

Универзитет у Београду

Географски факултет

Абоса Хадуд

**ПРОСТОРНО-ФУНКЦИОНАЛНА ОРГАНИЗАЦИЈА ГРАДА
БАНИ ВАЛИДА
УРБАНО ГЕОГРАФСКЕ ПРОМЕНЕ И РАЗВОЈ**

Докторска дисертација

Београд, 2016.

Belgrade University
Faculty of Geography

Abosa Hadoud

**SPATIAL-FUNTCIONAL ORGANIZATION OF THE CITY OF
BANI WALID
URBAN GEOGRAPHIC CHANGES AND DEVELOPMENT**

Doctoral dissertation

Belgrade, 2016.

САДРЖАЈ

SUMMARY/РЕЗИМЕ.....	A
1. УВОД.....	1
2. ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУП.....	5
3. ТЕМА СТУДИЈЕ.....	16
4. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА.....	19
5. ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА.....	20
6. РАДНА ХИПОТЕЗА.....	22
7. РАЗВОЈ ГРАДА И УРБАНИСТИЧКО ПЛАНИРАЊЕ.....	23
7.1. Урбанизација у Африци.....	27
7.1.1. Потреба за урбанистичким планирањем и инвестицијама у инфраструктуру...	32
7.2. Урбанизација у Либији.....	34
7.2.1. Убрзани процес урбанизације и урбани развој у Либији.....	40
7.2.2. Нивои просторног планирања у Либији.....	43
8. ПОРЕКЛО И ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ГРАДА.....	46
8.1. Архитектонски стилови зграда у Бани Валиду.....	54
8.2. Бани Валид после стицања независности либијске државе 1951. године.....	58
9. ПРИРОДНИ И ДРУШТВЕНИ УСЛОВИ У ПРОУЧАВАНОЈ ОБЛАСТИ.....	60
9.1. Природни услови.....	60
9.1.1. Локација града.....	60
9.1.2. Географски положај.....	61
9.1.3. Геолошки састав.....	62
9.1.4. Рељеф.....	63
9.1.5. Климатске карактеристике.....	64
9.1.6. Земљиште.....	68
9.1.7. Извори воде.....	68
9.1.8. Пројекат “Велике вештачке реке” у Либији.....	69
9.2. Становништво проучаване области.....	71
9.2.1. Становништво Либије.....	72
9.2.2. Становништво Бани Валида.....	76
9.2.2.1. Пораст броја становника природним прираштајем.....	79
9.2.2.2. Просторни распоред становништва.....	86

10. ФАЗЕ, ТРЕНДОВИ И ФОРМЕ УРБАНОГ РАЗВОЈА БАНИ ВАЛИДА.....	90
10.1. Фазе урбаног развоја Бани Валида.....	90
10.1.1. Фаза Другог отоманског царства.....	90
10.1.2. Фаза италијанске колонизације и британске управе.....	91
10.1.3. Фаза почетка урбаног развоја.....	92
10.1.4. Фаза развоја и ширења града.....	92
10.1.5. Фаза примена планова развоја града.....	92
10.2. Трендови урбаног развоја Бани Валида.....	93
10.3. Форме урбаног развоја Бани Валида.....	95
10.3.1. Планирани урбани развој.....	95
10.3.2. Неплански развој града.....	100
10.3.2.1. Разлози и мотиви непланског ширења Бани Валида.....	101
10.3.2.2. Развој дивљих насеља у Бани Валиду.....	103
11. ПРОБЛЕМИ У ПЛАНИРАЊУ УРБАНОГ РАЗВОЈА БАНИ ВАЛИДА.....	107
11.1. Људски фактори који утичу на урбанизацију Бани Валида.....	111
11.1.1. Обичаји, традиција и племенски закони о власништву над земљом.....	111
11.1.2. Честе промене влада, државна политика и лоше планирање.....	112
11.1.3. Стандарди у планирању урбаног развоја.....	119
11.1.3.1. Технолошке (техничке) препреке.....	122
11.1.3.2. Структурне препреке.....	124
11.1.4. Функционалне препреке.....	126
11.1.4.1. Индустијске зоне.....	126
11.1.4.2. Гробља.....	127
11.1.4.3. Области специјалних намена.....	127
11.1.4.4. Археолошки локалитети.....	128
11.1.4.5. Сметлишта и депоније.....	128
11.1.5. Проблеми изазвани лошим јавним услугама.....	128
11.1.6. Опште препреке.....	128
11.1.6.1. Приватно власништво над малим парцелама.....	128
11.1.6.2. Локалне границе унутар градског подручја.....	129
11.1.6.3. Утицај природне средине.....	130
11.1.6.4. Наслеђе историјских објеката.....	130

11.1.6.5. Предвиђање будућих промена.....	131
11.1.7. Рат и политички проблеми у Либији.....	132
11.2. Природни фактори који утичу на урбанизацију Бани Валида.....	133
12. РЕЗУЛТАТИ СТУДИЈЕ.....	135
13. ПРЕПОРУКЕ.....	145
14. ЗАКЉУЧАК.....	150
15. ЛИТЕРАТУРА.....	152
16. БИОГРАФИЈА.....	160

SUMMARY / PE3HME

The accelerated rate of urban growth in all forms and the population increase in Libya generated serious urban environmental problems and concerns for both, the government and interested stakeholders. Notably among which include problems of accommodation, over-stretched and poorly maintained facilities, roads, traffic congestion, undirected drainage systems, etc are few of the problems plaguing most of the country's urban centers. It is the foregoing scenario that has necessitated the recent concern about the sustainability of our environment taking into consideration the increasing rate of environmental waste and degradation going on in the country. Despite the efforts of the various organizations and interest groups campaigns for progressive changes in policies, laws, technologies and development strategies toward enhancing urban qualities, the achievement has been rather very low and minimal.

Obstacles of development and urban growth in city of Bani Walid, Libya is a study focused on the reflection of natural and human conditions and their influence on the process of urban growth planned for Bani Walid where the rapid and unexpected population growth, which is one of those constraints and a huge mistake worked as a human constraint against development and urban growth. Social studies and understanding of customs and traditions, the form, style and type of urbanism is essential for preparation and initialization of planning for any area. In the second generation scheme for Bani Walid city those studies were superficial and inaccurate. This mistake had a reflection on the formation of planning standards for the city, thus, European planning standards were imported to be applied in Libya, which represent an urban environment far away in respect of the size of housing properties and the several requirements of the Libyan families. In addition to the continuous administrative changes in Libya over the last 40 years, weakness of planning departments, lack of experiences, administrative corruption and manipulation of urban schemes to serve interests of a tribe or individuals.

Delay in approving of third generation schemes for period from 2000 – 2025, that were not executed until the date of this research, has increased the deterioration of the situation and contributed in random expansion on the limits of the second generation scheme as well as the tribal inheritance of the land and the difficulty of expropriation. These problems were some of the human constraints that clearly affected the urban planning and development in Bani Walid. The natural constraints had a direct influence on determining the shape and growth of the city in a

strip form due to its location between banks of Bani Walid valley which is a main natural constraint against the growth and expansion of the city. This requires more effort and work to form a final scheme that takes into account the natural environment and the urban growth without prejudice to the properties of the Bani Walid valley.

Keywords: obstacles, development, urban growth, planning, Bani Walid Libya

***

РЕЗИМЕ

Убрзани урбани развој и повећање популације у Либији узроковали су низ озбиљних урбаних проблема, како за владу Либије, тако и за остале заинтересоване стране. Најзначајнији међу њима су проблеми смештајних капацитета, слабо одржавање објеката, лоша путна инфраструктура, саобраћајне гужве, неодржавање одводних система, итд. Ово су само неки од проблема који погађају већину урбаних центара у држави. Оваква ситуација је проузроковала забринутост због одрживог развоја животне средине и повећања количине отпада и деградације животне средине у земљи. Упркос напорима неколико различитих организација и кампања заинтересованих група за поправљање ситуације у политичком деловању, законима, технологијама и развојним стратегијама усмереним ка поправљању квалитета урбаних средина, постигнути су врло скромни резултати.

Потешкоће у развоју и урбанизацији Бани Валида у Либији је студија фокусирана на приказ природних и друштвених прилика и њихових утицаја на процес урбаног развоја града где је константан и неочекивани раст популације једно од ограничења тог развоја и процеса урбанизације. Израда друштвених студија и разумевање обичаја и традиције, и облика, стилова и типова урбанизације су неопходни у припремању и започињању планирања урбанизације било које области. Ове студије су у Другој генерацији планова за Бани Валид биле површне и нетачне. Ове грешке су се одразиле на формирање стандарда планирања за град, тако да су примењени Европски стандарди у планирању у Либији која представља потпуно другачије урбано окружење у погледу величине кућа за становање и потреба Либијских породица. Томе још треба додати и сталне промене власти у последњих 40 година у Либији, лош рад институција из области планирања, недостатак искуства,

корупцију и манипулације урбанистичким плановима у интересу племена или појединаца. Одлагање одобравања Треће генерације планова за период 2000-2025. године, што се није десило ни до времена овог истраживања, само је погоршало ситуацију. Ови проблеми су само нека од људских ограничења која се јасно одражавају на урбанистичко планирање и развој Бани Валида. Природна ограничења имају директан утицај на облик и ширење града у виду издуженог појаса услед утицај суве долини Бани Валид која дели град, што представља главну природну препреку за његов развој и ширење. Ово захтева више напора и рада на стварању завршног плана који ће узети у обзир природно окружење и урбани развој без обзира на долину Бани Валид.

Кључне речи: ограничења, урбани раст, планирање, Бани Валид Либија.

1. УВОД

Најозбиљнији проблеми урбаног развоја у земљама у развоју су недовољни финансијски ресурси, недостатак могућности за запошљавање, бескућништво, експанзија нелегалних насеља, сиромаштво и повећање разлика између богатих и сиромашних, несигурност и повећање стопе криминала, неадекватно тржиште некретнина, лош услужни сектор и лоша инфраструктура. Остали проблеми који се јављају су недостатак здравствених и школских установа, неадекватно искоришћавање земљишта, несигурност у погледу временског трајања закупа земљишта, повећање саобраћајних гужви, повећање загађења, недостатак зелених површина, лоше снабдевање водом и лоша канализациона мрежа, некоординисани урбани развој и повећана могућност ширења заразних болести. Све ово је озбиљан изазов за владајуће органе на свим нивоима у реализацији социо-економског развоја и заштите животне средине.

Рушење дивљих насеља у неким Афричким земљама у покушају уређења тих области које су биле насељене сиромашним становништвом без проналажења нових места за становање тих људи, само је погоршало ситуацију. То је било само премештање сиромашног становништва из неразвијених крајева у још неразвијеније области без основних услова за живот. Оваква масовна расељавања и рушења ових насеља не решавају проблем сиромашних крајева већ само долази до искључивања сиромашног становништва из друштва и његово пресељавање на разна места са још горим условима за живот (Jacobs, 1961). Урбани развој и његово планирање је динамичан процес који укључује планирање урбаних простора и урбаних заједница. Укључује такође и разматрање и бригу о начинима употребе земљишта и зонарања истог, вођење рачуна о заштити и очувању животне средине и питања раста и ширења градова. Урбано планирање често сноси одговорност и за промене како у мањим стамбеним областима, тако и на нивоу већих урбаних целина које укључују промене у старосној, расној и класној структури локалне заједнице, као и промене потреба локалне популације. Оно такође захтева омогућавање солуција за решавање потенцијалних проблема у урбаном развоју. Ови поступци се огледају у припремању планова и уређења урбаног живота у градовима.

Први корак у томе је одговорност планера (планерски бирои), који морају да имају информације о природним, људским и економским карактеристикама области пре

израде планова. Сврха развоја и урбаног планирања је да проучи све ресурсе и могућности које постоје у земљи, региону, граду или чак селу и одреди како да се искористе ти ресурси у постизању зацртаног циља. Познато је да је процес планирања уско повезан са студијом о људским, економским и природним ресурсима. Циљ урбаних планера је да подмире потребе и интересе урбаног становништва у градској средини у којој живе. Ова област планирања често може да буде подељена на неколико под-области укључујући ту и заштиту животне средине и планирање коришћења земљишта, планирање саобраћајница и стамбену изградњу. Неколико генералних питања о надлежностима ових активности су честа тема дебата истраживача и планера. Конференција одржана у Триполију 2005. године о развоју и урбаном планирању поставила је следеће питање: до ког обима је пракса урбаног планирања обликована и ограничена прошлошћу. Може ли планирање да одигра било какву улогу у постизању социјалне правде и једнакости у Либији?

Урбанистичко и просторно планирање узима у обзир не само различите ресурсе, укључујући људске (економске, политичке и социјалне) и природне (сунчеву енергију, воду и енергенте), већ и процесе који ове ресурсе претварају у производе и услуге. После тога се оцењују ефекти које производе такви процеси трудећи се да се повећају позитивни, а сведу на најмању меру негативни ефекти. Такви процеси на пример, обухватају саобраћај, миграције, раст популације и производне делатности. У жељене позитивне ефекте спадају производња добара и приступ услугама и образовању, док се негативни ефекти односе на загађење животне средине и опасностима које из тога произилазе (отпад и саобраћајне гужве).

Важан аспект урбаног планирања је и разматрање обима утицаја градске животне средине и проблема повезаних са тим утицајем. Ово је посебно важно када се разматра питање урбаног развоја. Док неки проблеми могу да се манифестују само на локалном нивоу, потенцијални утицај других проблема може да буде на националном нивоу. Ти проблеми варирају у зависности од односа града и људских и природних потенцијала. Планине и безводне области некад могу да стоје на путу урбаног развоја градова и на специфичан начин могу утицати на њихов развој, као што и људски фактор има очигледан ефекат на урбани развој многих градова у свету. Тако и у проучаваном подручју (град Бани Валид) многи пате због проблема који су настали због социјалних и административних фактора, недостатка искуства при планирању и великог пораста популације. Ови проблеми

су се одразили на припреме нових планова градских области. Највећа одговорност је на планерима који морају имати све информације о природним, људским и социјалним условима пре него што донесу планове. Стране компаније коју су израђивале планове за Либијске градове су занемаривале многе аспекте. Ти планови су били далеко од реалног стања и дали су погрешне процене о броју становника.

Познато је да је процес планирања уско повезан са студијом људских, економских и природних ресурса и знања о њиховој распрострањености и начинима њихове експлоатације. Честа последица пораста броја становника у Либијским градовима у недостатку процеса који регулишу тај раст, је несразмера између административних оквира и урбаног раста.

Још много тога је потребно урадити, јер је проблем урбаног раста у Либијским градовима огроман. Ако за сада није нерешив, са убрзаним повећањем популације и неконтролисаним порастом урбаних области, он ће то убрзо постати. Ниво урбанизације градова се мери балансом његовог система комплексних елемената и компонената. Ако организациони баланс није успешан, под утицајем пропуста и немара завладаће хаос. Како квалитет урбаног живота подразумева уредност и задовољство живљења, природно је да људи теже ка томе. Регулација улица, тргова и стамбених делова у већини Либијских градова захтева активирање свеобухватних јавних планова и стратегија урбанистичког уређења са нагласком улоге јавног учешћа и максималним коришћењем локалног искуства. Код претходних студија, осим подршке и страног искуства, достизање хармоније у урбаном окружењу мора бити важан захтев који се мора узети у разматрање у свим фазама планирања почевши од постављања циљева планирања, завршно са издавањем дозвола. Начин руковођења и изгледа процедура за повећање квалитета живота и побољшање урбане средине, морају да осигурају да сваки урбанистички план испуњава све услове на свим нивоима како за заједницу тако и за мање организационе јединице.

Граду Бани Валиду су хитно потребни свеобухватни и генерални планови усмерени ка развоју и обезбеђивању пристојног живота становника. За успех ових планова морамо да користимо нове методе и технике да бисмо одговорили урбаном развоју, управљали растом и успоставили системе контроле урбанизације који ће бити одговорни за надгледање раста са једне стране и активирање ових планова са друге стране. Ови јавни планови требало би да буду базирани на различитим стандардима, мерилима и нивоима и

да укључују вођење бриге о изградњи стамбених објеката, начинима употребе земљишта, саобраћају, пешачком саобраћају итд. Убрзани раст који је недавно забележен у граду резултирао је приметним погоршањем квалитета урбаног простора. Одлуке о уређењу града у Бани Валиду постале су рутинске, без озбиљних студија и учешћа јавности у одлучивању. Да би се поправио квалитет планирања и урбанизације, процес доношења одлука мора да се прошири и да укључи локалне заједнице у процесу одлучивања и отвори конструктиван дијалог у циљу постизања најбољих решења и стварања услова за дијалог између власти и локалне заједнице.

2. ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУП

Урбанистичко планирање и развој Бани Валида се суочавало са многим ограничењима и препрекама које су карактеристичне и за многе друге градове у свету. Због значаја ове материје, неопходно је све ове проблеме разматрати заједно и дати свеобухватан предлог решења о проблемима у граду и препрекама које стоје на путу његовог раста и развоја, а у складу са одговарајућим основама које ће служити становницима града и његовој околини.

- Убрзано повећање популације и урбано ширење

Током већег дела људске историје, људи су живели у руралним срединама. Међутим, почетком XX века ситуација је почела да се мења и пресељавањем хиљада људи у градове, свет је постајао све више урбанизован. Процес урбанизације је сада присутан у свим деловима света, а нарочито је изражен у земљама у развоју. Ово доприноси да градови расту и у популационом и просторном смислу. У много случајева пораст броја становника је праћен пропорционално већим просторним ширењем градова. Ово је показатељ да се ове две стопе раста разликују и да је просторно ширење урбаних подручја интензивније. Због различитих активности и процеса који се свакодневно одвијају у градским екосистемима, урбанизација и ширење градских подручја су привукли пажњу еколога, просторних планера, грађевинских инжењера, социолога, политичара, али и обичних становника градова и села. Аристотел је написао да људи долазе заједно у градове, али да остају у њима да би живели добро. По Најцелу Харису, професору планирања развоја, “градови су данас раскршћа људи, информација, новца и робе... Они су све мање места где људи живе и раде” (Ellis and Harris, 2004).

Урбано ширење је врло широк појам и његово разумевање захтева задирање у многе области. У многим случајевима, ширење градских подручја се сматра једном од главних последица повећања броја градског становништва. “Четири од пет становника Европе живи у градовима, а квалитет њиховог живота је директно под утицајем стања урбане средине” (European Commission, 2006). Урбани развој има утицај далеко ван простора који је директно обухваћен изграђеним објектима и инфраструктуром. Економски развој који је

последица процеса урбанизације има све веће потребе за изградњом саобраћајница које ће повезивати градске делове, заузврат доводи до све већих саобраћајних гужви и додатних трошкова на терет друштва (SACTRA, 1995). Овакав економски развој који је делимично подржан новцем из буџета Европске уније, дао је снажан економски подстрек многим неразвијенијим регионима или регионима који су у процесу реструктурирања.

Неки од утицаја које урбанизација производи су највидљивији у регионима и државама са великим економским растом (Република Ирска, Португал, Источна Немачка, мадридски регион). То су уједно и региони који имају највише користи од регионалне политике Европске уније. Нове државе чланице где је процес урбанизације једва присутан, могле би да крену истим путем урбаног развоја у наредним деценијама. Утицај на животну средину ће бити већи јер у овим областима још увек постоје знатни простори природног пејзажа. Нарочито брзо расту транспортне потребе у контексту ширења Европске уније и побољшавања међудржавних односа. Прелиминарне анализе показују да ће овакав развој директно утицати на вредна подручја природног пејзажа. Искуство је чак показало да многи проблеми животне средине који су настали због ширења градова, стварају и економске и социјалне проблеме самим градовима. Урбано ширење и нестајање локалних тржница и друштвене инфраструктуре на многе градове се одражава негативним ефектима на локалну економију. Шта више, градске средине са деградираном природом имају мање шансе за привлачење нових инвестиција, што за узврат изазива ново премештање становништва и даље ширење градског подручја у другим областима. Деградирана животна средина такође снижава цену некретнина у градском језгру што доводи до концентрисања становништва нижег социјалног статуса у тим градовима (Austrian EU Presidency, 2006). Појавиће се и утицаји на животну средину, а у недостатку мера за контролу процеса повећања броја становника то ће се одразити на даље планове развоја. Неадекватни планови за коришћење земљишта морају се сматрати уништавањем природних ресурса од којих ће будуће генерације зависити. Лоше одређене административне границе у оквиру градова, сматрају се једним од ограничавајућих фактора даљег раста и развоја. Ширење градова мора бити пропраћено планирањем које ће тај раст учинити одговарајућим. Град Бани Валид је један од градова у којем је урбани раст био суочен са многим проблемима и препрекама, нарочито оних које се односе на планирање различитих форми ширења.

У овом делу ће бити коришћена методолошка процедура која ће обухватити неколико научних метода као што су анализа и комбинација квалитативних истраживачких техника из области друштвених наука, затим ГИС и РС из географске сфере, као и аналогична и теренска истраживања прилагођена постојећем теоријском и методолошком знању.

- Приватно јавни конфликти и проблеми својине

Највећи проблем са којим се суочавају градови је неадекватно коришћење земљишта. Раст цене и мале површине доступног земљишта, као и у већини земаља у развоју, и у Либији представљају велики проблем у градским срединама. Традиционални начин вођења политике, са раширеном корупцијом и недостатком воље за иновацијама у сфери система коришћења земље је препознат као један од главних разлога појаве овог проблема. Процент земљишта у приватном власништву у следећим градовима изгледа овако: Анкара, Турска 45%, Истанбул, Турска 21%, Карачи, Пакистан 33%, Манила, Филипуни 20%, Каракас, Венецуела 35%, Маракаибо, Венецуела 50%, Кали, Колумбија 30%, Сантијаго, Чиле 25%, Триполи, Либија 38% и Њу Делхи, Индија 28% (Stoock, 2005). Власти у Африци су годинама покушавале да на ове проблеме утичу разним мерама принуде као што су контрола над употребом земљишта и увођење такси. Неке од тих мера су биле усмерене на повећање ефикасности, а неке су биле подређене захтевима капитала. Како су ови проблеми настали из неконтролисаног раста градова тако су настали и други урбани проблеми постајали све већи (на пример друштвена сегрегација и маргинализација појединих друштвених група, прекиди у снабдевању градова, фискалне кризе, итд.).

Приватно власништво над земљом било је доминантно у Акри и Кејп Коусту (Гана) и на њега је отпадало 80% градског земљишта. У таквој ситуацији се јавио проблем што је могућност коришћења тог земљишта за разне пројекте углавном зависила од добре воље власника и на тај начин ограничавала утицај власти на обезбеђивање неопходног земљишта за развојне пројекте (Kasanga, 1999). Земљиште у Гани је углавном у општинском власништву и ово је одредило начин управљања земљиштем годинама уназад. Код племена на северу Гане постоји веровање да је земља у власништву “Tendaneena”, једне врсте свештеника. У држави Акан земљиште се сматра женским духом “Asaase Yaa”, што је по речима Асијамаха (1983) “корисно када је земљиште коришћено и штетно када је занемарено”. У

држави Акан такође, земља се сматра духом предака и она мора да пређе на наредне генерације, а локални поглавица је веза између мртвих и живих. У држави Га се сматра да је земља у власништву богова лагуне и њоме располаже “Wulomei”, свештеник и посредник између богова лагуне и људи. Оваква религиозна веровања о власништву над земљом су несумњиво утицала на начин управљања и коришћења земљишта. У великој мери она су у процесу урбанизације, економског развоја и пратећих ефеката индустријализације, образовања и хришћанства постепено занемаривана и игнорисана (Asiamah, 1983).

У САД је све више присутан консензус међу планерима и руководећих структура у градовима да урбани развој, а самим тим и квалитет живота, све више зависи од тога како је решен проблем земљишта. Као објекти урбане земљишне политике, проблеми повезани са власништвом над градским земљиштем су потврђени у пракси у многим градовима у САД у различитим социо-економским условима. Оно што им је заједничко је веће учешће јавног сектора у решавању ових проблема као резултат разумевања специфичности градског земљишта и различитих особина чији значај варира у зависности од историјских, културних и економских фактора. Због тога је приход од земљишта одређен комбинацијом ових фактора које је тешко егзактно измерити. Тржиште градског земљишта је због тога обележено јединственим особинама које су у вези са другим тржиштима са којима је снажно повезано (Obudho and Juma, 2002). Систем закупа земљишта је настао под чудним политичким и економским условима, културним и религијским нормама од стране људи који су земљу посматрали као природни ресурс. У оваквој ситуацији су значајна правила, прописи и институционалне структуре које утичу на закуп земље.

Земљиште у приватном поседу и поседу племена се може сматрати једном од препрека за ширење Бани Валида. Проблем је још већи када је начин коришћења тог земљишта у супротности са околним парцелама и може да нанесе штету у покушајима за изградњу фабрика, радионица итд. Истраживање ће у овом делу користити системски приступ и метод анализе који укључује и бројне повезане логичке и методолошке процедуре.

- Историјски развој града (преколонијални, колонијални, савремени)

Постоје јасне разлике између земаља на основу њихове колонијалне историје (колонијална моћ, облик владавине, датум и начин стицања независности), природних

ресурса, географског положаја (приморске или континенталне) и политичке историје (облик владавине, политички систем, значај у глобалној политици). Све ово се одражава на начин урбаног развоја, врсту унутрашње политике, интереса које заступа држава, могућности реализације ових интереса и процеса урбанизације. Уопштено, али се заједнички трендови, проблеми и притисци могу идентификовати. На овоме ће бити акценат у првом поглављу. Студија је користила историјски метод да одреди историјске периоде и урбане промене. У овом поглављу студија се фокусира на урбани развој у истраживаној области у различитим историјским периодима.

Колонијални градови се нису развили као индустријски центри, већ као места за извоз робе и богатства и као политичко-административни центри. Многа приморска насеља, која су већ била укључена у прекоморску трговину су наставила свој раст. Лагос у западној, и Тунис у северној Африци су добри примери за то. Како би одговорили на своје функције административних и трговачких центара, саобраћајна инфраструктура, нарочито железничка, је изграђена да би повезала њихове луке са залеђем (Gugler and Flanagan, 1978). У неким деловима Африке ранији урбани центри су нестали и основана су “нова” колонијална насеља, некада на новим локацијама, а некад на темељима пређашњих насеља. Негде су колонијална насеља припојена постојећим градовима, а трговачки путеви су или дали нови подстрек за даљи њихов развој, или су их обилазили. Приморски градови су цветали на рачун насеља у унутрашњости (Vonine, 1983).

Фазе урбанизације могу се разликовати у зависности од услова под којима је Африка укључивана у светску економију. Преколонијална фаза урбанизације је мало позната за разлику од колонијалне фазе чији су економски развој, урбани модели и изглед градова добро познати. По завршетку колонијалног периода који се у већини држава субсахарске Африке десио током 1960-их година уследио је прелазни период у којем је покушано постизање економске и политичке независности јаком, централизованом влашћу, а паралелно са тим и покушај регулисане урбанизације. Већ 1970-их је постало јасно да су покушаји државне и локалне власти далеко од постизања зацртаних циљева у економском и урбаном развоју. Дебата о улози интеграције Африке у светску економију, слабостима државе и грешкама државне политике у објашњењу недовољне развијености Афричких земаља, и даље траје. Оно што је јасно је да су економски проблеми Афричког континента настали

због улоге међународних агенција, пре свега ММФ-а и Светске банке, у креирању економске политике.

Убрзана урбанизација је у условима сиромаштва надмашила финансијске и административне капацитете локалних влада у обезбеђивању простора у градовима за економске активности и могућности за задовољавање основних потреба градског становништва. Наслеђена филозофија, законодавне и финансијске основе и начин управљања градским срединама само су се делимично променили у првим годинама после стицања независности у већини Афричких земаља. Баланс између континуитета и промена по Симону (1992) је био под утицајем природе борбе за независност, судбине бивше колонијалне елите, политике коју је заступала нова елита са поштовањем националних интеграција и односом према светској економији, традиционалној производњи и покренутих административних промена у процесу урбаног развоја. Владе су биле превише посвећене националној политици и економским проблемима, а посвећивале су премало пажње градској администрацији. Тамо где је постојала јака централизована власт, ово стање се задржало, како што је то било у франкофонском делу Африке (Stren, 1989a). Где су по британском моделу установљене локалне градске управе, све је остало мање-више непромењено. Обим надлежности градских локалних власти је смањен и пре стицања независности. У неким случајевима то се десило стварањем независних регулаторних тела која су се бавила урбаним проблемима, док су у другим случајевима ове надлежности после стицања независности прешле на централну власт из идеолошких, али и практичних разлога. Несугласице на релацији централна-локална власт су довеле до губљења аутономије локалних органа у већини пост-колонијалних друштава, иако су постојале значајне разлике чак и у оквиру исте државе. Губитку самосталности у вођењу локалне политике значајно је допринео недостатак капацитета локалне администрације за самосталним управљањем. Наслеђена британска идеологија о непристрасним званичницима са улогом саветника изабраних чиновника који су вршење власти посматрали као морални, а не политички задатак, била је слика ауторитарне и користољубиве реалности колонијалног времена. Оваква ситуације била је потпуно неприхватљива, нарочито у периоду после стицања независности у којем су политичке установе имале задатак да испуњавају традиционалне друштвене обавезе, даље личне интересе и обезбеђују подршку моћницима (Rakodi, 1986). Најсамосталније политике по питању становања су биле постављене на истим основама. Оне су се показале мање или

више неспособним да задовоље све веће потребе по питању стамбених објеката у условима раста градске популације (Stren, 1989).

У земљама где су постојала пре-колонијална насеља, јавни сектор је имао много мању улогу у планирању и изградњи, док се приватни сектор изградње ослањао на обезбеђивање кућа за јефтино становање, као што је било у Заиру, Уганди, Судану и Нигерији до средине 1970-их година (Stren, 1989). У овим, али и још неким случајевима просторно планирање се сматрало техничком ствари којом се бавила бирократска елита и/или стране компаније и ово занемаривање планерске политике је довело до непланског и дивљег урбаног развоја. Средства која су била намењена за инвестиције у инфраструктуру, унапређење јавних служби и законодавне регулативе са циљем обезбеђивања бољих животних услова свих грађана, а не само привилегованих појединаца, нису најбоље искоришћена. Очигледна потреба за постојањем државног плана економског развоја, у недостатку стране контроле главних економских сектора, се огледа у потреби за успостављањем администрације која ће уз помоћ осталих државних капацитета водити ка бољем управљању државним пословима.

Додатни проблем је била улога војске. Само 18 држава у периоду до краја 1980-их година је избегло државне ударе. Када једном почне непоштовање уставних норми, услови у којима цветају фракционизам, страх, сукоби и међусобно неповерење су ојачани (Wunsch and Olowu, 1990). Многе државе су биле изложене војним репресијама, грађанским ратовима и етничким чишћењима. Из много разлога, укључујући ту и вођење економске политике и коришћење природних ресурса у постизању зацртаних циљева, потреба за постизањем националног јединства, страха од опозиционе локалне власти и недостатка стручних и обучених јавних службеника, снажна државна власт се поистовећује са централизованом влашћу. Релативну слабост државних структура у првим деценијама независности Chazan је описао као “недостатак ресурса, политичко-друштвено раслојавање, превелики државни апарат, недовољан легитимитет власти, недовољна државна моћ и недовољно прилагођавање страних институција локалним условима”. Политика се одликовала личним правилима и политичким животом који се вртео око индивидуалних лидера, док је постојао отпор према значајнијем учешћу већих друштвених група у политичком животу. У неким државама, одређени степен континуитета, стабилности и одговорности је постигнут, али у много већем броју случајева политичка сцена се одликовала репресијом, нестабилношћу, неје-

днакошћу, непоштењем и неефикасношћу (Chazan et al., 1988). Као додатак државним слабостима може се навести и политичка аутономија која је ослабљена вишим интересима, наставак поистовећивања са бившом колонијалном моћи и завистан однос политике и економије.

- Слабости урбанистичког планирања и управних институција

Можда и највећи и најзначајнији изазов са којим су се суочиле градске области у земљама у развоју, нарочито у Афричким државама, је велики проблем са неадекватним институцијама које управљају урбаним развојем и планирањем. Општинске власти обично немају довољно средстава за испуњавање својих обавеза. Из дана у дан се погоршавају проблеми фискалног управљања и увећава фискални дефицит. Институционални оквир и инфраструктура за ефикасно урбано планирање и урбани развој су и даље врло лоши, а локалне власти су и додатно ограничене неадекватним и нестручним кадром, као и независношћу у раду и својом подређеношћу централним или неким другим вишим органима власти. Остаје чињеница да “...програми намењени изградњи објеката, услуга и инфраструктуре зависе од квалитета институција одговорних за планирање и спровођење ових пројеката. Институционални оквир омогућава канале кроз које ће циљеви и приоритети градског сектора бити препознати, пројекти испланирани и спроведени у дело и постигнута комплементарност унутар сектора. Институције служе као интервентни сектор кроз који економски ресурси и вештине, између осталог промовишу и одрживи урбани развој” (UN-NAVIAT, 1996).

Државе са најјачом централном влашћу у Африци још увек нису дозволиле јачање ових институција на локалном нивоу и то представља највећи проблем у ефикасном планирању урбаног развоја и управљања истим. Последњи проблем је сиромашна држава, корупција и узалудно трошење ресурса. Од Нигерије, Кеније и Заира, преко још неких земаља, поставља се једно исто питање: колико је владајућа елита узела из државне касе и радије инвестирала у послове широм света него у послове у својим земљама. Колико лоше за своје државе могу да буду владајући режими у њима показују следећи примери. У осам Афричких земаља (Египат, Гана, Обала Слоноваче, Кенија, Нигерија, Јужноафричка република, Танзанија и Зимбабве) анкете међународних агенција су показале да се више од

трећине становништва у овим земљама изјаснило да лошије живи текуће године у односу на претходну. У Зимбабвеу на пример, само 3% анкетираних мисли да се побољшавају услови живота. Они су заједно са становницима Нигерије врло песимистично расположени по питању своје земље. Истраживање је такође показало да већина Африканаца не мисли да састав влада у њиховим државама одражава стварну вољу народа, и да више поверења имају у своје верске вође (African Development Bank Group (AfDB), 2005).

Градски руководиоци схватају да је ефикасно управљање од пресудног значаја за успешну имплементацију градских развојних планова. Градоначелницима би један од првих корака могла да буде процена да ли су тренутни руководећи органи способни да спроводе, прате и оцењују примену планова и пружање јавних услуга. Задаци ових руководећих тела у метрополитанским областима се додатно увећавају. Градови се свакодневно боре да задовоље дневне потребе, а истовремено морају и да инвестирају у своју будућност, све то са врло ограниченим средствима.

Тренутно, можда највећи проблем са којим се суочавају власти великих градова у земљама у развоју јесте како задовољити основне потребе становништва у које спадају стамбени проблеми, вода, енергија, канализација, здравствена заштита и образовање. У многим земљама у развоју повећању броја становника значајно је допринео и велики број људи који су рођени или досељени у сиромашна нехигијенска насеља. Неадекватне јавне службе, при том се мисли на здравство, образовање, становање, и несигурност власништва над земљом су срж урбаног сиромаштва. Управљање урбаним развојем захтева и довољне површине слободног земљишта и адекватне планове за његово коришћење и унапређење инфраструктуре. Велики проблем код управљања градовима многи градоначелници имају код питања закупа земљишта. У већини Афричких и Азијских градова више од 50% градског становништва живи на земљишту чије је власништво спорно или непознато. Регистрација земљишта и информационе базе података захтевају хитна побољшања. У или око неких Азијских градова само 10% до 20% власника земљишта је формално регистровано (Crook, 2005).

Урбанизација захтева и постојање делотворне основа за креирање планова урбаних пејзажа и коришћења земљишта. Добро одређена употреба земљишта и добро испланирано зонирање, ефикаснијим транспортним системом смањује емисију угљендиоксида и других штетних материја које утичу на ефекат глобалног загревања. Емисије штетних гасова по

глави становника могу бити и до четири пута веће у ретко насељеним градским областима, него у оним густо насељеним. Градови са већом густином насељености обично имају боље развијену саобраћајну инфраструктуру и ниже емисије штетних гасова по глави становника. Гушће насељени градови ограничавају употребу аутомобила и паркинг места, подстичу и олакшавају кретање бициклама и пешачењем и обезбеђују лакши приступ јавном саобраћају. Укратко, неопходно је планирање које ће транспортни систем учинити ефикасним.

Шангај се суочава са бржим растом популације од развоја инфраструктуре. То може да доведе до неконтролисаног ширења урбане средине која уништава постојеће заједнице и повећава цене јавних услуга. Ефикасно планирање употребе земљишта може се супротставити постојећем тренду у великим градовима где загађење ваздуха емисијом гасова из индустријских постројења опада, док емисије штетних гасова транспортних средстава убрзано расте (то је случај у Токију, Пекингу, Шангају Џакарти и Манили). Неки извештаји тврде да смртни случајеви и болести градских становника изазваних загађењем ваздуха Кинеску државу коштају око 5% годишњег БДП-а. Здравствени трошкови изазвани проблемима повезаних са загађењем ваздуха у Џакарти достижу око милијарду америчких долара годишње (Rutsch, 2001). Џакарта, главни град Индонезије је суочена са великим демографским и економским растом, али и са повећаним загађењем животне средине. Године 2007. у Џакарти је живело око 9,1 милион становника са годишњом стопом раста од 3,6%. Раст је још већи у метрополитанском подручју Џакарте, Јабодетабеку, који тренутно има око 18,6 милиона становника. Сличан раст се бележи и у економској сфери. Годишња стопа раста БДП-а у 2000. години је износила 4%, а процена је да ће 2015. године порастати до 9% (Crook, 2005). Што се тиче еколошког утицаја, мега-град се знатно просторно проширио. Процењује се да ће се потрошња енергије и емисија гасова повећати три пута у периоду 1998-2015. године.

Стратегијско планирање и управљање овим процесима, захтева између осталог и стални мониторинг градске буке у циљу подржавања одрживог урбаног развоја. Индикатори оваквог развоја морају бити објективни и морају имати важну улогу у контексту одрживости, као и у комуникацији између различитих носиоца овог развоја. Системи индикатора се користе у различите сврхе као што су бенчмаркинг, расподела или реализација процеса и пројеката. Ипак, они могу само да открију њихове потенцијале ако су правилно

опредељени и примењени. У Цакарти се мониторинг одвија на неколико нивоа са неколико системе индикатора.

Приликом израде планова за Бани Валид, студије су биле површне и нетачне. Ова грешка се одразила приликом одређивања стандарда планирања за град, тако да су европски стандарди планирања преузети и били примењени у Либији. Ови стандарди планирања урбане средине се разликују у погледу величине кућа и још неких захтева које имају Либијске породице. Сталним административним променама у Либији у последњих 40 година које су представљале велики проблем у реализацији планова, надовезале су се и слабости у планирању градских стамбених квартова, недостатак искуства, корупција и манипулација урбаним плановима у интересу појединаца или племена. Одлагање почетка спровођења треће генерације планова за период 2000-2025. година је само погоршало ситуацију и отежало експропријацију земљишта које је потребно за даљи развој. Ово су проблеми који су настали због људског фактора и који су имали негативан утицај на планирање и развој Бани Валида.

3. ТЕМА СТУДИЈЕ

Многи либијски градови су се у процесу урбанизације суочили са бројним проблемима и препрекама које су имале очигледан утицај на поменути процес. Бани Валид је један од тих градова. Овај град представља значајан популациони центар на северозападу Либије. Захваљујући побољшању економске ситуације у Либији на шта је утицао почетак експлоатације нафтних лежишта, што је постало врло важан економски ресурс. Захваљујући томе је побољшана здравствена заштита што је уз већ традиционалне обичаје и миграције из руралних области у градове утицало на увећање просечне величине породице. Сви ови фактори су допринели повећању броја становника у Бани Валиду који је надмашио све процене. Према студијама на основу којих је израђена друга генерација планова за Бани Валид за период 1980-2000. година, предвиђено је да број становника 2000. године достигне 35.000. Припрема планова је вршена на основу ових података, али пораст броја становника је превазишао сва предвиђања и достигао 77.000 људи. Овако велики и нагли раст становништва у Бани Валиду је захтевао нове стамбене објекте, инфраструктуру, здравствене и друге установе. Капацитет друге генерације планова за период 1980-2000. године био је недовољан за обезбеђивање свих ових потреба градских становника, тако да је као резултат тога дошло до неконтролисаног ширења урбане средине ван области које су за то биле предвиђене урбанистичким плановима.

Препреке за планирање и урбани развој Бани Валида је студија која се бави утицајем природних и људских фактора на процес урбанизације, као и претходно поменуто неочекивано велико повећање броја становника које је једна од оних људских грешака која је у великој мери утицала на развој града.

Друштвено студије и познавање обичаја и традиције, као и стилова и типова градње је врло важно у припремама и изради планова за сваку регију. У другој генерацији планова за Бани Валид ове студије и припреме су биле површне и непоуздане. Овакве грешке су имале утицаја на утврђивање стандарда у планирању града, тако да су примењени европски стандарди у планирању либијских градова који се потпуно разликују по питању захтева либијских породица у погледу величине и намена кућа.

Нестручност бироа за планирање, недостатак искуства, корупција и манипулација просторним плановима у интересу појединаца или одређених племенских заједница се

надовезало на сталне промене унутар државних органа у Либији у последњих 40 година, што је све утицало на немогућност спровођења донетих планова. Почетак примене треће генерације планова за период 2000.-2025. година, није се десио ни до тренутка спровођења овог истраживања. Ово је само погоршало ситуацију и допринело непланском ширењу и тешкоћама експропријације земљишта због традиционалног односа племенских заједница према земљишту и тешкоћа у објашњавању значаја урбаног ширења и развоја. Ово су само неки од проблема који су ограничавали урбано планирање Бани Валида.

Природни услови имају директан утицај на облик града, то јест на правце ширења Бани Валида, што је условљено положајем града у Бани Валид долини. Ово захтева више напора и рада у изради коначних планова који ће узети у обзир природне услове и омогућити несметан развој града без обзира на природне препреке.

Предмет ове студије су проблеми који имају велики утицај на ширење градског подручја и са којима се сусреће град Бани Валид. Ове потешкоће су настале због:

- природних препрека у виду топографских баријера, као што је речна долина која дели град на два дела;
- људског фактора који се огледа у постојању неколико техничко-административних проблема, као и групи друштвених питања међу којима су и :
  - убрзани раст популације услед природног прираштаја или миграција;
  - занемаривање важности планирања начина употребе земљишта;
  - врло споро спровођење у дело донетих планова;
  - непостојање готово никаквих података и информација о области за коју се израђују планови;
  - манипулације у изради планова;
  - честе промене и непостојаност у политици планирања, а самим тим и доношења и спровођења планова;
  - ангажовање страних компанија за израду урбаних планова које су занемаривале многе социјалне аспекте, што се врло негативно одразило на овај посао.

Поставља се и ово питање: Која је стратегија Либијске владе у решавању проблема који утичу на планирани развој и континуирано ширење градова? Одговор ће захтевати решавање и следећих питања:

- шта су били циљеви владине политике и колико је она делотворна?
- Које мере је предузела Либијска влада у циљу стварања балансираног урбаног система и шта је тиме постигнуто?
- Какви су ефекти овакве политике урбаног планирања?

4. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Много различитих истраживачких метода је коришћено у овој студији. То је значило добијање података и информација различитим методама, из различитих дисциплина, од разних појединаца и група и са различитих локација, као и добијање информација из неколико различитих извора. У овом истраживању је примењен интердисциплинарни метод, који је коришћен код идентификација препрека урбаном планирању. Овај метод подразумева употребу различитих начина интеграције информација, коришћења података, техника, алата и концепата из две или више научних области да би се дошло до закључака који су ван оквира једне научне дисциплине. Овакав приступ подразумева комбинацију квалитативних истраживачких техника из сфере друштвених наука и ГИС и РС техника из географске области.

Истраживање ће применити и системски приступ. Системска анализа укључује низ повезаних логичких и методолошких процедура као што су анализа и синтеза, географски метод, историјски метод, индуктивно-дедуктивни метод, метод генерализације, аналогија и теренско истраживање. Извори информација и података за ово истраживање су следеће институције и документи: Институције урбаног планирања, Министарство инфраструктуре и стамбене политике, друга генерација планова, инжењерске агенције укључене у израду треће генерације планова, Владиног сектора за документацију, информације и статистику, историјско одељење библиотеке Универзитета у Триполију, канцеларија УН за развој у Триполију, научна литература и интернет. Квалитативне технике ће бити коришћене приликом анализе концепата примењених у студији, код интерпретације и прегледа података и информација из чланака, књига, часописа и друге литературе. Статистички подаци који ће обезбедити информације, између осталог, и о порасту броју становника и ширењу градова, такође ће бити од помоћи у квалитативној анализи.

5. ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Град Бани Валид трпи многе последице због урбаних проблема насталих највише због социјалних и административних фактора, недовољно добрих планова, недостатка искуства у планирању и неочекиваног и великог пораста броја становника. Ови проблеми су се одразили и на припрему планова за уређење градске средине и градског живота. Највише одговорности је на планерима који морају имати неопходне информације о природним, људским и економским условима пре израде планова. Стране компаније, које су израђивале планове за Либијске градове, превиделе су многе битне аспекте у том послу. Није вођено рачуна о величини пројектованих кућа која није била сразмерна просечној величини породице у Либији, занемарили су традицију и обичаје који се тичу породичне приватности, паркинзи су премали или их уопште и нема, итд. Такође, још један од проблема услед ширења градова је неусаглашеност административних ограничења и брзине развоја градова. Проблеми који се тичу градова у Либији су огромни. Ти проблеми могу постати нерешиви уколико се настави брзо повећање броја становника и неконтролисано ширење градова. Проблем урбаног ширења је утицао на функционално смањење капацитета градова, пре свега на пољу стамбене инфраструктуре али су се појавили и други проблеми. Циљ овог истраживања и ове студије су:

- посвећивање више пажње друштвеним студијама (на пример о промени броја становника, густини насељеност, величини породице, смртности, миграцијама) које могу да дају коректне процене о броју становника и њиховој концентрацији, као и о форми и облику урбаног раста у будућности.
- Обичаји и традиција су присутни у друштву. Истраживање ових тема је веома важно у циљу одређивања потреба становништва.
- Природне потешкоће су сведене на топографски изглед терена и долину Бани Валид. Долина је један од заштитних знакова града и хипозеза студије користи изглед долине као могући туристички локалитет у будућности.
- Људске препреке у развоју града су директна последица погоршања градске животне средине и планирања. Откривање и истицање ових проблема би помогло институцијама и властима града да пронађу решења за многе од њих.

- Ова студија би требала да прикаже неке од урбаних проблема Бани Валида са посебним освртом на препреке у урбаном планирању и развоју града.
- Да анализира факторе који утичу на систем урбаног планирања и планираног ширења града.
- Да оцени генерални план града, са посебним освртом на људске факторе кроз студију односа између урбанизације, политике и просторног планирања.
- Да процени политике просторног планирања у Бани Валиду са циљем да одговори на следећа питања и проблеме:
  - како је ова политика утицала на урбано планирање и до које мере је успела да постигне своје зацртане циљеве, посебно у сфери инфраструктуре и равномерног развоја.
  - Да формулише препоруке за урбани развој и даље истраживачке студије које се тичу људских и економских промена и њихових утицаја на урбано планирање и развој.
  - Врло је мало доступних података и информација које се односе на ове проблеме и ова студија је покушај да се појасне главни аспекти истих.
  - Учињен је покушај да ова студија постане од користи граду и одговорним институцијама у решавању неких од ових проблема.

6. РАДНА ХИПОТЕЗА

Проучавајући потешкоће раста и урбаног планирања и евалуација плана града Бани Валида која је фокусирана на аспекте повезане са становништвом, социјалним подацима, индикаторима планирања и непланираним ширењем града, показала је да је град доживео брзо и интензивно ширење. То ширење је у неким аспектима било планирано и организовано, а у другим непланско и насумично. Убрзан и константан раст броја становника и дефицит стамбених јединица, проблеми у снабдевању водом, транспорт, канализација и друге услуге могу се унапредити следећим хипотезама:

- смањење унутрашњих миграција из унутрашњих регија и приградских области у град. Процес планирања треба да буде са, и уз становништво. Да би се створиле могућности за успешно планирање, урбани планови морају бити добро прилагођени постојећим условима у циљу подстицања људи да се насељавају у различите области широм земље.
- Спречити ширење града по рубовима планираних области и недозволити изградњу у зеленим зонама са јасним прописима који заустављају непланирано ширење. Поправити законе о власништву над земљом у складу са јавним интересом.
- Ограничити централизацију јавне администрације и јавних сервиса. Да би се постигли добри резултати неопходно је унапредити и реформисати законодавство. Ове реформе морају бити потпомогнуте мерама јавне самокритике, техничком и финансијском подршком.
- Запослени у сектору планирања морају бити високо квалификовани на пољу архитектуре, планирања и урбаног уређења.
- Обезбедити заједничко снабдевање водом, приступ канализацији, одводним каналима и одлагању чврстог отпада. Представити начине за смањење штете природној средини.

7. РАЗВОЈ ГРАДА И УРБАНИСТИЧКО ПЛАНИРАЊЕ

Планирање урбаног развоја је технички процес који се односи на начин коришћења земљишта, заштиту животне средине, јавно добро и уређење градске животне средине, укључујући ту и бригу о ваздуху, води и инфраструктури која повезује урбане области са околином. Урбанистичко планирање се такође односи и на регионално, градско или рурално планирање или на неку од комбинација ових средина (Bauass, 2006). Урбанистичко планирање може да обезбеди сигуран развој насеља и заједница које комуницирају са урбаним областима или деле ресурсе са њом. То се односи на истраживања и анализе, стратешка разматрања, архитектуру, урбано уређење, јавне консултације, политичке препоруке, имплементацију и управљање (Taylor, 2007).

Пракса урбанистичког планирања има веома дугу традицију, вероватно још од најстаријих градова хиљадама година уназад. Међутим, модерни концепт почео је да се развија у Британији током друге половине XIX века “као реакција на индустријализацију која је створила велику неједнакост у условима живота, експлоатишући због профита све за шта није морало директно да се плати као што су становање, вода, ваздух и здравље радника” (Relph, 1987). Урбанистичко планирање се током XX века развило у правцу више различитих форми које нису много бринуле о њеном утицају на животну средину. У “развијеном свету” ово занемаривање се највише огледа у урбаном ширењу и ширењу дивљих насеља као примарним облицима урбаног развоја који се нашао под великим критикама последњих година због негативног утицаја на животну средину, социјалне и економске ефекте (Elkin, McLaren and Hillman, 1991).

Пре индустријске револуције, крајем осамнаестог и током деветнаестог века, људи су углавном живели у руралним областима и малим селима. Иако градови постоје хиљадама година, пре индустријске револуције само мали део светске популације је живео у урбаним областима (Elkin, McLaren and Hillman, 1991). Међутим, технолошке промене од касног осамнаестог века на овамо, не само да су охрабриле већи број људи да живе у градским областима јер су фабрике замениле рад у пољу, већ се и значајно изменила структура урбаних средина кроз низ техничких иновација као што су железница и електрични трамваји (Newman, 1992).

Традиционални градови су се карактерисали великом густином насељености, често су били опасани зидовима и нису имали више од 5 km у пречнику. Овакав облик насеља се развио из потребе да све у граду буду на удаљености која се лако може препешачити. Оваква форма може се лако видети код уређења већине Европских градова, као и у централним деловима многих старијих градова у Северној Америци, Аустралији и на Новом Зеланду (Duany, Plater-Zyberk and Speck, 2000). Технолошки развој путничког железничког и трамвајског саобраћаја у другој половини XIX века омогућио је градовима нову форму развоја која се карактерише њиховим просторним ширењем. Железница је створила субцентре са железничким станицама у пешачким зонама и омогућила им лак приступ, док је трамвајска мрежа линија ширила град око тих линија (Newman, 1992). Градови су сада могли да се простиру и по 20-30 km у зависности од доступних технологија, док је у централним деловима (централне пословне зоне) где су се стицале све железничке линије била врло велика активност.

Трећа фаза урбаног развоја, базирана на технолошком развоју аутомобила почела је пре Другог светског рата али није узела већег маха све до завршетка рата и док "...аутомобили нису постали транспортно средство које је обликовало изглед града". Заједно са аутобуским саобраћајем, постало је могуће ширење градова у свим правцима. Прво су насељени простори између железничких линија, а потом је настављено ширење и до 50 km унаоколо. Аутомобили су омогућили смањење густине насељености у централним деловима градова јер људи више нису били принуђени да живе близу радног места или саобраћајних станица које би их лако одвеле до посла. Градске функције су могле да буду подељене по зонама, што је омогућавало људима да избегну живот у загађеним и ужурбаним индустријским и пословним зонама.

У ретко насељеним градовима у Северној Америци, Аустралији и на Новом Зеланду пре педесетак година је наступила трећа фаза у урбаном развоју. Прво су просторно одвојена предграђа, која су настала крајем XIX века и која нису грађена за широке народне масе већ као ексклузивни делови намењени богатим слојевима становништва. Ова предграђа су са градовима била повезана железницом или линијама са коњским запрегама и њихова ексклузивност је створила слику да је пожељније живети у предграђу него у централним градским зонама. Предграђа су постала места где сте могли да живите кад зарадите довољно новца да побегнете из градске гужве (Relph, 1987). Ширење предграђа је дире-

ктан резултат политичких одлука коју су охрабривале просторно ширење градова. У Београду се ова тежња огледала у планирању (1951. године) и каснијој изградњи аутопута кроз град. Веза између ових административних смерница, које су охрабривале децентрализацију метрополитанских области и појава зонирања градова у последњих 80 година, довела је до стварања Ad hoc планова развоја и просторне одвојености стамбених четврти од свих других делатности и услуга које су људима свакодневно потребне. Ово је друга страна данашњег урбаног ширења.

Планирање градова, посебно зонирање, било је одговор на много проблема који су се јавили у европским и северноамеричким градовима током XIX века. Иако су неки аспекти “планирања градова” као што су противпожарна заштита и безбедност имали ефекта вековима, током друге половине XIX века ови захтеви у планирању су се проширили на много шире области градске средине као што су ширина улица, величина дворишта и висина зграда (Relph, 1987). Главни задатак зонирања је раздвајање различитих зона коришћења земљишта. Почетком XX века ово је био велики напредак за становнике градова јер су фабрике и железничке пруге издвојене у “индустријске зоне” и биле добро одвојене од кућа које су биле концентрисане у “стамбеним зонама”. Просторна одвојеност области са различитим наменама побољшала је услове живота становништва смањењем загађености ваздуха, побољшањем здравствених услова, регулисањем густине насељености, као и изградњом предграђа са комфорнијим условима за живот. Типичан начин урбаног планирања почетком XX века био је Регионални план Њу Јорка и околине из 1929. године који је предвиђао изградњу регионалног система аутопутева и измештање индустрије из централних зона у шира градска подручја (Wheeler, 2000). Пракса зонирања градова са већом употребом аутомобила је створила велику зависност од аутомобилског транспорта у данашњим градовима. Велика густина насељености, планирање без издвајања зона са различитом наменом и лака приступачност градским сервисима пешачењем, потпомогнуто градском саобраћајном инфраструктуром што је било карактеристично за урбано планирање са краја XIX и почетка XX века, узурпирано је оним што се обично назива “урбаним ширењем”. Резултат су широко распрострањена дивља насеља са изгледима да заузму више простора него планираним развојем предвиђена изградња.

“Дивљим насељима” се сматрају оне стамбене јединице саграђене на земљишту без потребних грађевинских дозвола и одобрења надлежних органа. Највише “дивљих” насеља

има у периферним деловима градова и карактеришу се неправилним обликом простирања и великим површинама које захватају. Као резултат тога, она у великој мери доприносе убрзаном и непланском ширењу урбаних подручја. Дивља и нехигијенска насеља настају најчешће због немогућности градских власти да обезбеде стамбене објекте за градско становништво са ниским приходима. Илегална градња је због тога једини начин за обезбеђивање објеката за становање сиромашнијих слојева градске популације. У великим урбаним регијама или метрополитанским подручјима, део проблема лежи и у лошој координацији између појединих органа градских власти које су задужене за економски развој, урбано планирање и расподелу земљишта. Сличан проблем постоји и код координације између градских и државних власти.

Овакав изузетно брз раст мега-градова изазива и више економских, еколошких и социјалних проблема. Врло је тешко управљати оваквим нивоом раста на један одржив начин. У Триполију и Бенгазију преко 70% урбаног раста се одвија ван званичних планова, а 30% градске популације у тим областима живи у неформалним насељима. Она су настала на неискоришћеном државном, приватном или пољопривредном земљишту на ком су изграђена илегална нехигијенска насеља као што је то случај у области јужно од Триполија. У Бенгазију, чак 89% новоизграђених градских четврти поприма изглед дивљих, нехигијенских насеља. Чак и у развијеним земљама нелегална градња постаје озбиљан проблем. Убрзани процес урбанизације представља највећи проблем планерским стручњацима у постизању зацртаних циљева урбаног развоја (Potts, 2012). Велики је изазов носити се са социјалним, економским и еколошким последицама тог процеса. То се мора покушати кроз ефикасније административне одредбе које су подржане електронским базама података, решавањем проблема небезбедности, дефицита енергије, загађења животне средине, инфраструктурног хаоса и сиромаштва. Ово захтева свеобухватан приступ са циљем стварања могућности за одржив развој у урбаним срединама који ће побољшати животне услове у нелегалним насељима, смањити сиромаштво, стимулисати економски раст и повећање запосленост и унапредити градску животну средину. Прихватљиво је, и неопходно да постоји међусобна сарадња више сектора и институција и носиоца овог процеса у приватном и јавном сектору да би се тачно одредили жељени циљеви. Оваква сарадња мора да настави са тражењем решења које ће обезбедити реализацију јасних циљева урбаног планирања, а то су обезбеђивање квалитетне животне, радне и друштвене средине, као и заштита приро-

дног али и урбаног пејзажа. Дуго времена, утицај урбаног планирања је с обзиром на његово рурално окружење био ограничен административним територијалним одредбама. У претходној деценији, препознато је да проблеми градских средина не зависе само од себе самих, већ и од руралног окружења и њихових узајамних односа.

Процес урбанизације је један од највећих изазова XXI века. По први пут у људској историји, више од половине светске популације живи у градовима. Процењује се да ће до 2030. године 60% светског становништва живети у градовима, а до 2050. године чак 70% (Hmali, 2010; Revised Draft, 2014). Урбанизација представља велику шансу за побољшањем услова живота људи, али уједно и велики изазов и проблем тамо где процес урбанизације надмашује развој инфраструктуре, услужних делатности и осталих ресурса који су неопходни у задовољењу основних потреба становништва. Добро урбано планирање треба да ствара здраве, погодне за живот и одрживе градове. Са брзо растућим градовима, улога урбаног планирања све више добија на значају у обезбеђивању одговарајућег развоја градских средина (Кнаар and Talen, 2005).

7.1. Урбанизација у Африци

- Природа Афричке урбанизације

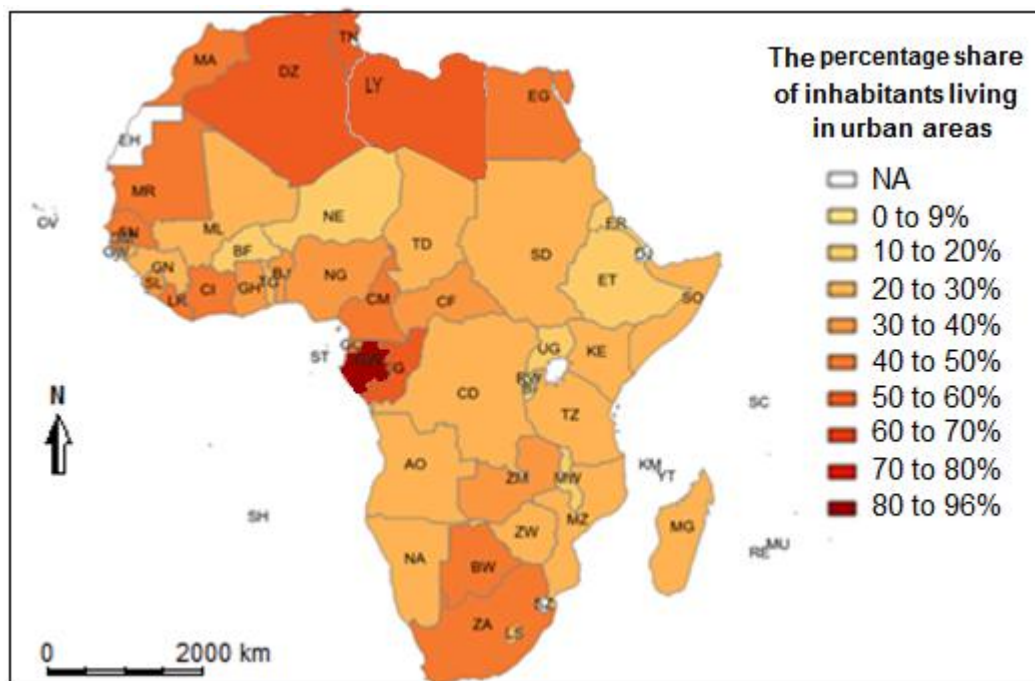
Величина урбане популације и још важније, њен непрестани раст у многим земљама у развоју је изазвао бројне социјалне, економске и проблеме у природној средини. Обезбеђивање објеката за становање и основне инфраструктуре и услуга као што су водоводна и канализациона мрежа, образовне и здравствене установе, радна места и саобраћајна инфраструктура, не могу да одрже корак са све већим захтевима. Убрзана и слабо контролисана урбанизација резултује и загађењем вода, ваздуха и земљишта што угрожава људску безбедност. Убрзана стопа урбанизације је важна димензија демографских промена у Африци. Проблем урбанизације у Африци није укупан број градског становништва. У поређењу са другим регионима, Африка још увек има најнижу стопу урбанизације у свету. Према проценама Уједињених нација за 2010. годину, свега 40% становништва Африке је живело у градовима у поређењу са 50% на глобалном нивоу (World Bank, 2002). Забринутост која постоји у вези са процесом урбанизације у Африци се пре свега односи на њен

интензитет. Док је процена да ће се светска урбана популација која броји 3,3 милијарде људи удвостручити до 2050. године, очекује се да се 373 милиона Афричког градског становништва више него дуплира већ до 2030. године (World Bank, 2011). Важно је нагласити да постоје значајне разлике у нивоима урбанизације унутар самог континента. Приобални делови западне Африке и југ Африке имају највиши степен урбанизације, док је исток Африке најмање урбанизован. Међутим, источно афрички регион има најкраће пројектовано време дуплирања броја урбаног становништва које износи мање од девет година. Ситуација је још критичнија када посматрамо број становника и стопу њиховог раста у појединим Афричким градовима. У готово свим афричким земљама постоји тенденција увећања броја становника у умерено великим градовима.

Други важан аспект урбанизације у Африци је да она није праћена унапређењем основних животних услова. За разлику од неких других региона, урбанизација у Африци је пре последица “push” фактора преоптерећења и деградације животне средине, исцрпљивања ресурса и сукоба у руралним регијама, него “pull” фактора који проистичу из економске снаге градова и могућности запошљавања у њима. Африка се истиче као прототип феномена “урбанизације без (економског) раста” (UN Population Fund, 2007). У односу на историјске трендове у другима деловима света, миграције село-град у Афричким државама представљају најважнији узрок интензивног пораста урбане популације. Мигранти из руралних крајева чине чак 60% урбане популације, а у неким случајевима и до 75% (Todor, 2000).

Иако миграције из села у град имају много узрока, два се издвајају. Први, који је уједно и највећи разлог за пресељење у градске средине, је сиромаштво које је последица ниске продуктивности пољопривредне производње, додатно појачано демографским растом. У неким случајевима, дужи сушни периоди или друге природне непогоде још више повећавају сиромаштво становништва што доводи до масовних миграција из сеоских у градска подручја. Други разлог је лоша финансијска, друштвена и економска ситуација, што је карактеристично за већину подсахарских земаља. Овај недостатак руралних подручја се огледа у мањку ресурса за оперативне трошкове, улагања у руралну инфраструктуру, пољопривреду, образовање и здравство. Све ово је додатно појачано државном политиком, укључујући ту и контролисање цена пољопривредних производа, што приморава фармере и њихове породице на пресељење у градове. Иако и у урбаним срединама инфраструктура

и пружање основних услуга становништву у задовољавању њихових основних потреба није на задовољавајућем нивоу, ситуација је опак много боља него у сеоским срединама. Због тога су велика концентрација друштвених услуга и могућности запошљавања, заједно са привидним гламуром градског живота главни фактори који привлаче људе са села у градове. Коначно, врло важан разлог повећања градске популације у Африци су и стални унутар-државни конфликти. На пример, повећање броја становника у Мапуту, Луанди, Киншаси, Монровији и Фритауну је резултат расељавања сеоског становништва због оружаних сукоба. Несигурност која настаје због непостојања реда и закона у руралним областима приморава људе из тих крајева да сигурност и безбедност потраже у градовима. Овакве миграције су изненадне, а мигранти бивају приморани да привремено пребивалиште налазе у врло небезбедним привременим насељима. Упркос чињеници да су оваква импровизирана насеља замишљена као привремена решења, многи људи у њима остају дуже временске периоде.

Карта 1. – Становништво у урбаним областима 1990. године (у % од укупног броја становника)

(Извор: <http://www.unhabitat.org/stats>)

- Изазови Афричке урбанизације

Овакви трендови урбанизације у Африци имају вишеструке утицаје на правце регионалног развоја и искоришћавање доступних ресурса.

1. Економски услови

Исправљање економских, социјалних и политичких проблема изазваних брзом урбанизацијом је један од највећих изазова који се налази пред владама Афричких земаља. Распрострањеност сиромаштва у контрасту са релативним благостањем је створило потенцијално напету ситуацију, која ако јој се не посвети пажња може да ескалира и чак доведе до политичких немира.

Људи мигрирају у градове надајући се да ће себи и својој породици да обезбеде бољу будућност. Владе држава имају обавезу да воде политику која ће им омогућити да то и остваре. Незапосленост и остали проблеми ће по свему судећи бити само погоршани применом разних програма структурних реформи Међународног монетарног фонда и Светске банке, чији циљеви предвиђају укидање или смањење донација у храни, контролу цена, смањење плата градских структура на тржишни ниво и усмеравање државних капиталних инвестиција са градске индустријске производње и плата у јавном сектору на друге области. Шта монетарна реформа и слободно тржиште, следећи упутства и користећи позајмице ММФ-а могу, показало је недавно искуство Јужноафричке Републике. “Чак и у индустријализованој Јужноафричкој Републици постало је скоро немогуће обезбедити јефтино решавање стамбеног питања због високих каматних стопа, гушења привредног развоја од стране банака, манипулација са земљиштем и монопола у производњи грађевинског материјала” (Bond, 1992). Према Mabogonje (1991), било да структурне промене успеју или не, оне резултују интензивирањем миграција село-град.

Постоји неколико разлога зашто планирање контроле развоја није успело у Африци. Прво, просторном планирању није дат приоритет у Африци. Оно је углавном третирано као секторска активност која се бави пословима, становањем, комуникацијама и локалним властима (Ling, 1988). Оно би требало да буде сматрано делом економског и социјалног планирања јер је оно просторни израз економске и социјалне политике.

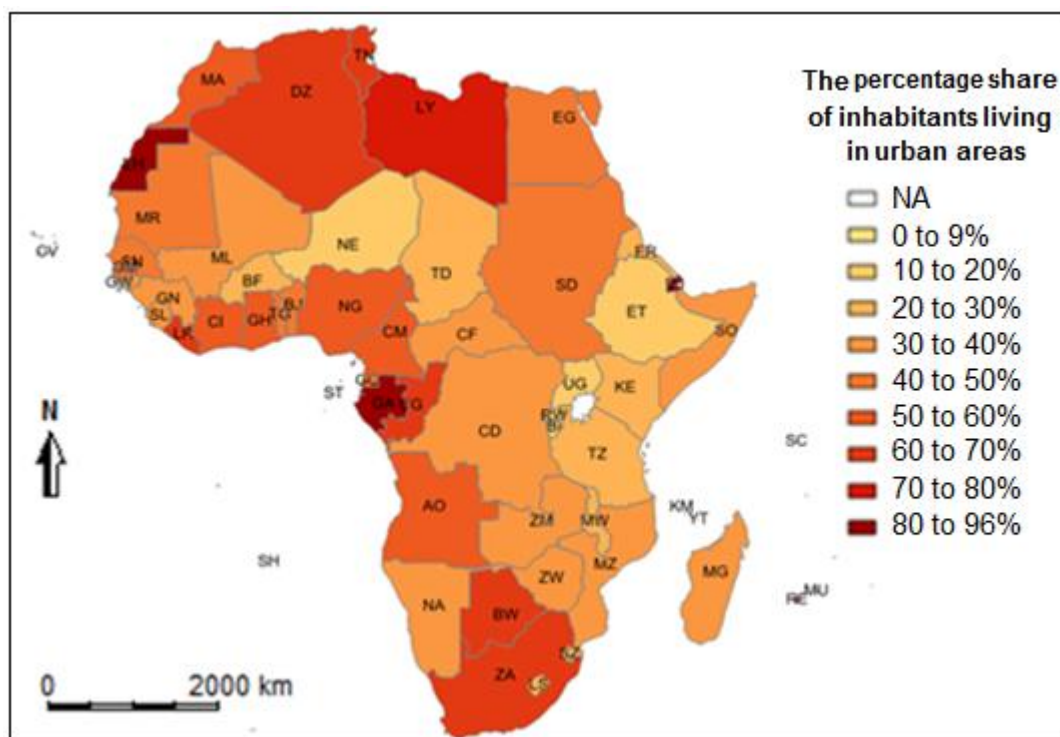
2. Теškoће у обезбеђивању инфраструктуре

Хаотична експанзија урбаних простора у Африци ограничила је могућности локалних и државних власти да обезбеде сигурност и основну инфраструктуру у областима као што су здравство, образовање и снабдевање водом. Као последица тога, нехигијенска насеља се шире и уништавају и оно мало постојеће инфраструктуре. Становници многих Афричких градова немају приступ електричној енергији и пијаћој води. Неконтролисано одлагање отпада је стална претња по здравље, док слаба исхрана, загађен ваздух и градски криминал представљају још неке од претњи по животе становништва. Ова дивља насеља су изложена додатним проблемима због слабог квалитета градње и локације на неподесним теренима. Многа од тих насеља су често плављена и врло подложна пожарима, случајним или подметнутим.

3. Проблеми урбане животне средине

Како Афрички градови постају пренасељени, загађењем градске животне средине погоршава се и њен утицај на здравље људи. Густ саобраћај и емисија издувних гасова изазивају проблеме са респираторним органима, комунална бука, саобраћајне несреће и стресна путовања су такође претње по здравље људи. Емисије гасова из индустријских постројења, емисије дима од сагоревања дрва и угља, непрописно одлагање чврстог отпада и дивље депоније, канализација, септичке јаме, цурења из резервоара за гориво, отпадне воде, све то доприноси деградацији животне средине у већ пренасељеним градовима. Хигијенски неисправна храна и други загађивачи, као и заразне болести, такође су претње по здравље и животе градског становништва. Ове области су такође више подложне ризицима од природних катастрофа. Сиротињске четврти постају “заштитни знак” процеса урбанизације у Африци. У оваквим насељима, на пример у Најробију, према неким проценама живи чак четвртина укупне популације овог града која броји око 3 милиона становника (Potts and Currey, 2010). Сиромаштво, криминал, насиље и генерално небезбедно окружење преовладавају у оваквим градовима. Загађена средина и пренасељеност излажу сиромашно становништво високом ризику од заразних болести као што су запаљење плућа, туберкулоза и диареја. С друге стране, стопа ХИВ инфекције је генерално виша у град-

ским срединама, нарочито у нехиџијенским насељима где силовања и насиље према женама убрзава њено ширење. У неким Афричким градовима оваква насеља настају јер многи становници немају никакво земљиште у свом власништву на којем би могли да легално саграде кућу, док су негде главни разлог њиховог настанка непримерени закони о грађевинском земљишту и правилима изградње

Карта 2. - Становништво у урбаним областима 1990. године (у % од укупног броја становника)

(Извор: <http://www.unhabitat.org/stats>)

1.1.1. Потреба за урбанистичким планирањем и инвестицијама у инфраструктуру

Африка је најмање урбанизован континент, али уједно и област где је стопа раста урбаног становништва међу највећима у свету. Брзо повећање стопе урбанизације изазива социјалне и економске проблеме од којих се неки манифестују у проблемима животне средине. Проблеми животне средине су дефинисани као “неадекватно снабдевање ресурсима неопходним за очување људског здравља или градске производње (недостатак свеже воде на пример), или као присуство патогена или отровних материја у животној средини који могу да нашkode људском здрављу или природним ресурсима као што су шуме, рибњаци

или пољопривредно земљиште” (Habitat, 1989). Урбанизација доводи до штедње у трошковима за снабдевање водом, електричном енергијом, у образовном и здравственом систему. Индустрија такође има користи од концентрације снабдевача и потрошача на једном месту, што доводи до уштеда у трошковима комуникације и транспорта. Градови обезбеђују велики и разнолик контингент радне снаге који може да развија нове идеје и убрзава развој технолошких иновација. Заправо, земље са највећом стопом раста урбанизације су уједно и земље са најбољим економским учинком. Табеле 1 и 2 приказују земље са највећом стопом урбанизације и најјачим економијама у Африци. Због тога, главни циљ Афричких градова мора да буде боље планирање и повећање инвестиција у инфраструктуру. Планирање урбаног развоја у Африци захтева учешће локалних и државних власти у урбаном развоју, а не само реаговање на проблеме који се касније јављају (Clarke, 1993).

Табела 1. – Државе са највећом стопом урбанизације у Африци

Држава	Либија	Тунис	Алжир	Јужноафричка Република	Екваторијална Гвинеја
% урбане популације	88.0	66.2	57.7	57.7	49.3

(Извор: Ehsan, 2010)

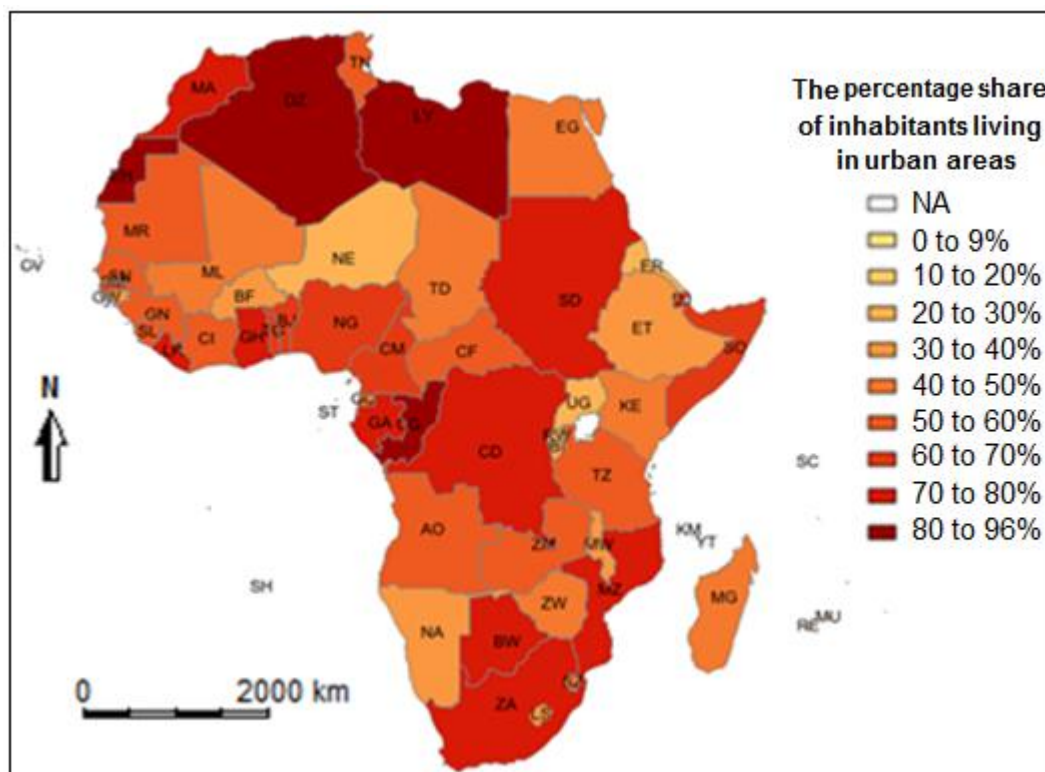
Табела 2. – Највеће и најјаче економије у Африци

Држава	Јужноафричка Република	Нигерија	Алжир	Египат	Либија
БДП	272.2 милијарде	141.3 милијарде	137.2 милијарде	111.8 милијарде	78.0 милијарде

БДП – бруто домаћи производ (у америчким доларима)

(Извор: Ehsan, 2010)

Урбано планирање не треба да буде привилегија богатих већ се морају пронаћи начини да се побољшају животни услови и у нехигијенским насељима и да се пронађу алтернативна решења за нова оваква насеља. Такође, постоји потреба за побољшањем јавног транспорта, повећањем приступа водоводној и електричној мрежи, као и повећањем владиних капацитета за привлачење страних инвестиција које ће помоћи у искоришћавању постојећих потенцијала. Наде подсахарске Африке за социјалном и економском трансформацијом не могу бити реализоване без водеће улоге градова у тим процесима.

Карта 3. - Становништво у урбаним областима 2030. године (у % од укупног броја становника)

(Извор: <http://www.unhabitat.org/stats>)

7.2. Урбанизација у Либији

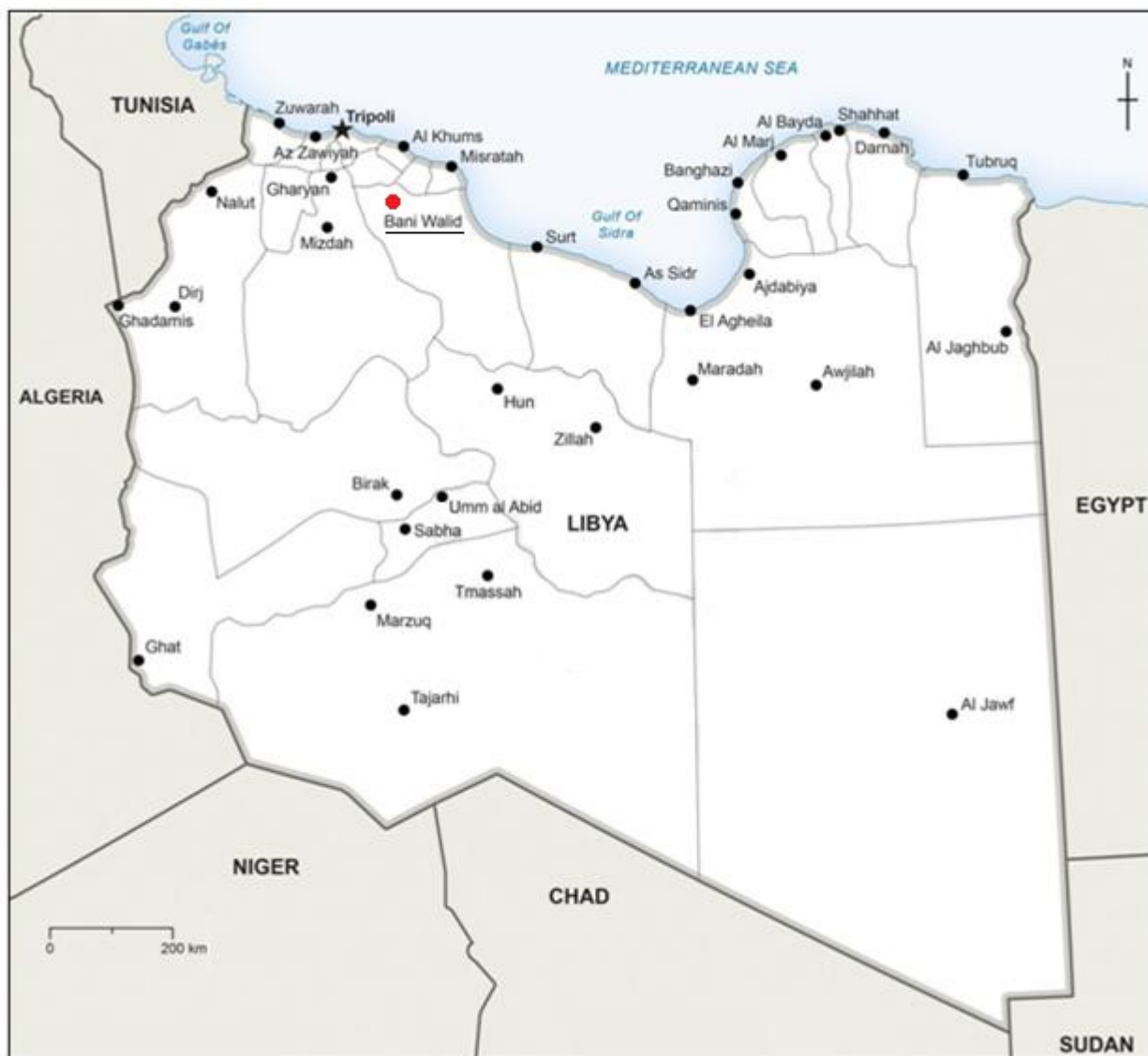
Усред свеопште опасности од непланског ширења градова, велики број сиромашног градског становништва је приморан да живи у условима велике несигурности у неформалним насељима по ободу градова услед немогућности да себи приушти легалан објекат за становање. Свесни чињенице да је већина ових насеља нелегално изграђена, званична реакција државних власти у неким земљама је често покушај рушења оваквих насеља и принудно расељавање становништва (Unhabitat, 2005). Добар пример је Операција Murambatsvina (операција чишћења) у Либији 2006. године. Ова операција је почела у Триполију, али се убрзо претворила у хаотичну националну кампању у којој је уништено све што су власти сматрале нелегалним. Поручене су бројне пијачне тезге, као и остали неформални пословни објекти што је довело до расељавања стотина људи. Операција је укључила и рушење стотина привремених објеката у којима су живели најсиромашнији становници. Овај пример мора бити схваћен у ширем контексту урбанизационе кризе у Либији. Друш-

твене, економске и политичке околности у којима је изведена ова акција нису карактеристичне само за Либију. Имају много тога заједничког са историјским и садашњим трендовима убрзане и хаотичне урбанизације у многим Афричким земљама и градовима.

Да би се максимално искористиле предности живота у граду и умањили нежељени ефекти живота у нехигијенским, сиротињским насељима мора се обезбедити ефикасан приступ основним услугама. Урбано планирање мора да се постара да буду одвојени стабилни делови градова од индустријских. Такође мора да обједини транспортне, комуникационе и остале значајне системе укључујући ту и снабдевање водом, електричном енергијом и одлагање комуналног отпада. Са друштвене стране, општине морају да обезбеде објекте за различите нивое образовања и здравствене заштите. Неке услуге би, као што су на пример телекомуникационе, могле бити боље и ефикасније ако их пружају приватна предузећа, док социјалне услуге морају остати у надлежности државних органа.

Теоретски, концентрација урбаних насеља би требала да на ефикаснији и економичнији начин обезбеди пружање ових услуга. Али у пракси, због финансијских и административних ограничења, већина Либијских градова није у стању да својим грађанима пружи ове основне услуге. Одговорност за пружање ових услуга је или подељена или је у потпуности у надлежности државних власти. Проблем неадекватног, неефикасног и лошег пружања услуга је узео маха. Што се тиче транспорта, комуникација и комуналних услуга, јаз између захтеваног нивоа и квалитета пружених услуга је све већи.

Постојећи инфраструктурни капацитети су слабо одржавани, а за њихово проширење недостају финансијска средства. Као резултат тога, саобраћајне гужве, лош јавни транспорт, лоши путеви, нестабилно снабдевање електричном енергијом, лоше телекомуникације и недовољно снабдевање водом постали су правило, а не изузетак у Либијским градовима. У неким градовима, подмићивање је постало уобичајено средство да би се избегли прекиди у комуналном снабдевању, нарочито у последње време у периоду 2012 – 2015. године.

Карта 4. – Градови у Либији

Генерално, недостатак адекватне инфраструктуре се котира високо међу основним препрекама урбаног и економског развоја Либијских градова. Лоша инфраструктура утиче на економију, исто као и на животни стандард грађана. Ширење сиротињских насеља значи да хиљаде људи живи у ужасним условима, без канализације, електричне енергије, пијаће воде или асфалтираних путева. У Бенгазију је на пример прилив становништва вршио велики притисак на локалне власти да обезбеде објекте за становање, клинике, здравствене установе, водоводну и канализациону инфраструктуру, побољшају јавни транспорт. Недостатак стамбених објеката приморао је сиромашније придошлице да граде иле-

галне објекте што је водило ка повећању дивљих насеља у Бенгазију. Тако су се већи либијски градови придружили све већој листи градова и мега-градова Северне Африке који се суочавају са све већом кризом у обезбеђивању основних услова за живот становништва. Градови препознатљиви по овим проблемима између осталих су и Завиа (Zawya), Трона (Throna), Себха (Sabha) и Бани Валид. Задржавање навика из сеоског живота код великог броја људи ненавикнутих на градски живот, заједно са недостатком основних услова за живот, додатно је допринело пропадању постојеће инфраструктуре. Ово је угрозило безбедност људи и достизање одрживог развоја. Ни када се говори о социјалним, друштвеним услугама, слика није много другачија. Велики раст градских насеља имао је велике последице на пружање социјалних услуга као што су образовање, здравство и брига за сиромашне и старе особе. Либијска влада није била способна да изађе на крај са растућим потребама у пружању социјалних услуга, највише због промена у државној администрацији, непостојања јасне политике и честих промена планова развоја, што је довело до несразмере између раста урбане популације и капацитета јавних ресурса. У неким градовима, ова несразмера је последица лоших политичких одлука које су занемариле друштвени сектор у поређењу са другим областима јавних финансија које су добиле приоритет. У већини случајева недостаје средстава за нове инвестиције у школску и здравствену инфраструктуру. Врло често недостаје средстава и за неопходно одржавање постојећих објеката. Крајњи резултат су пренатрпане учионице, недостатак наставних средстава, некомпетентни и слабо плаћени наставници, нестацица лекова и осталог болничког материјала.

Урбанизација у Либији је почела припремама свеобухватних јавних планова за све Либијске градове, нарочито после доношења Закона број 5 из 1969. године који се односио на планирање градских и сеоских насеља. Три главна плана су развијена у три фазе почевши од прве фазе која је трајала од 1968. до 1988. године, друге од 1988. до 2000. године и треће фазе која је предвиђена да траје од 2000. до 2025. године. Циљ ових планова је био да се направи баланс између природног повећања популације и урбаног становништва у циљу постизања урбаног развоја и заштите животне и градске средине од деградације и ширења деградираних подручја (Ahmed, 2003).

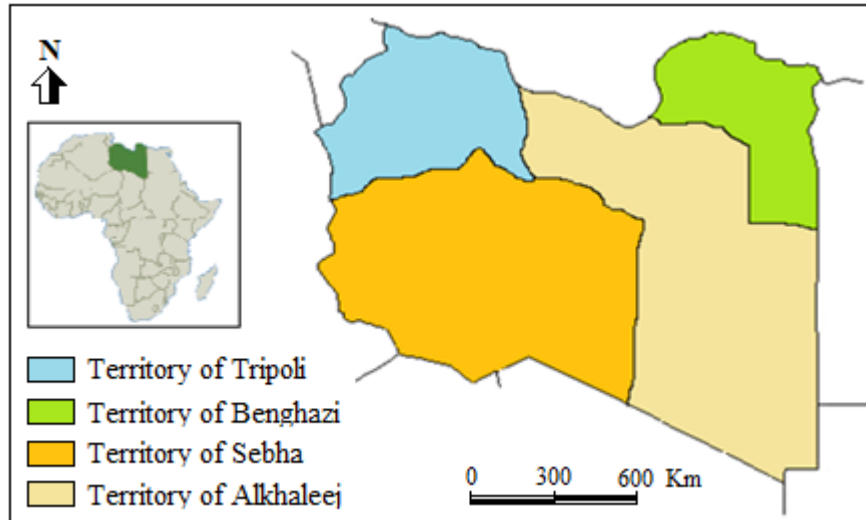
Прва фаза планирања је почела истовремено са првим планом економског развоја. Неколико урбанистичких планова је припремљено за највеће градове и неколико села за период од 1968. до 1988. године (Прва генерација планова). Са почетком 1969. године поп-

равила се економска ситуација на пољу планирања и било је неопходно видети резултате планова прве фазе пре краја одређеног времена да би се ухватио корак са дешавањима и економским променама у условима економског и друштвеног развоја. Као резултат пораста броја становника и побољшања економске ситуације, прекинута је реализација прве генерације планова за период 1968-1988. година. То је учињено да би Министарство планирања могло да почне припреме планова друге генерације. Друга фаза планирања је почела осамдесетих година XX века и подразумевала је припрему дугорочних националних планова за период од 1980. до 2000. године (Друга генерација планова) који су се појавили 1985. године и сматрани су основом локалног и регионалног планирања. Током ове фазе урађено је следеће:

- припремљено је 14 регионалних планова,
- припремљено је 18 суб-регионалних планова,
- припремљени су урбанистички планови за 240 градова и села. (Ministry of utilities, Tripoli, 1989).

Ова фаза је зависила од постојања обимних и детаљних база података и тада је усвојен принцип планирања од општег ка појединачном. На пример, почело се са дугорочним националним, регионалним и суб-регионалним плановима да би се стигло до просторних (урбанистичких) планова градова и села где је сваки тип зависио од резултата и индикатора претходних планова, при чему је Либија била подељена на четири области планирања (Триполи (Tripoli), Бенгази (Benghazi), Алкхалиј (Alkhaleej) и Себха (Sebha)). Четири међународна консултантска бироа су ангажована да припреме регионалне студије и свеобухватне генералне планове за градове и села из сваке области по следећем редоследу:

1. План за област планирања “Триполи” – Пољски консултантски биро.
2. План за област планирања “Бенгази” – Грчки консултантски биро.
3. План за област планирања “Алкхалиј” – Немачки консултантски биро.
4. План за област планирања “Себха” – Фински консултантски биро

Карта 5. – Области планирања у Либији
(Извор: Ministry of utilities, Tripoli 1989.)

Програм планирања треће генерације планова за период од 2000. до 2025. године настојаће да постигне следеће циљеве:

- Анализа социо-економских услова да би се одредили индикатори развоја за циљане године.
- Идентификација трендова у уређењу простора према резултатима анализа социо-економских услова.
- Утврђивање бројности радне снаге и проналажење метода за њено коришћење заједно са планирањем праваца едукације који испуњавају друштвене захтеве.
- Доступност земљишта потребног за изградњу објеката за становање и основне инфраструктуре у складу са најсавременијим методама и техникама планирања.
- Одређивање стопе раста популације и будуће композиције урбаног становништва, као и препознавање њихових просторних захтева у складу са одрживим урбаним планирањем.
- Имплементација интегрисаних комуналних мрежа уз помоћ најсавременијих техника.
- Заштита пољопривредног земљишта од неконтролисаног ширења градских подручја.

- Развијање метода за контролу концентрације становништва у неким приобалним градовима, нарочито у Триполију и Бенгазију.
- Заштита животне средине.

1.2.1. Убрзани процес урбанизације и урбани развој у Либији

Значајан урбани развој и популациони раст догодио се у периоду од 1970. до 1990. године. Углавном су становници који су рођени у градовима у највећој мери и одговорни за феномен урбаног развоја. Политички, економски, демографски и културни фактори су само убрзали стопу урбанизације. Неки од фактора који су изазвали овај феномен су и следећи:

1. Политички и административни фактори

Политички систем је пресудан фактор у друштвеној трансформацији. Од 1969. године, Либијска револуција је установила модерне институције које се брину о развоју. Ове институције су допринеле убрзању процеса урбанизације у држави. Политички систем је определио велике своте новца за инвестиције које су биле намењене развоју државе. Те инвестиције су биле намењене за спровођење програма развоја који су део националног програма за развој. На тај начин је модерна инфраструктура достигнута уз помоћ урбаног развоја. Систем администрације је руководио урбаним развојем који се бави производњом робе и услуга. Већина урбаних заједница има ефикасне административне системе. Урбани центри су се суочили са неочекивано великим урбаним растом због непостојања баланса у плановима развоја. Физичке промене се дешавају брзо за разлику од културних. Успех урбаног развоја се побољшава кроз добру сарадњу политике и културе.

2. Економски фактори

Повећање прихода од продаје нафте током последње три деценије је поправило економску ситуацију у држави и створило могућности за веће инвестиције у урбани развој. Однос људи у Либији и осталим Арапским земљама према урбанизацији је јединствен.

Комбинација њихове историје и културе са економским фактором помаже у унапређењу инфраструктуре. Инфраструктура као што су школе, болнице, универзитети, јавне службе, путеви, стамбени објекти и градске службе је неопходна у процесу урбанизације. Повећањем могућности за проналажењем посла и изградњом модерних трговинских центара, економски фактори мењају друштвени систем у један урбани систем.

3. Демографски фактори

Либија има једну од највећих стопа раста урбане популације у Африци. Висока стопа раста градског становништва је последица високог природног прираштаја и миграција село-град. У скорије време, пре свега у периоду од 2000. до 2010. године, Либијски градови су примили и велики број миграната из других земаља, највише Афричких.

4. Културни и друштвени фактори

Либија се трансформисала од једне руралне земље каква је била 1952. године, у једну високо урбанизовану државу каква је данас. Већина радне снаге више није запослена у пољопривредној делатности, већ у другим секторима (72% од укупне радне снаге). Промена у овом погледу је условљена владиним мерама запошљавања, урбанизације и плановима развоја. У Триполију и Бенгазију, који се као и већина Либијских градова налазе на обали Медитерана, сконцентрисано је 41% укупне популације државе управо као резултат наведених мера (Hadoud, 2008). Број градског становништва непрестано и убрзано расте од 1969. године као последица укупног раста броја становника и масовног исељавања из сеоских подручја. Урбана политика је унапредила услове живота у Либијским градовима уз помоћ развојних пројеката као што је пројекат “вештачка река”. Овај пројекат је започео 1983. године са циљем довођења подземне воде из јужног краја Либије на север ради наводњавања и снабдевања водом приобалних градова. Истовремено, у заливу Сидра индустријализовани су градови Брега (Elbrega) и Рас Лануф (Raslanuf) да би се урбанизовани појас непрекидно протезао од североистока до северозапада земље. Триполи и Бенгази су били главни урбани центри у Либији. Међутим и други мањи градови, као што су Мисурата (Misratha), Завија (Zawya), Ел Баида (Albeida) и Бани Валид (Bani Walid), су такође

показали динамичност у свом расту. Урбана политика је променила животни стил људи и смањила традиционалне проблеме живота у градским срединама као што су транспорт, запосленост и снабдевање. У последњих 20 година, Либијска држава је удвостручила издвајања за свој народ и охрабривала и промовисала урбанизацију. У том погледу, Либија је усвојила неке обрасце урбаног развоја сличне онима у развијеним земљама. Међутим, Либијски градови се по много чему разликују од других градова. Пре свега је то разлика у недостатку градске инфраструктуре, непостојања градских зона, проблема заштите животне средине и непостојања канализационе мреже.

Конференција о стандардима у планирању која је одржана 8. маја 2001. године у Триполију, дала је генералну смерницу за даље планирање која гласи: повећати интеракцију између људи и животне средине као дела одређеног просторно-временског система у сврху постизања одређених циљева. Планирање је процес који се карактерише јединствености и не може се реплицирати и понављати, јер неће увек и на сваком месту давати исти резултат. Планирање се заснива на променљивим основама да би могло да развија и унапређује људски живот и због тога се мора ослањати на јасне планове, студије и анализе. Утврђивање планиране методологије за припрему и постављање стандарда пројектовања мора се ослањати на:

1. Одређивање локације.
2. Одређивање функције планова.
3. Одређивање временске димензије планова.
4. Обезбеђивање статистичких података о демографским показатељима као што су старосна структура, величина породице и бројност радне снаге.
5. Прогнозе за промене у структурама становништва.
6. Економске основе.
7. Очекивани технички развој и могућности његове примене у генералном плану.

Ови стандарди су пре свега били коришћени да би се обезбедило равноправно пружање јавних услуга. Сврха примене ових стандарда је позитивна. Они олакшавају пројектантима да унапред постављене норме могу да примене. Примена застарелих стандарда може да има озбиљне последице на функционисање школа, болница и слично. Такође,

може имати утицај на изглед и одрживост урбаних форми предвиђених просторним плановима.

1.2.2. Нивои просторног планирања у Либији.

Планови друге генерације који се односе на период од 1980. до 2000. године, зависе од свеобухватних националних дугорочних планова, регионалних, суб-регионалних, локалних и градских планова. Ове планерске студије и анализе друштвених, економских и природних услова, свеобухватне анализе пораста броја становника, повећања производње и развоја услужних делатности треба да у светлу постојећих и пројектованих услова пронађу најприкладнија решења и допринесу стварању балансираног и одрживог развоја и оптималног искоришћавања природних и људских ресурса (Amго, 1998). Овакве планерске студије су прављене за сваку од двадесет година трајања овог периода како би биле постигнуте интеграције на разним пољима и било омогућено испуњавање планираних циљева. Постојали су следећи нивои просторног планирања у Либији: национални план, регионални планови, суб-регионални планови и градски планови.

1. Национални план

А – Анализа економских и друштвених услова у земљи.

Б – Одређивање различитих показатеља развоја.

В – Одређивање природних трендова раста према одговарајућим факторима.

Г – Идентификација локалне саобраћајне мреже и развој на међународном плану.

Д – Идентификација области богатих природним ресурсима и одређивање метода експлоатације.

Ђ – Одређивање броја радно-способног становништва и начина борбе за смањење незапослености, као и проналажење модела образовног система који ће одговорити захтевима друштва.

Е – Обезбеђивање података, информација и одређивање смерница за касније планове.

2. Регионални планови

Ови планови се односе на студије и анализе економских и друштвених прилика у одређеним деловима државе, планерским регионима, са циљем што тачнијег упознавања са условима у том региону. То се постиже:

- одређивањем стратегија развоја у региону;
- утврђивањем броја становника и пројекцијом величине популације за одређену годину, као и анализом структура становништва;
- одређивањем елемената и трендова развоја у региону;
- одређивањем функције региона у државном систему и његов однос према другим регионима;
- идентификацијом економских активности и природних ресурса;
- утврђивањем транспортне мреже у региону и начина њеног коришћења;
- утврђивањем начина за коришћење енергије и начина њене дистрибуције по региону;
- развијањем индикатора дистрибуције становништва у региону и експлоатацијом свих ресурса.

3. Суб-регионални планови

Односе се на детаљне студије мањих територијалних јединица са циљем одређивања просторног распореда становништва и његовог раста, као и одређивање положаја и величине сваког града и села унутар региона. Овакви планови се пре свега баве:

- одређивањем економских ресурса на локалном нивоу;
- одређивањем просторног распореда становништва;
- одређивањем функција суб-региона и његових градова и њихов однос са суседним суб-регионима;
- идентификацијом типова економских активности и начина њиховог експлоатисања;
- проналажењем начина за снабдевање градова водом и енергијом;
- одређивањем функције сваког града унутар региона:

- прилагођавањем образовног система са реалним потребама и одређивањем бројности радне снаге,

4. Градски планови

Ови планови произилазе из резултата претходних планова (националних, регионалних и суб-регионалних) и постоје две врсте градских планова:

- Свеобухватни планови који се односе на највеће градове и који су фокусирани на потребе великих градова (Триполи, Бенгази, Мисурата).
- Генерални планови који представљају планове локалних услужних центара. Посвећени су урбаним потребама мањих градова и сеоских центара (Миздах (Mizdah), Неиша (Heisha), Налут (Nalut) итд.). Ови планови припадају трећем типу и базирани су на препорукама суб-планова и пратећих активности, такозваних пратећих планова са освртом на стварање услужних центара који би требало да представљају срж јавних планова у будућности. Уласком у трећу фазу планирања за период 2000.-2025. година, из ових планова су се развили “урбани планови” који су се односили на све типове заједница, од урбаних и метрополитанских до руралних (Hadoud, 2008).

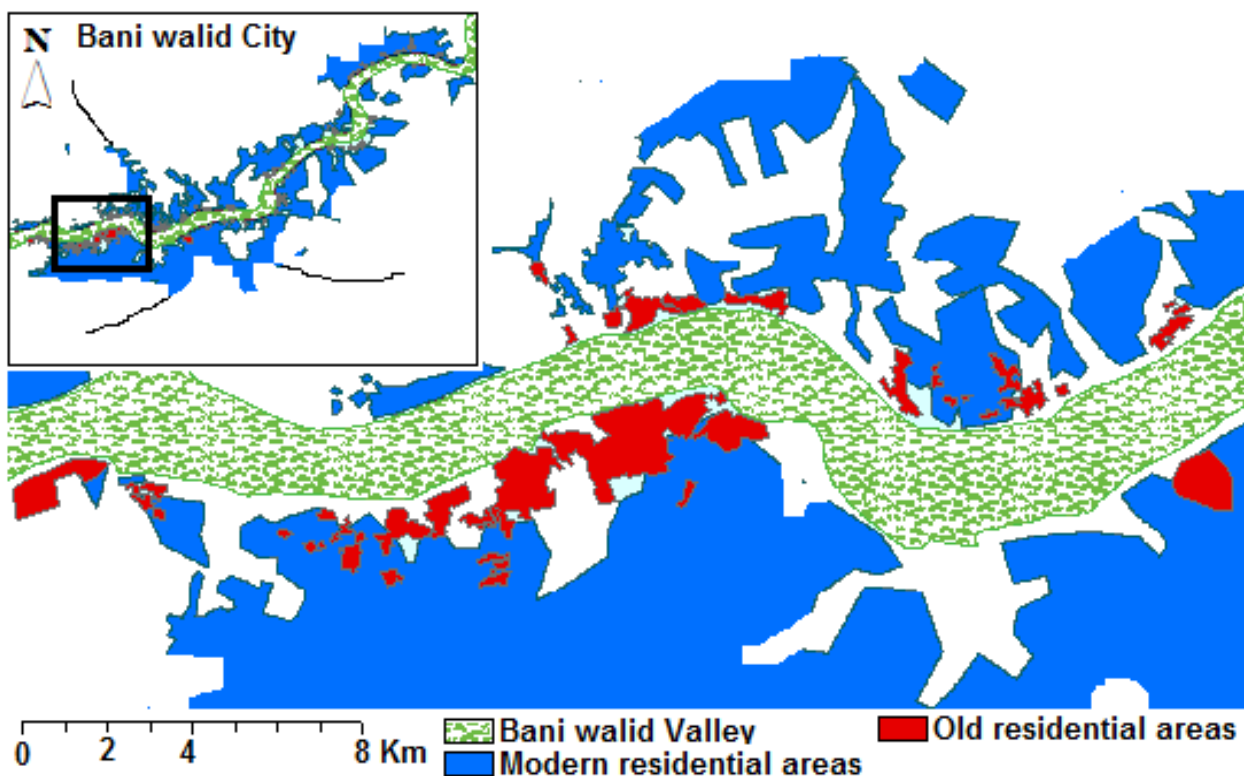
8. ПОРЕКЛО И ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ГРАДА

Археолошки налази указују да је неолитска цивилизација, која је припитомила домаће животиње и узгајала житарице, постојала дуж обала Либије још око 6000. године п.н.е. Јужније, где је данашња Сахара, тада је тамо постојала влажна савана којом су лутали су ловци и сточари. Погоршање климатских услова (суша) и најезда Бербера око 2000. године п.н.е. углавном из југозападне Азије, окончала је овај период. Претпоставља се да су фараони такозване Либијске династије који су владали Египтом од 950. до 720. године п.н.е. били бербери. Феничански морепловци који су овде стигли почетком првог миленијума п.н.е. основали су насеља дуж обале укључујући и оно које је касније прерасло у Триполи (John and Bruce, 1991). У периоду око VII века п.н.е. грчки колонисти су се населили на Киренаици. У наредним вековима насеља на западу су пала под власт Картагине, а она на истоку, у IV веку п.н.е. под власт Египатске династије Птолемеја. Када су Римљани поразили Картагињане у Пунским ратовима у III и II веку п.н.е. освојили су и области око Триполија. Године 96. п.н.е., Римљани су приморали Египат да им преда Киренаику и касније се утицај Рима на југ проширио до данашњег Фезана. Либија је доживела просперитет под влашћу Рима. Његовим падом у V веку наше ере запад Либије потпао је под власт Вандала чија се територија простирала од Картагине. У VI веку Византија је поразила Вандале и владала приобалним областима Либије до најезде Арапа у VII веку. Арапи су се временом измешали са Берберима који су се постепено утопили у Арапску муслиманску културу (Matar and Thabit, 2004). Западном Либијом је у IX веку владала династија Аглабида (Aghlabids), затим Фатимида (Fatimids), док су у X веку дошли Египћани. Током XI века у инвазији два номадска Арапска племена, Бану Хилал и Бану Сулајим (Banu Hilal and Banu Sulaym), уништени су многи градови и пољопривредне области. Нормани са Сицилије освојили су 1145. године Триполи и околне области али су их убрзо протерали припадници Мароканског Алмохад Калифата (Almohads Caliphate) у XIII веку. Западном Либијом је владала Тунишка династија Хафсида (Hafsid dynasty), док су источне области остале под утицајем Египатских династија. У XVI веку шпански освајачи су заузели делове приобаља, док је Триполи пао под власт крсташких витезова реда Светог Јована. Отомани су освојили приобалне области Либије 1551. године и владали њима до 1711. године када је Ахмед Караманли (Ahmed Karamanli), владар турског порекла, издејствовао делимичну аутономи-

ју од Истанбула. Династија Караманли је владала до 1835. године када Турци поново преузимају контролу (Zeilig and Seddon, 2005). Либија тада постаје провинција Турске који су владали земљом до 1911. године. Те године Италија је објавила рат Турској и Либија 1912. године постаје италијанска колонија. Од 1930. до 1940. године Италија је спроводила велике програме развоја са давањем у закуп великих површина земље италијанским досељеницима. У првим годинама Другог светског рата Либија је постала велико бојно поље све до 1943. године када је ослобађају савезници. После Другог светског рата Либија је била под контролом Уједињених нација, а независност је стекла у децембру 1951, године.

Град Бани Валид је због своје локације један од важнијих градова Либије. Град заузима простор на коме се простира неколико великих долина. Такође, још од античких времена се сматра везом градова у централном делу Либије са областима на северу и југу и претстављао је место за одмор каравана који су ишли са севера на југ и обрнуто. У римском периоду град је био средиште одбране од упада разних Либијских племена. Турци су за време своје владавине саградили велика утврђења у граду од којих нека и данас сведоче о тим временима (Abdul, 1988). На странама долине Бани Валид, од области Галбон (Ghalbon) до последње регије у средини долине која се протеже до гробнице Хаџи Џалал (Хаџи Jalal) налази се 53 племенских села расутих са обе стране долине. Ова села су називана палатама, засебним породичним кућама, и старији становници ових села наводе да су нека од њих представљала привремена пребивалишта у сезони брања маслина. У сезони жетве многи становници су се селили како би били близу житних поља у суседним долинама (Карта 6).

Прво помињање града Бани Валида се среће у књигама путника који су пролазили тим крајевима и датирају од 1830. године и касније (Ituri, 1969). Старији становници ове области напомињу да је стамбених објеката у неким деловима града било и пре овог периода. Неки становници чак имају Отоманска документа о власништву неких парцела земље на којима су изграђени објекти који датирају у 1680. годину што је доказ постојања насеља у том периоду. Истраживања такође показују да је село Бен Тлес (Ben Tles) најстарије насеље на овом простору и да је постојало и пре 1700. године.

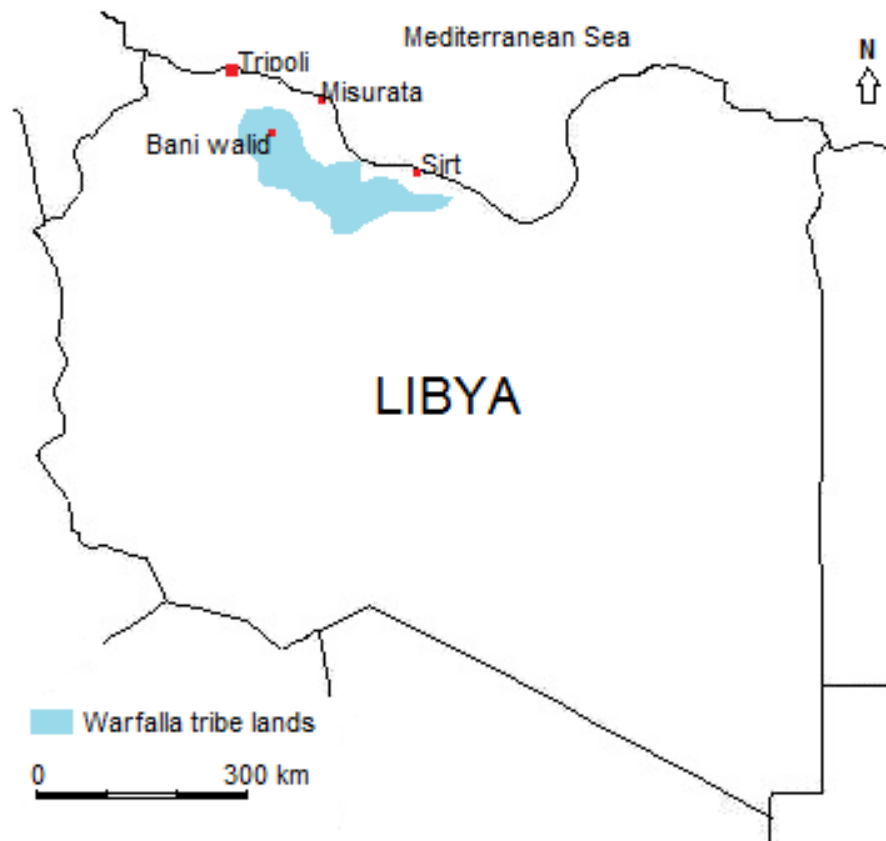

Карта 6.- Урбанизација у централним областима Бани Валида у периоду 1960.-1985. година

(Извор: Bani Walid, Comprehensive plan, 1980.)

Бани Валид је првобитни дом племена Варфала (Warfalla), што је назив заједнице неколико мањих племена која су се ујединила из економских, политичких и одбрамбених разлога. Тако је 53 малих племена постало једно велико племе које је контролисало велико пространство од области јужно од Триполија до северних рубова Сахаре. Област утицаја Варфала племена се протезала и на залеђе Медитеранске обале од околине града Сирта до области око Мисурате (Карта 7).

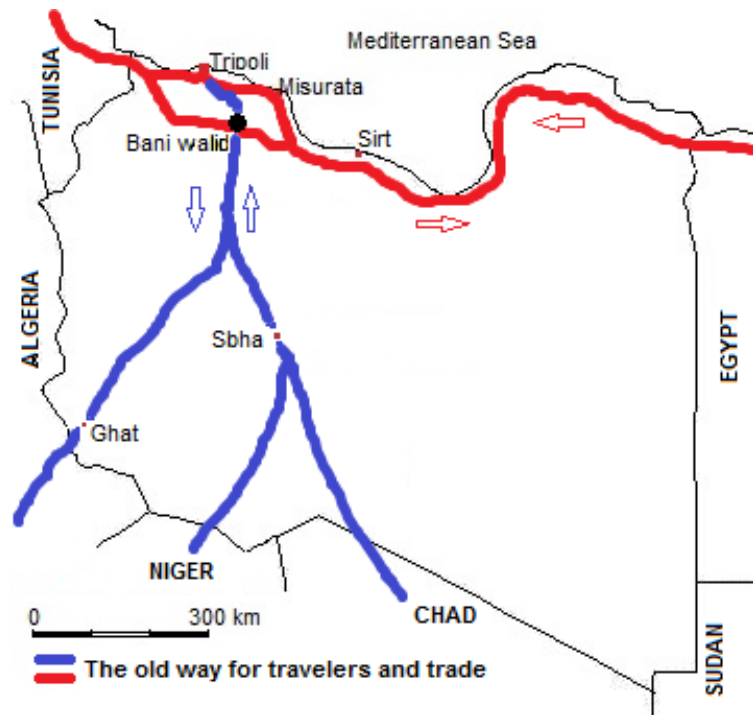

Карта 7.- Област простирања Варфала племена

Кретање трговачких конвоја у области око Бани Валида је било врло активно. Посебно је било фреквентно у сезони ходочашћа када су путници из Магреба путујући за Саудијску Арабију пролазили кроз Бани Валид који су сматрали главном станицом на том путу (Карта 8). Главни вид путовања у том периоду је било путовање камилама. Ова област је добила на значају после Арапског освајања. Маслине су имале велики економски значај за Бани Валид. Маслиново уље је оживело трговину са другим регијама и становници града су до данас остали посвећени маслинама и брину о њима.

У књизи “Опис Африке” (Description of Africa) Ал-Хасан Ибн Ал-Вазана (al-Hasan ibn al-Wazzan, или Leo Africanus 1488-1537) налази се и опис северне Либије у коме се између осталог наводи и следеће: “Планина Бани Валид се налази око 100 миља од Триполија и у тој области живи храбро племе које је у савезништву са племенима која живе на другим планинама у граничним областима Нумидије”. Ал-Вазан је прошао кроз град Бани Валид 1518. године (Mahmod, 1982).

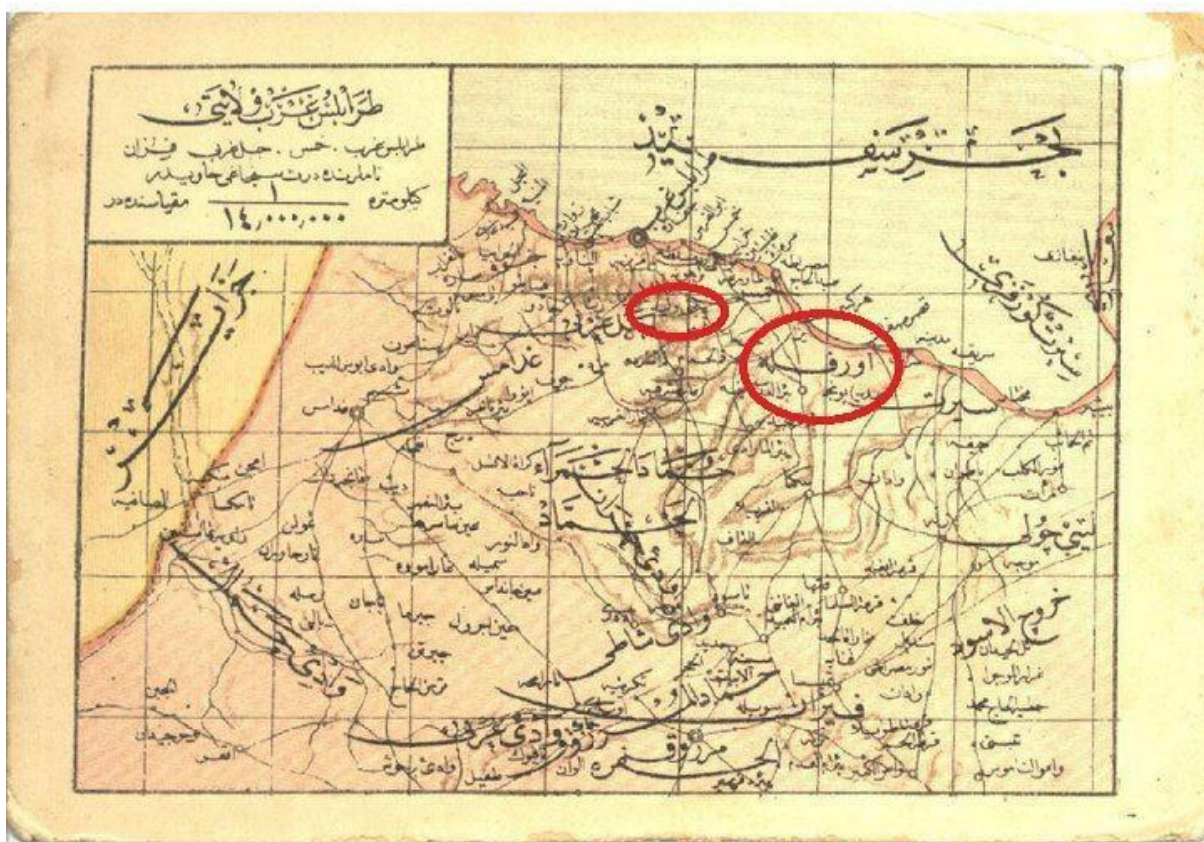

Карта 8. – Трасе трговаца и путника у XX веку

Карвахал Мармол (Luis del Marmol Carvajal, 1520-1600), шпански истраживач и историчар из шеснаестог века је у својој књизи “Опис Африке” (Description of Africa) за Бани Валид написао “Планина Бани Валид, насељена стаменим људима који су истрајни у очувању своје слободе и који су се ујединили са суседним планинским племенима да би ојачали своју одбрану и утицај. Њихова долина даје добро воће и представља важну област гајења јечма. Једном недељно имају велику пијацу где долазе многа племена из регије. У области Бани Валид је око 50 села и она се не плаше од напада са стране. Они имају више од 20.000 наоружаних људи и борили су се против Турака у много битака, неретко их побеђујући. Они не дозвољавају ником да уђе на њихову територију”.

Бани Валид помиње и француски истраживач Клод Грание који је посетио град 1737. године за време владавине Ахмед Паше Караманлија (Ahmed Pasha Karamanli, 1711–1745). Циљ његовог путовања било је истраживање околине Бани Валида. И енглески историчар Џон Френсис Лајон (John Francis Lyon) помиње називе Бани Валид и Варфала. Он је посетио ову област током фебруара 1818. године и записао да су “становници Варфале нежни и елегантни људи” (Ahmed, 1985).

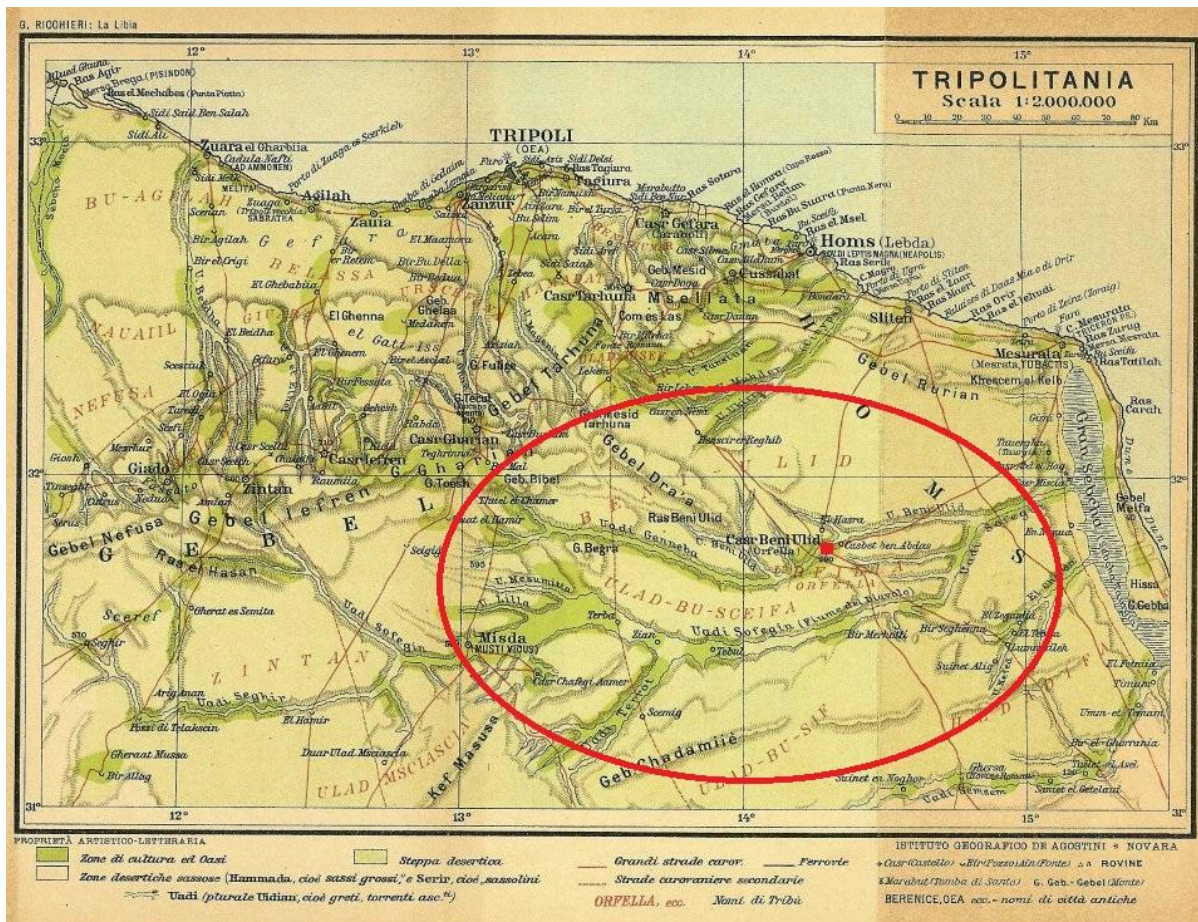
Племена Варфале су расејана по истоку, западу и југу Либије, па чак и ван граница Либије. Број припадника ових племена далеко надмашује број становника Бани Валида који је само део Варфала племена. Италијански генерал Грацијани (Graziani) је рекао: “Људи из овог планинског града су врло вешти ратници и борци и због тога их не можемо контролисати. Контролисати Бани Валид значи контролисати Триполи. Бани Валид је постао западна капија Триполија” (Museum of Bani Walid, 2011).

Карта 9. – Приказ области Варфала племена на старој карти
(Извор: http://baniwalid.blogspot.com/2012/02/blog-post_06.html 20.12.2014.)

Бани Валид се сматра једним од најважнијих градова у Либији који због свог географског и стратешког положаја има важну улогу у повезивању пољопривредних области на северу са полупустињским реонима на југу. Због положаја усред плодне, брдовите области постао је значајан центар узгајања и производње жита, јечма и маслиновог уља, као и важан сточарски центар (видети карту 10).

Карта 10. – Пољопривредне области око Бани Валида

(Извор: Journal of Libyan Studies, the British Libyan Association for the effects of London, <http://www.societyforlibyanstudies.org/membership.php> 23/11/2013)

Од 861. године и успона Арапа и Ислама, на овом простору почињу да се појављују споменици исламске културе као што су џамије, тврђаве и дворци. Потврда за ту чињеницу су и многобројна археолошка налазишта и објекти у брдима Бани Валида. То су џамије у брдима (Борза) и у градовима (Кирза) које су изграђене од камена и блата са отворима и прозорима и дрвеним крововима (Barghouti, 1972).

Слика 1. – Долина Бани Валид

Племена области Бани Валид (Варфала) су била у сталној борби са Турцима. После продора Турака у ову област 1842. године многа племена су мигрирала на југ, а нека су прешла и у суседне државе после турских освајања у јужној Либији. У периоду између 1838. и 1842. године, турски паша Али Ашкар (Ali Ashqar) је саградио утврђење Бани Валид (Слика 2), које је представљало управни и административни центар области. Истовремено са изградњом утврђења, изграђени су још неки објекти, пре свега џамија и неколико кућа које су требале да буду почетак формирања градског центра који је касније почео да се шири ка југу, истоку и западу (Mohamed, 1978).

Слика 2. – Тврђава Бани Валид

(Извор: <http://octoberbaniwalid.blogspot.com/2013/12/1842.html>)

8.1. Архитектонски стилови зграда у Бани Валиду

- област Кирза

Врхунац области Кирза је био у II веку наше ере за време римског цара Септимиуса Северуса (Septimius Severus). Архитектура Кирзе подсећа на стил који је доминирао у касном Хеленском периоду који је био мешавина Либијског и Грчког стила. Кирза се сматра једним од најважнијих археолошких локалитета у Либији (Слика 3) (Simon, 1941). Ово налазиште чини 38 великих грађевина и још доста мањих.

Слика 3. – Област Кирза

- Цркве долине Борза (*Borzah*)

Ове цркве се сматрају једним од најважнијих цркава у Либији. Потичу из периода раног хришћанства и налазе се у Борзи, око 16 km југоисточно од центра Бани Валида.

Слика 4. – Цркве у Борзи

- Тврђаве и мање палате

Систем мањих тврђава је раширен по целој долини Бани Валид. Око тврђава је чувана стока, док је њихова унутрашњост делимично коришћена као складиште маслиновог уља, житарица, хране за животиње и намирница за људску исхрану. Овакве грађевине су коришћене и за расподелу жита и уља и њихов транспорт у приморске области. Палате су грађене на узвишеним местима због лакше одбране, али су уједно морале да буду и што ближе долини.

Слика 5. – Тврђава у долини Бани Валид

- Палате

Палате су раштркане по целој области долине Бани Валид, али и осталим деловима Либије. Оно што издваја палате Бани Валида је што су расуте по долини и изграђене од камена, гипса, глине и дрвета од кога су прављени кровови. Неке од ових палата потичу из II и III века наше ере, док су неке грађене у периоду Ислама.

Слика 6. – Палате у Бани Валиду

(Извор: http://ppbaniwalid.blogspot.com/2014/06/blog-post_7739.html)

- Тврђава Бани Валид

Тврђава Бани Валид је изграђена за време Турске владавине у периоду 1842-1843. године по наређењу паше Али Ашкар (Ali Ashqar) да би служила као центар војне и административне управе. Положај тврђаве је специфичан, и заузима место у самом центру града, али уједно има поглед и на обод долине. За време италијанске окупације тврђава је дограђивана и саграђен је још један спрат. Британци су користили тврђаву као канцеларију за локалне чиновнике за време њихове окупације. По ободу долине има села чије су куће изграђене од камена и блата и покривене грањем дрвећа баш као што је грађена и тврђава што доказује да традиционално градитељство још увек живи (Omar, 1988).

- Архитектура града Бани Валид

Очигледне су промене у архитектонском и урбаном смислу у Бани Валиду које су последица утицаја директних и индиректних фактора. Ти фактори могу бити политичке, економске и друштвене природе, али и природна средина је имала велики утицај на формирање архитектонског стила традиционалних грађевина. У граду се уз традиционалне грађевине могу наћи и објекти грађени у Турском и Италијанском стилу, објекти из Британског периода као и из периода после револуције 1969. године. Урбани и архитектонски изглед града је резултат утицаја многобројних локалних фактора. То је једна група фактора која обухвата политичке, економске, друштвене и природне факторе.

Најчешћа особина нових објеката је њихова сличност са објектима у свим осталим градовима. Многи пројекти који су планирани и изграђени у Бани Валиду су готово идентични. Оно што одликује град Бани Валид, као и многе друге либијске градове је недостатак доследности и хармоније у планирању и изградњи, што ствара архитектонску и урбану конфузију и недоследност у стиловима градње. Као последица тога, не постоји јасан идентитет и посебност у архитектонским здањима, без обзира на различите локалне услове што је додатно појачано неодговарајућим прописима и стандардима који дефинишу стилове градње, урбану планирање и стално ширење града.

Недостатак контроле је довео до појаве изградње дивљих насеља од чврстог материјала и грађевина неодговарајућег и недефинисаног архитектонског стила широм града.

Немогућност и неспособност локалних власти да понуде решења и наметну јединствени стил градње је довео до овакве ситуације.

Слика 7. – Стилизи изградње кућа

8.2. Бани Валид после стицања независности либијске државе 1951. године

Урбани развој и изградња су се нарочито убрзали после 1970. године када су у употребу ушли нови грађевински материјали, цемент и челик. Процес урбанизације нажалост нису пратили адекватни процеси планирања и доношења прописа у циљу правилног ширења града. После 1950. године у граду су основани бројни образовни центри, међу њима и две школе, нерачунајући школе за проучавање Курана. Једна од тих школа је била у јужном, а друга у северном делу града. Почетком шездесетих година изграђен је клинички центар и још неколико зграда владиних институција. После 1970. године обим услуга које су пружале државне службе је повећан. То су биле услуге из области образовања, здравства, пољопривреде, социјалне сфере, финансирања младих, транспорта, становања, поштанских и банкарских услуга. Број школа се повећао на седам, укључујући и предшколску установу и школу за проучавање Курана. После тога, крајем осамдесетих година тај број је достигао 27 школа са све основним и средњим школама и институтом за електронику. У Бани Валиду је 1980. године било 1.265 кућа у области Алдахра (Aldahra) и још 535 кућа у осталим деловима града (Municipal Museum, Bani Walid City, 2010).

Током периода од 1950. до 1970. године почела је да оживљава трговина ван зидина тврђаве. Убрзо је отворена пијаца у самом центру града која је радила једном недељно, из које се развила пословна активност по целом граду у виду постојања разних трговачких радњи и тезги.

Почетком седамдесетих година прошлог века, једна од највећих брига либијске владе је била како унапредити животне и здравствене услове становника градова кроз транзиционе планове. Од тада је донесено и усвојено неколико студија које се тичу планирања.

Са једном пољском компанијом (Pule Service - Vadiko) је потписан уговор 28.08.1978. године за израду неколико студија провинције Триполитаније. Ове студије су се односиле на постојеће услове, трендове и развојне могућности до 2000. године (The Ministry of facility, Bani walid office, Final Report, 2000). Ова студија је обухватала и регионе ван провинције Триполи. Међу тим регионима је био и субрегион Мисурата коме припада град Бани Валид. Тако је започео рад на проналажењу алтернатива за развој града у оквиру зацртаних циљева. Свеобухватни план за Бани Валид је усвојен 9. јануара 1984.

године, одлуком број 22/84. План је садржао анализу постојећих услова, опис предложеног пројекта као и препоруке за даљи развој. Ово је био почетак прављења и реализације планова за будући напредак града.

9. ПРИРОДНИ И ДРУШТВЕНИ УСЛОВИ У ПРОУЧАВАНОЈ ОБЛАСТИ

9.1. Природни услови

На урбанизацију и ширење градова утичу бројни природни фактори, при чему сама морфологија терена има велики утицај на развој града (Bernstein, 1994). У Бани Валиду градски објекти су концентрисани даље од стрмих страна суве долине на заравњеном терену, са изузетком старих грађевина које су лоциране на самом њеном ободу, док су новије грађевине распоређене око старих делова града.

9.1.1. Локација града

Градови су изграђени на одређеним местима да би становништву могли да пруже задовољење основних животних потреба. Њихова функција се некад временом мења (Shokoei, 2006). Али функцију коју ће град имати одређује природа места на којој је изграђен. Да би се боље схватио значај локације града, неопходно је вратити се у време када је изграђен (Salem, 2005). Проучавање локалних природних, друштвених и економских услова из периода настанка градова, једини је начин да се схвати зашто су неки градови изграђени баш на тим местима (William and Pereira, 1981). Постоји много фактора који утичу на лоцирање и развој града, укључујући ту и путеве. Што је више путева који пролазе кроз град, то ће и значај града бити већи (Yusuf and others, 2001).

Један од битних фактора који су одређивали локацију града је могућност лаке одбране од непријатеља. Због тога су многи градови смештени у лукама, на обалама река или у долинама као што је то случај са Бани Валидом. Долина Бани Валид је пуна зеленила, са много маслиновог дрвећа, што је утицало да она постане важна станица за многе караване који су пролазили у њеној близини. Од тог времена, град је имао важну улогу у концентрацији становништва са обе стране долине Бани Валид. Постојање тврђаве која је обезбеђивала заштиту и пружање неких основних улога било је почетак ширења града.

Особина места на коме се налази град игра значајну улогу у обликовању, ширењу и изгледу града. Градови у долинама или на њиховим странама, као у случају Бани Валида, попримају издужени облик као резултат ширења дуж путева који прате облик долине. У

случају Бани Валида првобитне грађевине су пратиле пут каравана кроз долину, да би касније град добијао све већи регионални значај нарочито после повезивања са великим градовима на северу (Триполи и Мисурата). Град је постао и веза ових градова са многим насељима јужније од Бани Валида.

9.1.2. Географски положај

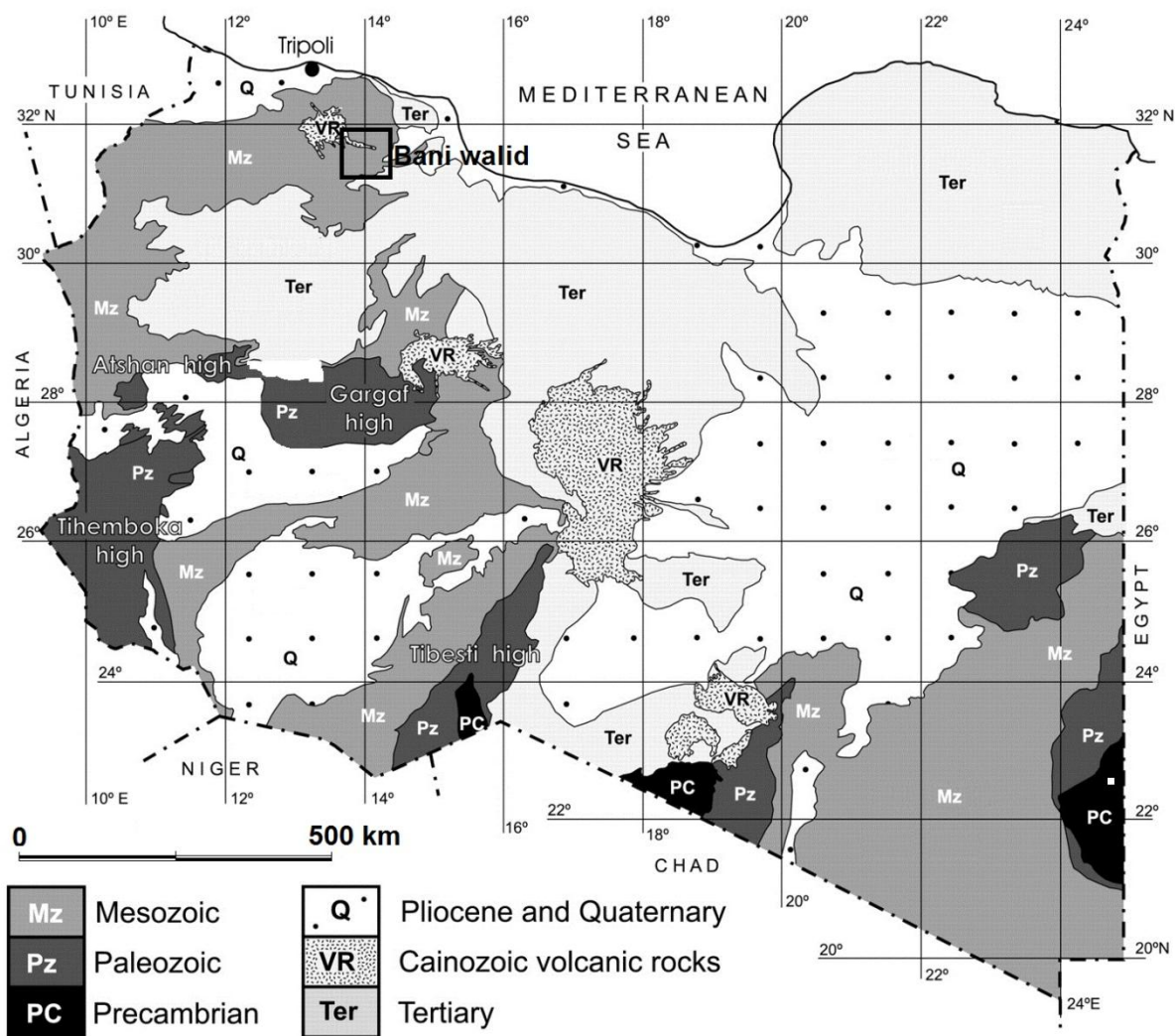
Географски положај је положај неког места на површини Земље. Тачан географски положај је дефинисан са две координате. У централном делу северозападног дела Либије, са координатама 14° источне географске дужине и $31^{\circ}50'$ северне географске ширине, на ободу пустиње црвена Хамада налази се град Бани Валид. Град је лоциран у плодној долини на путном правцу који је повезује са градовима на северу. Бани Валид је удаљен 180 km од Триполија у правцу југоистока, око 130 km југозападно од Мисурате и источно од планине Нафус. Од обале је удаљен 108 km и налази се на надморској висини од 300 метара. Налази се на равном терену где се стичу бројне суве долине којима вода тече само после киша. Једна од њих дели град на два дела, северни и јужни. Град је окружен бројним долинама, на северу од Бани Валида је Вади Динар (Wadi Dinar) и Алтмасл долина (Altmaslh Valley), на југу долина Мемон (valley Memon) и област Ашимик (Ashimikh area) и на истоку долина Алмрдом (valley of Almrdom).

Карта 11. – Географски положај града Бани Валида
(Извор: Libya's National Atlas, 1970)

9.1.3. Геолошки састав

У погледу геолошког састава, видимо да је већи део града Бани Валид смештен на врху стрмог терена долине Бани Валид. Геолошки састав терена чине различите врсте стена, највише кречњак и лапорац (глином богати кречњак). Јужни делови су претежно изграђени од базалта, док је дно долине испуњено седиментима који су се таложили током поплава и чине их углавном муљ, ситни песак, песковита иловача и шљунак (Elian, 1985). Стене које учествују у геолошкој грађи области Бани Валид припадају вулканским стенама мезозоица и кенозоика.

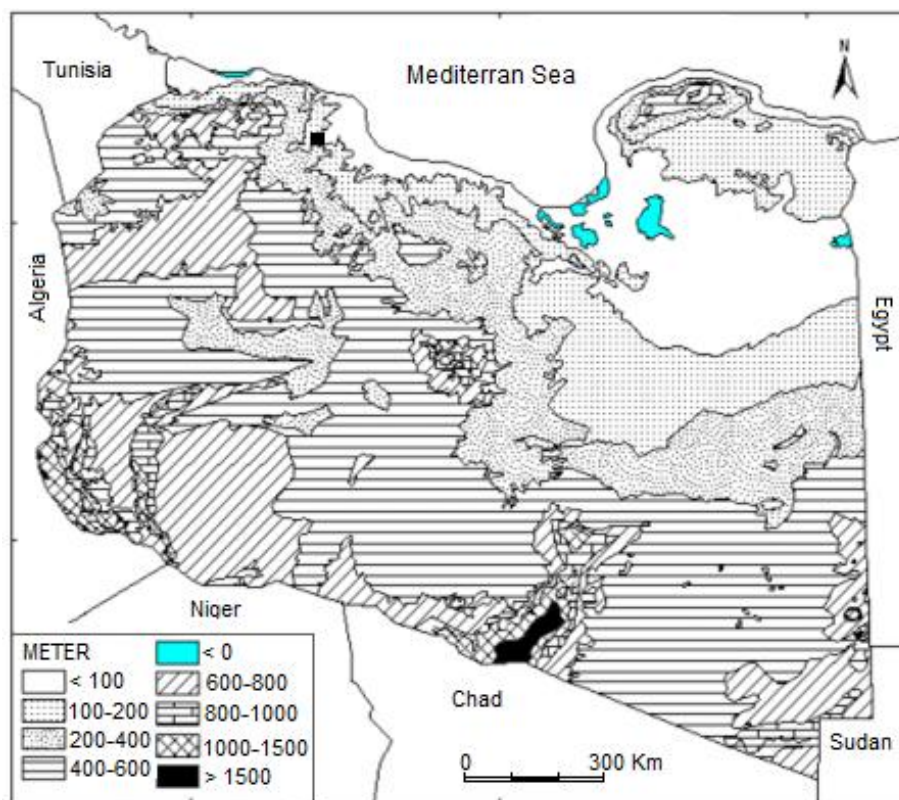

Карта 12. – Геолошка карта Либије

(Извор: <http://aapgbull.geoscienceworld.org/content/90/9/1309.figures-only> 12/4/2015)

9.1.4. Рељеф

Град се простире на литици јужно од долине Бани Валид која има облик појаса ширине 1,5 – 2 km и дужине 7 km. То је кречњачки плато који се издиже око 30 m изнад дна долине и његова висина се повећава према југу (Pule Service - Vadiko co, Final Report, 1984). После киша вода протиче кривудаваом путањом кроз долину у правцу од запада према истоку, а затим скреће ка северу.

Карта 13. – Рељефна карта Либије
(Извор: National Atlas of Libya)

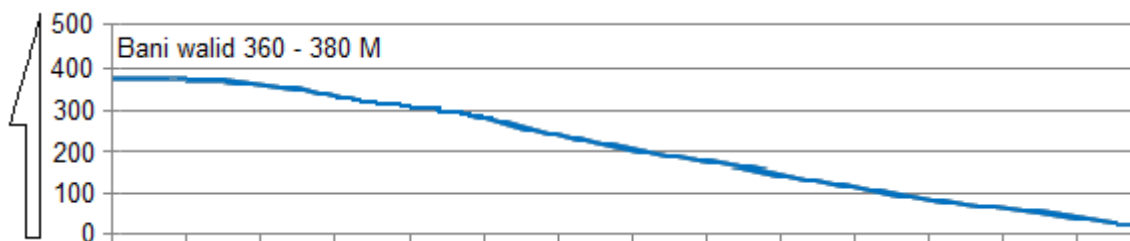

График 1. – Пораст надморске висине од нивоа мора (у метрима)

9.1.5. Климатске карактеристике

Клима представља просечне вредности метеоролошких елемената (температура ваздуха, падавине, атмосферски притисак, влажност ваздуха итд.) на одређеном простору у дужем временском периоду. Клима се разликује од времена по томе што се време односи на вредности ових елемената у кратком временском периоду (Jade, 2005). На поднебље неке одређене области највише утиче географска ширина, рељеф, надморска висина, као и постојање већих водених површина у близини. Она се најчешће одређује на основу средњих вредности температуре ваздуха и падавина. Клима града Бани Валида у овој полупустињској области је одређена бројним факторима од којих је најзначајнији удаљеност од мора (град је 108 km удаљен од обале) што утиче на количину падавина и температуре.

А- Падавине

Бани Валид се налази у области где годишња количина падавина не прелази 110 mm, али у појединим реонима она износи тек 25 mm. Кишна сезона почиње у септембру и траје до априла са највећом количином падавина у децембру и јануару. Период од априла до септембра је потпуно без падавина. У табели 3 су приказане количине падавина по месецима у току године. Међутим, количина падавина није уједначена током година већ варира у великој мери. Тако је на пример 1980. године пало свега 9,4 mm кише, а 1999. године чак 250 mm.

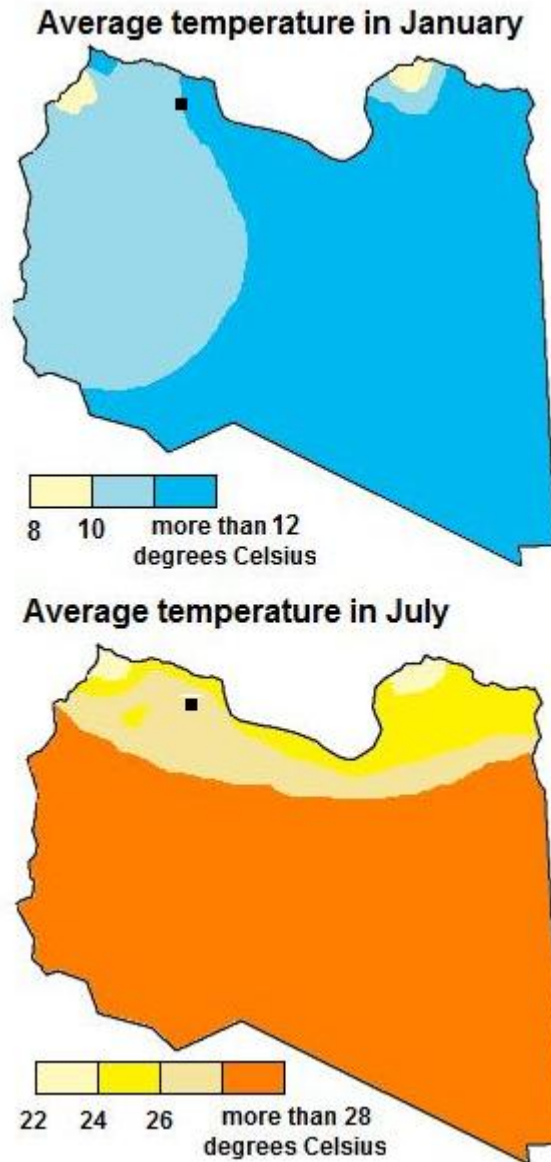
Табела 3. – Годишња количина падавина у граду у периоду 1987-2013. година

Месец	Јан	Феб	Мар	Апр	Мај	Јун	Јул	Авг	Сеп	Окт	Нов	Дец
Количина падавина (у mm)	18	13	9	6	0.5	0	0	0	3	5	11	15

(Извор: Meteorological station. Bani Walid Airport, monitoring records for the years from 1987 until 2013.)

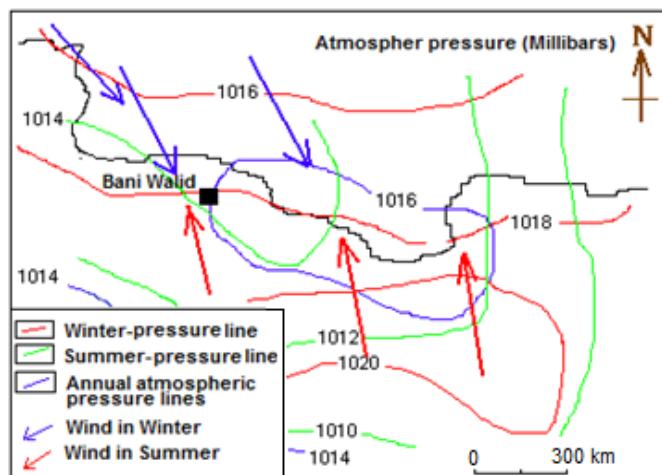

Карта 15. – Просечне јануарске и јулске температуре у Либији
(Извор: National Atlas of Libya)

Ц – Атмосферски притисак и ветрови

Током лета, као што се може видети на карти број 16, град Бани Валид се налази у пољу ваздушног притиска од 1014 mb. У летњем периоду атмосферски притисак је нешто виши изнад водених површина у односу на поља ниског ваздушног притиска изнад континента, што условљава и правац дувања ветрова. У овом региону током лета су доминантни ветрови са истока, југоистока и југа када се ови ветрови називају Гибли (Gibly).

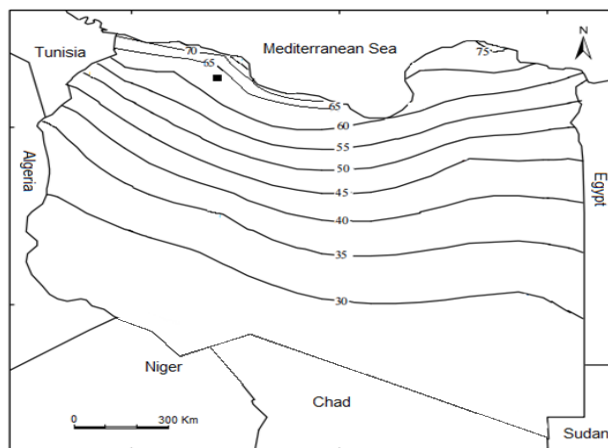
У току зимских месеци ваздушни притисак изнад ове области износи око 1018 мб, и том делу године поља високог ваздушног притиска се формирају изнад континента, док је атмосферски притисак нешто нижи изнад водених површина. Доминантних ветрови у овом добу године су са севера и понекад запада. Како ови ветрови долазе са мора, они су пуни влаге и крећу се просечном брзином од 12 km/h.

Карта 16. – Атмосферски притисак и ветрови
(Извор: Bulugma, 1988)

Д – Релативна влажност ваздуха

Релативна влажност ваздуха на овом простору је ниска због удаљености од мора и највећу вредност има у току летњих месеци када износи 53% (Meteorological station Bani Walid, 1987-2010).

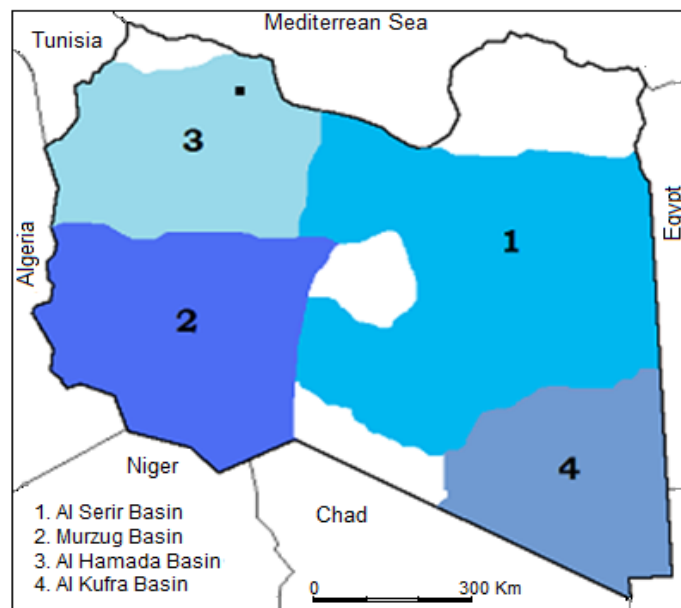
Карта 17. – Средња годишња влажност ваздуха у Либији
(Извор: Libyan Meteorological Department, Tripoli)

9.1.6. Земљиште

Земљиште долине Бани Валид је класификовано као полупустињско земљиште чија је главна одлика низак садржај органске материје, азота и калцијум карбоната због широке распрострањености кречњака. Ова земља има алкалну до неутралну реакцију са грубом до средњом текстуром. Активност микроорганизама је ниска или уопште не постоји због малог садржаја влаге у земљишту и оскудне вегетације (Boukham, 1997).

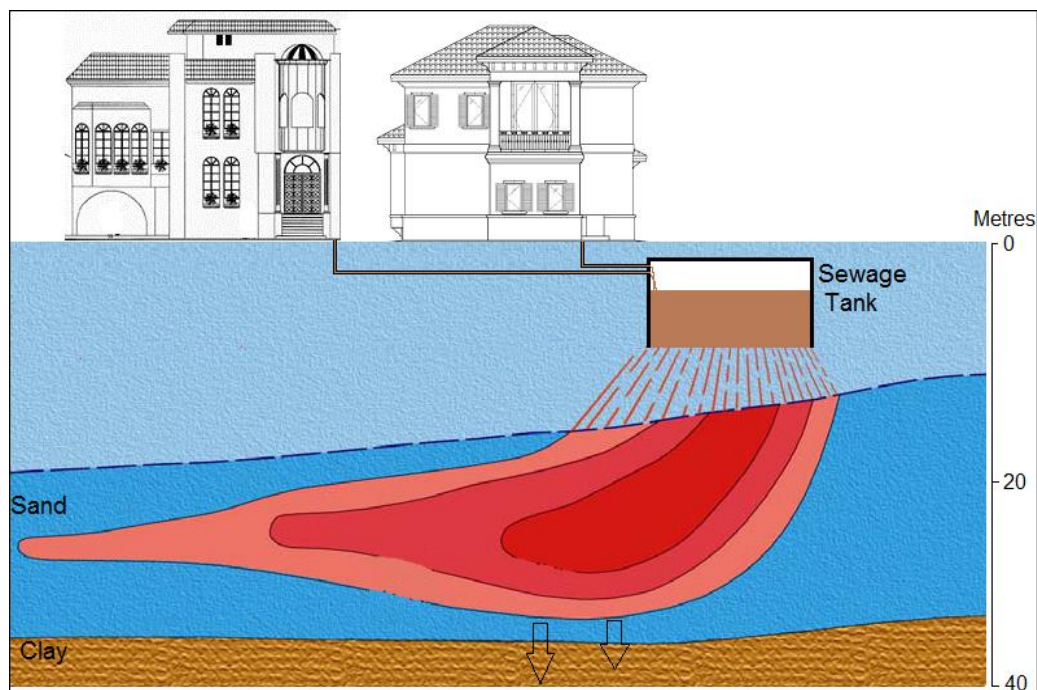
9.2.7. Извори воде

Вода је од пресудног значаја за развој градова. Могућност ширења градова зависи од постојања сталног извора пијаће воде, а његово непостојање може да изазове сложене проблеме. Не сме се заборавити да вода у случају загађења и недостатка здравствених и превентивних мера представља и извор опасних заразних болести као што су колера, тифус и слично. Подземне воде су главни извор снабдевања града водом. Ова област припада басену црвена Хамада и Suf – Algeen подземном басену (Frhat, 1999). Количина растворених соли у води овог басена износи између 1 и 2 g/l, а просечна дубина на којој се налази водоносни слој је од 400 до 900 m (Public Authority for Water, Tripoli, 1991).

Карта 18. – Басени подземне воде из којих се снабдева град Бани Валид (Извор: Researcher work based on the map of groundwater basins in Libya)

Ископано је било 19 бунара који су воду дистрибуирали широм града. Неки од тих бунара више нису у функцији, а неки су морали да престану са радом због високог нивоа загађености воде. У граду не постоји канализациона мрежа и отпадне воде се испуштају у септичке јаме којих има по целом граду јер готово свако домаћинство има по једну за своје потребе (видети слику 8). Са почетком 2002. године до града је стигла “вештачка река” и побољшала снабдевање града водом.

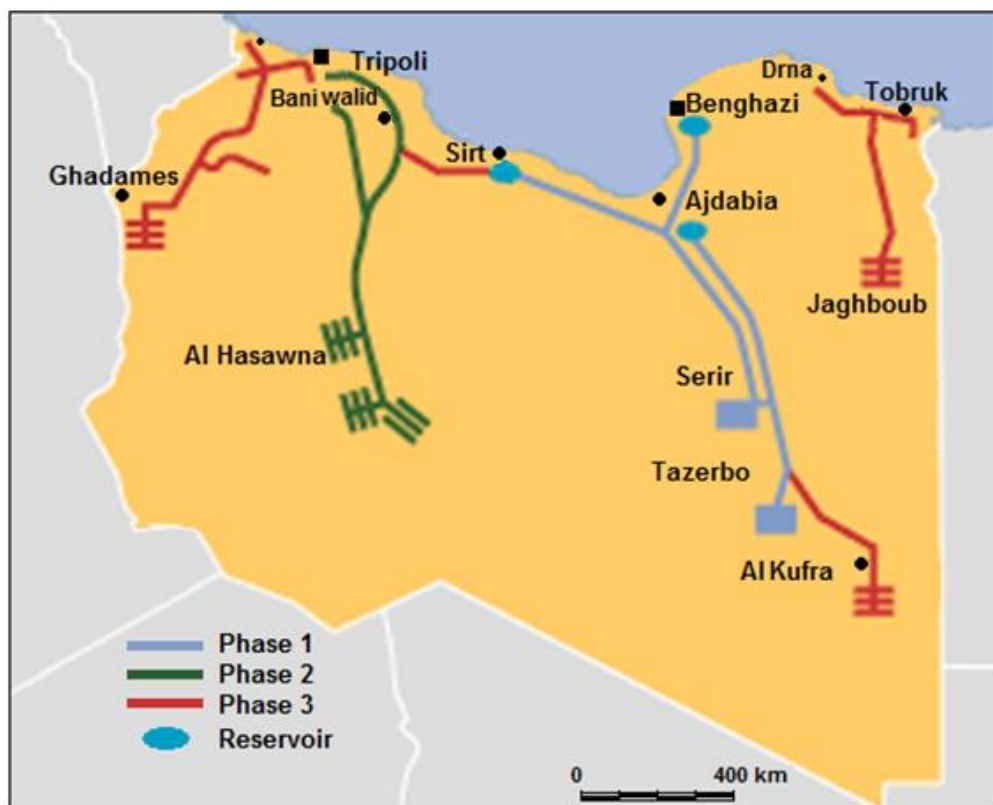

Слика 8. – Испуштање отпадних вода у Бани Валиду

9.1.8. Пројекат “Велике вештачке реке” у Либији

“Река цеви” је пројекат за пребацивање воде из јужних региона Либије богатих подземном водом (Сахара) на север, где је највећа концентрација становништва, индустрије и пољопривредне производње. Већи део Либије се налази у сушној области где једва да има падавина, што доводи до несташице воде на сеоским имањима и на тај начин умањује пољопривредни потенцијал земље јер је вода активни фактор у пољопривреди који све покреће и оживљава. Такође, због убрзаног повећања популације и великог напретка у индустријској и пољопривредној производњи у северном делу државе, дошло је до већих потреба за водом што је довело до пресушивања локалних извора водоснабдевања и

погоршања квалитета воде због продора морске воде у водоносне слојеве на копну. Повећан салинитет воде је осим погоршања квалитета пијаће воде, изазвао и штете у пољопривредној производњи повећавањем салинитета земљишта и смањивањем његове плодности. Историјска одлука о изградњи “Велике вештачке реке” је оличење чврстог духа који се ухватио у коштац са изазовима и проблемима у обезбеђивању довољне количине воде за становништво Либије. Захваљујући овом великом пројекту, чиста, пијаћа вода ће потећи из њених резервоара испод пустиње јужних делова Либије, где се сакупљала хиљадама година током кишних епоха. Ова вода ће природним падом тећи са југа ка северу где се налази плодно пољопривредно земљиште. Пројекат “Велика вештачка река” (Great Man-Made River) ће омогућити људима да имају користи од огромних резерви подземне воде у срцу пустиње. Ово је постигнуто највећим водоводним системом за транспорт огромне количине воде из пустиње до плодног земљишта приморских области системом цеви укопаних у земљу што представља највећи иригациони систем познат човеку до данас.

Карта 19. – Река “цеви” у Либији

9.2. Становништво проучаване области

Последњи статистички подаци показују да Либија има око 6 милиона становника (General Authority for documentation and information, Tripoli, 2014). Становништво је неравномерно распоређено по територији државе. Док су једне области потпуно ненасељене, друге су пренасељене, а има и региона са умереном густином насељености (FAW, 2005). Што се концентрације становништва тиче, могу се издвојити две области које се истичу по том критеријуму. То је област са великим бројем становника на северозападу чији је центар Триполи, и североисточна област концентрације становништва са Бенгазијем као средиштем ове области. Ове две регије још увек представљају најзначајније демографске тачке у Либији упркос стварању још неколико регија са повећаном концентрацијом популације. Разлог за овакву ситуацију лежи у неколико природних и економских фактора. Напуштање градова и села у унутрашњости и пресељавање у ова два највећа либијска града је посебно интензивирано открићем нафте у земљи шездесетих година прошлог века (Sabah, 1993). Град Бани Валид је као и остали градови из унутрашњости био погођен исељавањем великог броја становника у Триполи и Бенгази. Посебно је Бани Валиду ближи Триполи имао веома негативан утицај на кретање броја становника у том периоду (Harrison, 1970).

Током тридесет година између првог одржаног пописа становништва 1954. године, и пописа из 1984. године, удео сеоског становништва је опао са 80% на 20%, док је проценат градског становништва порастао са 20% на 75% од укупног броја становника Либије (World Bank Indicators – Libya, 1991). Урбани центри су постали популационо знатно већи, али су то учинили на рачун насеља из унутрашњости што указује на постојање врло активних и интензивних миграција из сеоских средина у градове. Економски и друштвени развој који се десио у земљи, повећао је интересовање за развојем и сеоских средина у унутрашњости, што је почело позитивно да се одражава на просторни распоред становништва у Либији. Нове области концентрације становништва почињу да се формирају и увећавају свој значај из дана у дан. Међу њима је и град Бани Валид који је доживео велики развој у многим аспектима (економски, друштвени, услужни итд.). Са завршетком седамдесетих година XX века као резултат доживљеног развоја и доступности социјалних услуга, почиње повратак у град породица које су се у претходном периоду одселиле одавде. Према подацима градских служби крајем седамдесетих и почетком осамдесетих година XX века у

град се доселио одређени број породица, а тај број је у 1983. години достигао 43 фамилије. Према последњем попису становништва из 2006. године Бани Валид је имао 72.673 становника, док процене Канцеларије цивилног регистра за 2010. годину, наводе да је у граду живело 87.204 становника (Department of the Civil Registry in the city of Bani Walid. Statistical records, 2010).

9.2.1. Становништво Либије

Површина Либије је око 1,76 милиона km². Граница на северу јој је Медитеранско море, на истоку се граничи са Египтом и Суданом, на југу са Чадом и Нигером, и на западу са Алжиром и Тунисом. Либија је подељена на четири географске области. Прва су приобалне равнице различите ширине које се пружају дуж Медитеранске обале. Другу област представљају северне планине које се протежу уз равнице и представљене су планинама Јабал Нафусах (Jabal Nafusah) на западу и Јабал ал Акхдар (Jabal al Akhdar) на истоку. Унутрашња депресија, која се простире у централним деловима Либије и обухвата и многобројне оазе је трећа регија, а четврту област чине планине на југу и западу. Око 85% територије државе обухвата пустиња.

Климатске прилике су под утицајем медитеранског мора на северу и Сахаре на југу, што резултира оштрим променама времена. Клима медитеранског приобалног појаса се одликује сувим летима и релативно влажним зимама, док се планинске области Јабал Нафусах и Јабал ал Акхдар одликују климатским типом са више падавина и нижим зимским температурама. У средишњим областима Либије преовладава полупустињска и пустињска клима са високим температурама и великим температурним амплитудама. Кише су врло ретке. Годишња количина падавина је мала, 93% територије прима мање од 100 mm падавина годишње. Највише падавина има у северном региону Триполија (Jabal Nafusah и равница Jifarah) и у северној области Бенгазија (Jabal al Akhdar). Ово су једине две области где годишња количина падавина није мања од 250-300 mm, што се сматра довољном количином падавина да би пољопривредне културе могле да успевају без додатног наводњавања. Кише падају током зимских месеци али је установљена велика променљивост у количини падавина, како у просторном смислу тако и у временском. Средња годишња количина падавина на нивоу целе државе износи 26 mm (FAO, 2005a). Либија је углавном пус-

тињска земља која се суочава са великим изазовима у погледу обезбеђивања водних ресурса и довољних количина хране.

Привреда је углавном под контролом државе и умногоме зависи од производње и извоза нафте. Држава је инвестирала у здравство и образовање, што је подигло ниво имунизације код деце, искорењена је дечја парализа, омогућено је боље снабдевање пијаћом водом, побољшана је канализациона мрежа, а учињени су и велики напори на побољшању јавног здравља. Снабдевање храном, које се одликује високим учешћем воћа и поврћа, се знатно поправило нарочито после 1970-их година.

Табела 5. – Број становника Либије

Година	Број становника	Мушкарци	Жене	Густина насељености
2014	6,213,000	-	-	4
2013	6,122,000	3,101,331	3,100,190	3
2012	6,032,000	3,098,913	3,055,710	3
2011	5,943,000	3,092,896	3,010,337	3
2010	6,053,000	3,077,074	2,963,538	3
2009	5,964,000	3,049,229	2,915,096	3
2008	5,877,000	3,011,438	2,865,367	3
2007	5,782,000	2,967,034	2,815,074	3
2006	5,686,000	2,921,243	2,765,232	3
2005	5,594,000	2,877,886	2,716,564	3
2004	5,507,000	2,837,708	2,669,292	3
2003	5,423,000	2,799,442	2,623,170	3
2002	5,340,000	2,762,515	2,577,874	3
2001	5,259,000	2,725,794	2,532,883	3
2000	5,176,000	2,688,401	2,487,784	3
1999	5,093,000	2,650,430	2,442,509	3
1998	5,009,000	2,612,149	2,397,091	3
1997	4,924,000	2,573,016	2,351,331	3
1996	4,837,000	2,532,346	2,305,008	3
1995	4,748,000	2,489,666	2,257,953	3
1994	4,654,000	2,444,442	2,210,041	3

(Извор: Source: <http://countryeconomy.com/demography/population/libya>)

Становништво је релативно младо, сконцентрисано у градским срединама и у северном приобалном појасу. Либија је на крају 2014. године имала 6.213.000 становника, што је за 91.000 више у односу на 2013. годину. По броју становника Либија се налази на 108 месту од 184 државе света. Мушко становништво (3.101.331 или 49,91%) је нешто бројније у односу на женско (3.101.331 или 49,89%). Либија је земља са врло малом густином насељености која за 2014. годину износи свега 4 становника по km².

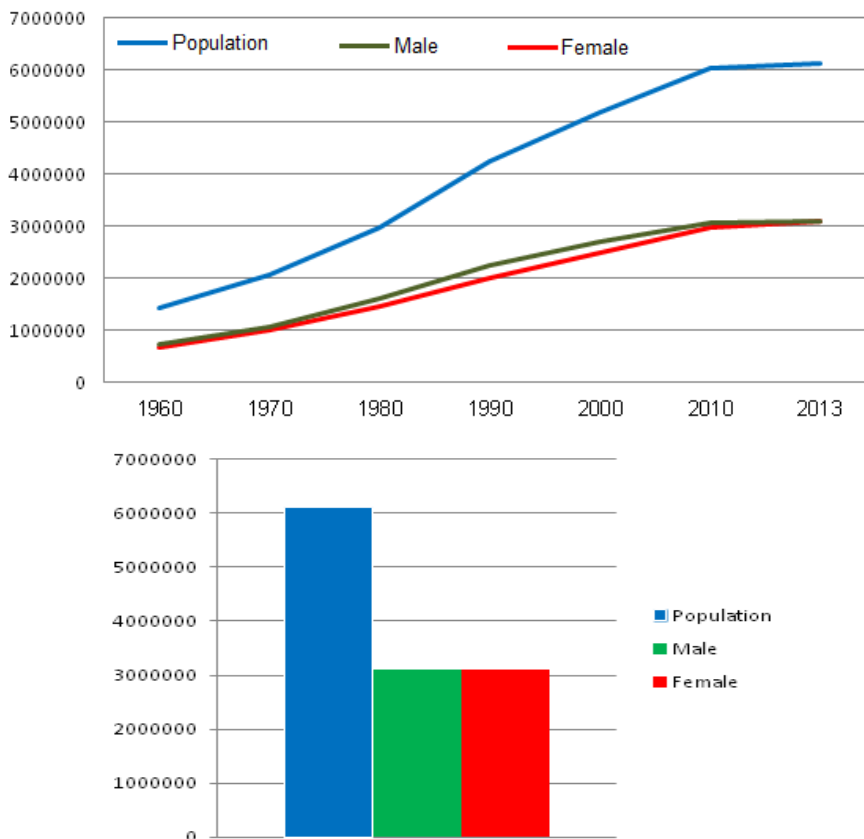
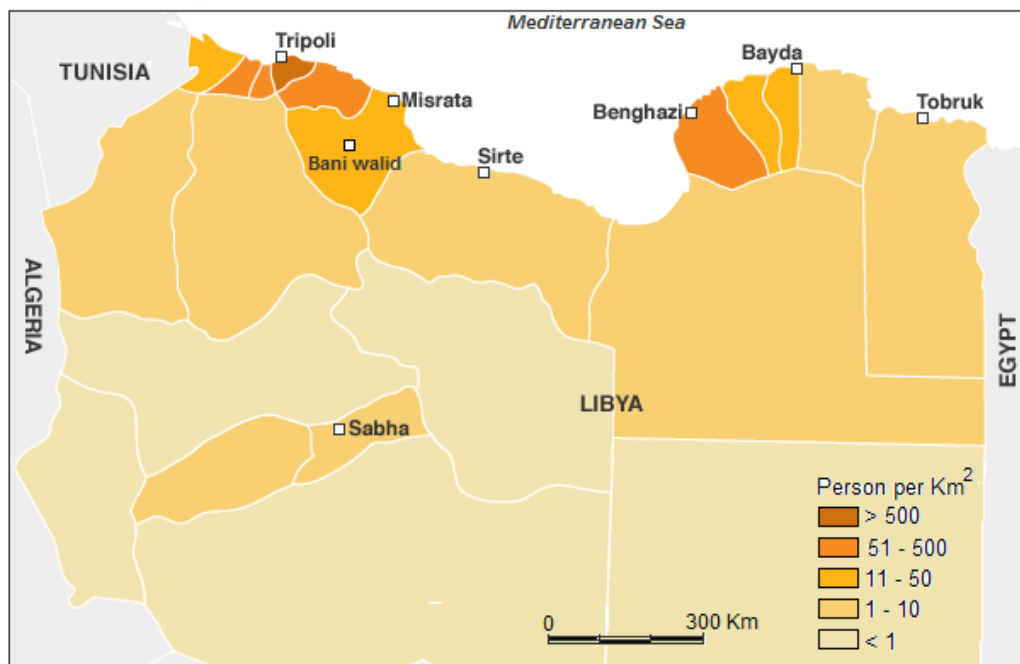

График 2. – Становништво Либије

Густина насељености у Либији према подацима из 2011. године износи 3,47 становника по km² (World Bank, 2011). Густина насељености се израчунава тако што се просечан годишњи број становника подели са површином државе израженом у квадратним километрима. Код одређивања броја становника, у тај податак улазе сви становници државе без обзира на статус који имају или држављанство. Једини изузетак су избеглице које нису стално насељене у земљи и њихов број улази у укупан број становника матичне земље.

Карта 20. – Густина насељености у Либији

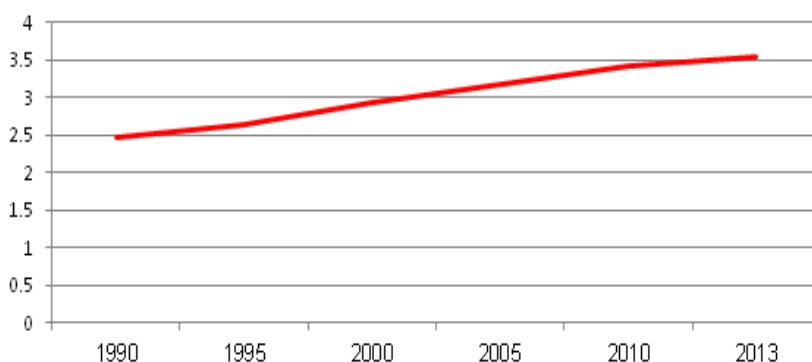
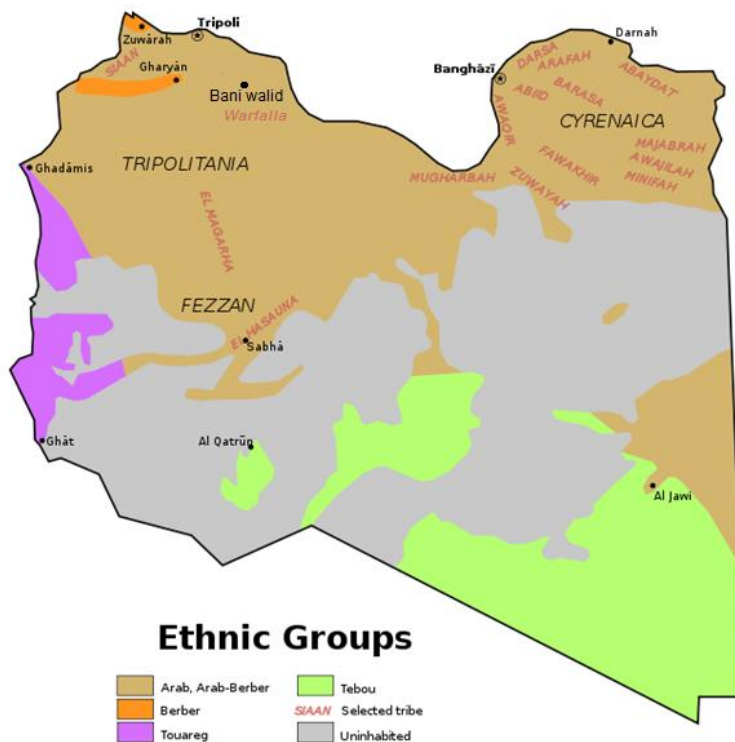

График 3. – Промена густине насељености у Либији у периоду 1990-2013. година
(Извор: <http://mecometer.com/whats/libya/population-denisty/>)

- Етничке и племенске групе у Либији

Аутохтоно становништво Либије представљају Арапи, или мешавина Арапа и Бербера. Мали део становништва чине и чисто Берберска племена у области северозападно од Триполија, као и полуномадска или номадска племена Туарега (Tuareg) и Тубуа (Toubou или Tibbu) на југу Либије. Већина Либијаца води порекло од бедуинских арапских племена Бану Хилал (Banu Hilal) и Бану Сулајим (Banu Sulaym) која су покорила област Магреба у XI веку. На западу Либије има и номадских Туарега који живе у пограничном простору

Либије и Алжира. Туарези су расути и по Алжиру, Малију, Нигеру и Буркини Фасо. На југоистоку Либије живи и малобројна популација нилско-сахарског Тибу племена које настањује и делове Нигера и Чада. Међу страним држављанима који живе у Либији најбројнији су припадници осталих северноафричких нација (највише Египћана), као и неких подсахарских држава.

Карта 21. – Етничке групе у Либији

(Извор: http://www.lib.utexas.edu/maps/africa/libya_pop_1974.jpg)

9.2.2. Становништво Бани Валида

Природни услови су главни фактор природног распореда становништва у Либији. Пустињске области доминирају природним пределом и чине 80% укупне територије државе што је условило да највећа концентрација становништва буде у северним областима земље који чине свега 3% од укупне територије Либије. Управо је и Бани Валид један од урбаних центара северног дела земље удаљен 160 km од главног града државе. Кретање броја становника региона Бани Валид је варијало током векова. По попису из 1970. године у овој области је живело 29.810 становника, док је 1993. године тај број достигао 66.572

становника што је повећање за 36.768 у односу на претходни попис. До 2001. године број житеља се увећао на 78.810, или 12.238 људи више него 1993. године. Коначно, попис 2010. године је регистровао 85.801 становника, што је повећање од 6.991 становника у односу на претходни попис (видети табелу 6).

Узроци повећања броја становника у Бани Валиду су као уосталом и свуда другде, повећање услед природног прираштаја (разлика између рођених и умрлих) и услед миграција (из сеоских средина и других градова) које су имале велики утицај на распоред становништва у Либији.

Процес повећања броја становника у Бани Валиду је прошао кроз неколико фаза:

1. Немобилност и опадање броја становника. Овај период је почео са италијанском окупацијом 1911. године и трајао до Другог светског рата. Због ратних услова и исељавања у суседне земље број становника у овом периоду је опадао.
2. Мали и спори раст популације. У периоду 1931-1936. година, стопа раста становништва је износила око 2,3%, а у периоду 1936-1954. година свега 1,9%. То је последица Другог светског рата који се интензивно водио на простору Либије и изразито сушних година у периоду између 1947. и 1952. године (Al - Sabah, 1993).
3. Период интензивног раста популације. Трајао је од 1954. до 1984. године са просечном годишњом стопом раста већом од 4%, највише због природног прираштаја, досељавања из околних подручја и градова и због побољшаних услова живота.
4. Период успореног раста. Подаци из табеле број 6 показују да је годишња стопа раста броја становника у периоду од 1969. до 2010. године опала са 2,9% на 0,7%. Постоји неколико разлога за овакву тенденцију од којих су најважнији жеља за формирањем малих породица и све касније ступање у брак.

Табела 6. – Број становника и годишња стопа раста популације Бани Валида у периоду 1969-2010.
година

Година	Мушкарци	Жене	Укупно	Годишња стопа раста (у %)
1969	14019	15014	29033	1.8
1971	14354	15456	29810	0.6
1973	14893	15935	30828	3.3
1975	15887	16928	32815	2.9
1977	17982	19181	37163	3.3
1979	19539	20803	40342	5.1
1981	21478	22955	44433	5.3
1983	23630	25086	48716	4.3
1985	25543	26914	52457	3.9
1987	27359	28512	55871	2.7
1989	29231	30345	59576	3.4
1991	31053	32155	63208	2.9
1993	32653	33919	66572	2.8
1995	34150	35235	69385	1.8
1997	35316	36363	71679	1.7
1999	36414	37486	73906	1.6
2001	38853	39957	78810	0.8
2005	40690	41012	81702	0.7
2010	42100	43701	85801	0.7

(Извор: Civil registry office, Bani Walid, statistical records from 1969-2010)

Из ове табеле се може приметити веома ниска стопа раста популације у периоду 1969-1971. година, што се приписује слабијој здравственој заштити крајем шездесетих година, као и лошој економској ситуацији у том периоду. Убрзани пораст популације се одвија крајем седамдесетих и почетком осамдесетих година прошлог века. У том периоду је побољшана здравствена заштита, уведена вакцинација деце, подигнут је стандард живота грађана, почела је примена нових технологија, пре свега у пољопривреди и сточарству, што је уз прилив становништва из околних региона у град довело до брзог увећавања броја становника. Такође је приметан и спорији раст популације крајем прошлог и почетком овог века. Разлог је увођење контроле рађања и виши културни и образовни ниво становништва.

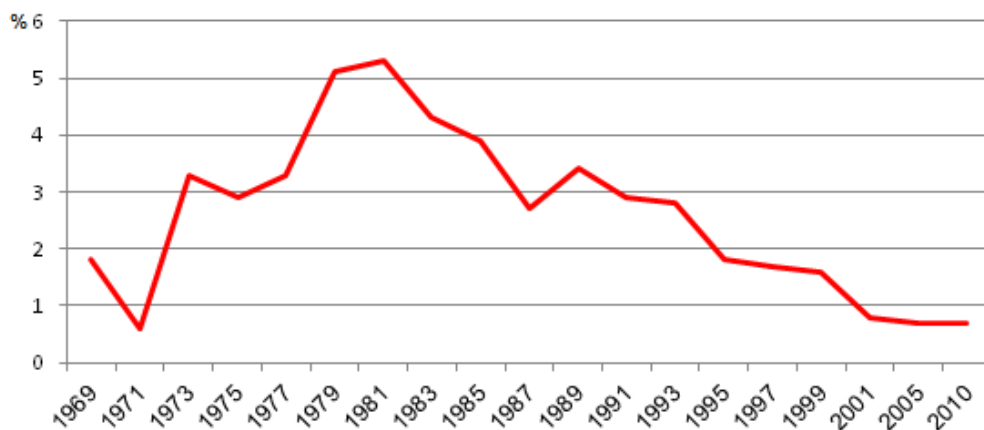

График 4. – Годишња стопа раста становништва Бани Валида

2.3.2.1. Увећање броја становника природним прираштајем

Стопа природног прираштаја представља разлику између броја живорођене деце и умрлих у току године подељене са средњим бројем становника у току те године и помноженим најчешће са хиљаду и изражава се у промилима. То је у ствари разлика између стопе живорођене деце и стопе годишње смртности. Изражавање пораста броја становника овим показатељем искључује промене настале миграцијама. Природни прираштај је најважнији фактор пораста популације (Handbook of Vital Statistics Systems and Methods, 1991).

1. Стопа фертилитета и број живорођене деце

Укупна стопа фертилитета или стопа плодности представља просечан број деце коју жена роди у току живота.

Стопа рађања или општа стопа наталитета представља годишњи број живорођених у односу на укупан број становника, најчешће се изражава као број рођене деце на 1.000 становника. У табели 7 је приказан број рођене деце на 1.000 становника Бани Валида у периоду 1969-2010. година.

Табела 7. – Стопа рађања на 1.000 становника у Бани Валиду за период 1969-2010. година

Година	Мушка деца	%	Женска деца	%	Укупно	%
1969	413	14.2	398	13.7	811	27.9
1971	598	20.0	652	21.8	1250	41.9
1973	587	19.0	429	17.1	1116	36.20
1975	608	18.2	589	17.6	1188	36.2
1977	522	1.40	581	15.6	1103	29.6
1979	530	13.1	629	15.3	1150	28.5
1981	616	13.8	584	13.2	1200	27.0
1983	669	13.7	672	13.8	1341	27.5
1985	911	17.3	599	11.4	1510	28.7
1987	631	11.2	567	10.2	1198	21.4
1989	671	11.2	667	11.2	1338	22.4
1991	685	10.8	577	9.1	1262	19.9
1993	769	11.5	716	10.8	1485	22.3
1995	628	9.0	596	8.6	1224	17.6
1997	548	7.6	561	7.8	1109	15.4
1999	55	0.7	57	0.8	112	1.5
2001	36	4.2	364	4.6	400	8.8
2005	57	0.8	210	2.1	267	2.9
2010	84	1.0	210	2.1	294	3.1

(Извор: Civil registry office Bani Walid, statistical records from 1969-2010)

Године 1971. стопа рађања је достигла 41 живорођено дете на 1.000 становника. У поређењу са претходним годинама, ово је висока стопа која наставља са таквим трендом и наредних година. Такође, може се приметити да ова стопа после 1991. године почиње да опада.

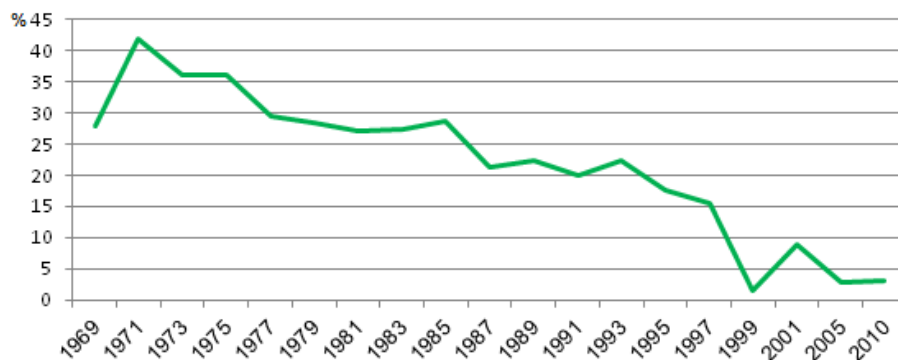

График 5. – Општа стопа наталитета у Бани Валиду у периоду 1969-2010. година

2. Смртност

Проучавајући стопу морталитета, уочено је да од кад је побољшана здравствена заштита, а то се десило почетком 1970-их година, знатно је смањено обољевање код деце, али не и код одраслих што је често доводило и до смртних исхода. На тај начин, стопа морталитета код деце и младих људи је више опадала него код старије популације. Стопа смртности код мушкараца је нешто виша у односу на женску популацију нарочито од средине осамдесетих година на овамо. Главни узрок томе су повреде на раду које су чешће код мушкараца него код жена.

Табела 8. – Стопа смртности на 1.000 становника у периоду 1969-2010. година

Година	Мушкарци	%	Жене	%	Укупно	%
1969	59	2.0	71	2.4	130	4.4
1973	125	4.1	173	5.8	298	9.9
1975	128	4.1	135	4.3	263	8.4
1977	85	2.5	75	2.2	160	4.7
1979	133	3.5	107	2.8	240	6.3
1981	124	2.7	66	1.4	190	4.1
1983	94	1.9	89	1.8	183	3.7
1985	180	3.3	65	1.1	245	4.4
1987	33	0.5	41	0.7	74	1.2
1989	51	0.8	53	0.8	104	1.6
1991	128	2.0	86	1.3	213	3.3
1995	132	1.9	108	1.6	240	3.5
1999	120	1.7	94	1.3	214	3.0
2001	141	1.9	90	1.2	231	3.1
2005	52	0.7	41	0.5	93	1.2
2010	69	0.7	48	0.5	117	1.2

(Извор: Civil registry office Bani Walid, statistical records from 1969-2010)

Смртност одојчади потиче од дечјих болести које би могле бити знатно ређе уколико би се побољшала здравствена заштита нарочито у удаљеним областима, обезбедила здрава пијаћа вода и санитарна инфраструктура, боље обучило медицинско особље, побо-

љшала исхрана мајки, увео централни регистар дечјих болести и смањиле компликације при порођајима због ендогамије, тј. ступања у брак блиских рођака.

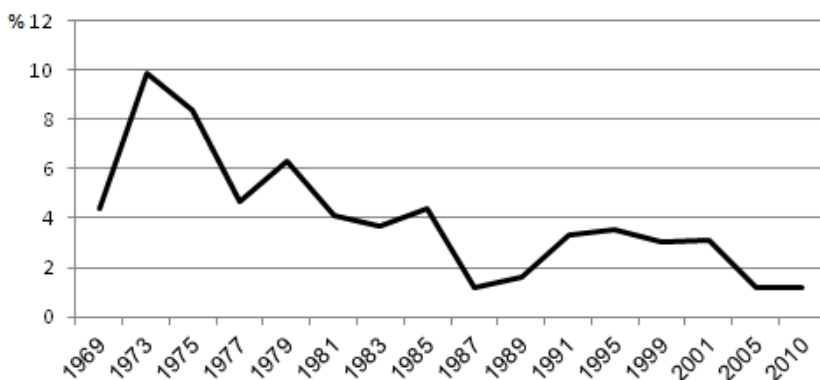

График 6. – Стопа смртности у Бани Валиду у периоду 1969-2010. година

3. Миграције (пресељавање из сеоских области у град)

Дефиниција миграције може бити да је то “кретање људи са једног места на друго”. Постоје две врсте миграција. Прва су интерне или унутрашње миграције, тј. миграције у оквиру једне државе. Други тип су међународне миграције које подразумевају кретање људи из једне земље у другу. Дobar пример интерних миграција је кретање становништва из Источне у Западну Немачку, што је изазвало велике проблеме за Источну Немачку. Пример међународних миграција су кретања људи из земаља трећег света у Америку или Европу.

Миграције се могу схватити и као “промена места боравка или пребивалишта, односно прелазак на нову и другачију локацију” (Alhadi, 1995). Промена места боравка може бити на међународном нивоу, тј. може подразумевати прелазак државне границе, док друга врста миграција обухвата промену места боравка унутар граница једне државе. Миграције се могу одвијати и између различитих области истог региона и овакве миграције се називају резиденцијални, стамбени покрети, или миграције унутар урбаних области (Kachidan, 1995).

Табела 9. – Стопе досељавања и исељавања у/из Бани Валида у периоду 1969-2010. година

Година	Стопа досељава- ња/имиграције	Стопа исељава- ња/емиграције
1969	0.45	0.91
1971	1.72	5.53
1973	2.27	1.66
1975	2.58	0.75
1977	3.18	2.24
1979	2.62	0.29
1981	2.91	0.09
1983	1.85	0.60
1985	1.50	0.26
1987	1.33	0.22
1989	1.12	0.18
1991	1.02	0.14
1993	0.76	0.25
1995	0.54	0.46
1997	0.84	0.63
1999	0.05	0.02
2001	0.53	0.28
2005	0.14	0.06
2010	0.04	0.09
2014*	6.23	0

(Извор: Civil registry office Bani Walid, statistical records from 1969-2010, 2014; Bani Walid municipality - statistics internally displaced person (IDP))

Разлози за настанак миграција се могу поделити у две основне групе, то су “push” и “pull” фактори.

- “Push” фактори су они фактори који делују на старим пребивалиштима и приморавају људе да се покрену, иселе. То могу бити грађански ратови, или ратови уопште, политичка и верска угњетавања, климатске промене, незапосленост или сиромаштво.

- “Pull” фактори делују на месту где људи долазе, односно они охрабрују људе да се крећу ка одређеном граду или држави. Неки од најважнијих “pull” фактора су мир и сигурност, могућност налажења бољег посла, боље образовање, бољи животни стандард, као и политичке и верске слободе.

Миграције су значајан демографски феномен који има велики утицај на просторну дистрибуцију становништва. Досељавање великог броја становника из сеоских насеља у градове изазвало је велике економске и социјалне проблеме у тим градовима.

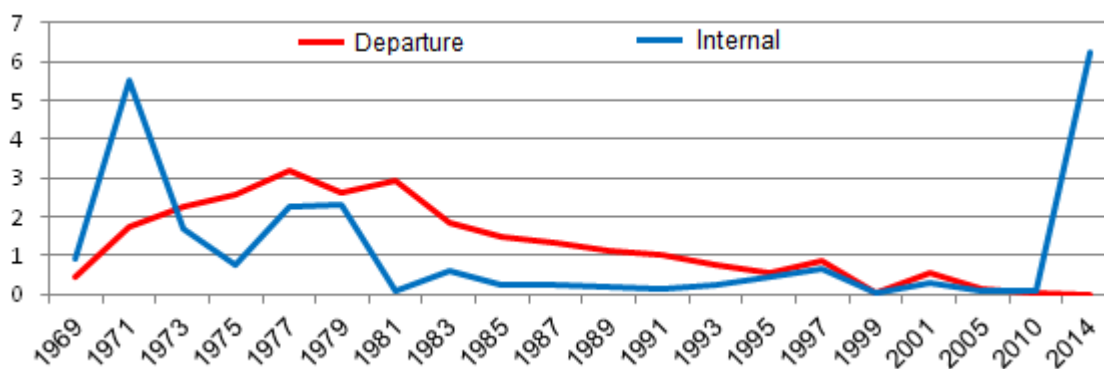

График 7. – Стопе миграције (досељавања и иселавања) у Бани Валиду у периоду 1969-2014. година

Из табеле 23 се може видети да су миграторна кретања у Бани Валиду имала неколико фаза. Јасна је улога коју су економски и социјални фактори крајем 1960-их и почетком 1970-их година имали у “протеривању” људи из Бани Валида. Боље могућности за проналажење посла и привлачност великих градова (Триполија и Бенгазија) навело је бројне породице на иселавање из града. Крајем седамдесетих и почетком осамдесетих у граду је реализовано неколико великих пројеката у области пољопривреде и индустрије, град је повезан мрежом саобраћајницама са осталим насељима и постао је опет привлачан људима који су га напустили у претходном периоду.

Примарни фактор миграција из села и мањих градова у веће урбане средине биле су веће могућности и бољи услови живота, пре свега што се тиче посла и образовања. У неким случајевима су и ратови, деградација земљишта, исцрпљивање природних ресурса такође били важни чиниоци у овом процесу. Број људи који је учествовао у миграторним кретањима у Бани Валиду у периоду од 1975. до 1991. године је варирао, али је укупни биланс био позитиван. Године 1971., стопа имиграције је износила 5,53% од укупног броја становника Бани Валида, док је 1977. године стопа досељавања била 3,18% од укупне популације, што значи да су 27% популације Бани Валида мигранти који су се доселили из сеоских средина или других либијских градова. Влада је 1979. године почела да даје неке повластице Бани Валиду (примена планова развоја), међутим, ово није подстакло људе да долазе у град у потрази за послом. Повећан број досељеника после 1994. године је резултат повећаних могућности за проналажење посла, отварање неколико школа и факултета, као и одобравање стамбених кредита. Веће досељавање 2014. године је последица ратних сукоба у Либији који су почели 2011. године. Стотине породица са западне обале и из источне Либије (Триполи, Себха, Сирт, Бенгази) се доселило у Бани Валид.

Дефиниција “града“ се разликује од државе до државе и свака од њих има неке своје критеријуме у одређивању статуса насеља. У Либији се градским насељем сматра насеље са више од 5.000 становника, али под условом да има управну функцију. Урбани раст (урбанизација), са друге стране има јединствену дефиницију. По њој то је процес премештања становништва из унутрашњости (сеоских и мањих градских насеља) у веће градове. Повећање градског становништва у Либији је условљено многим факторима као што су повећан животни век, миграције из села у градове, повећан број миграната-повратника из других Арапских земаља и долазак странаца. Процес урбанизације и демографске трансформације у последње три деценије су условили следећи фактори:

- политички и административни фактори;
- економски фактори;
- демографски фактори;
- друштвено-културни фактори;

Ови фактори су имали велики утицај и на племенску природу либијске друштвене структуре, при чему је породица као основна јединица друштва била изложена модерним

утицајима живота. На тај начин је структура патријархалне заједнице промењена и претворена у модерно урбано друштво.

4. Старосна структура

Овај показатељ омогућује увид у структуре становништва по полу и старосним групама (од 0-14 година, 15-64 године и преко 65 година). Старосна структура популације државе одређује и приоритетне социо-економске циљеве те земље. Тако, државе са младом популацијом (оне које имају висок проценат становништва млађег од 15 година) морају више да улажу у образовање, док државе са старијом популацијом (висок проценат становништва преко 65 година) морају да имају већа улагања у здравствени сектор. Старосна структура такође може помоћи и у предвиђању потенцијалних политичких проблема. На пример, велики пораст младе популације која не може да нађе запослење може довести до немира.

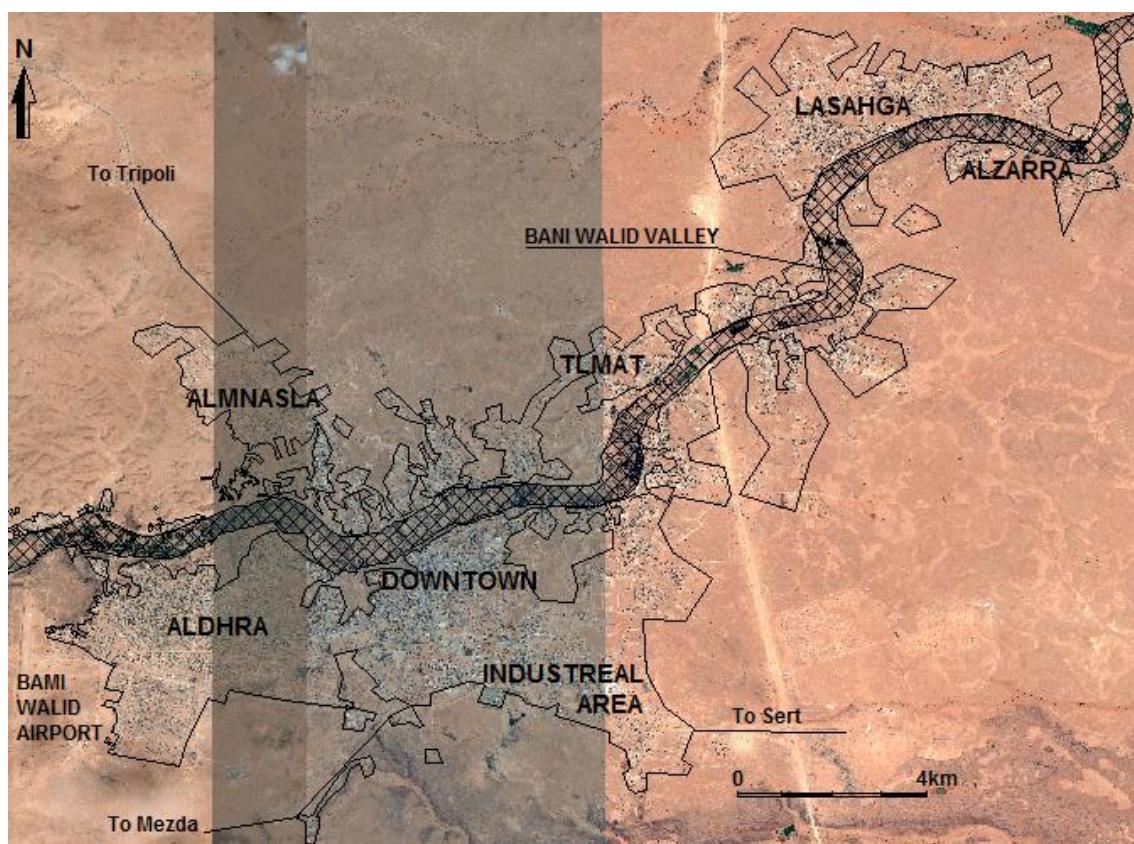
Табела 10. – Старосна структура становништва Бани Валида за 2011. годину

Старосна група	% од укупног броја становника
0 - 14 године	27,3 %
15 - 24 године	18,6 %
25 - 54 године	45,6 %
55 - 64 године	4,6 %
66 и више година	3,9 %

(Извор: Civil registry office Bani Walid, statistical records)

9.2.2.2. Просторни распоред становништва

Постоје велике разлике у просторном распореду становништва у Бани Валиду. Велика концентрација становништва и самим тим велика густина насељености је присутна у округу Дахра (Dahra), док је врло ретко насељен округ Кермани (Khermany). У многим деловима града је примећено да присуство одређених служби, пре свега социјалних, утиче на густину насељености. Густина насељености је знатно повећана у окрузима Дахра (Dahra) и Алтениа Албаида (Althenia Albaida) као резултат побољшања саобраћајне повезаности, унапређења образовне и здравствене инфраструктуре и отварања трговинских објеката што је знатно повећало атрактивност и привлачност ових делова града у односу на неке друге.

Карта 22. – Главне градске области Бани Валида

У следећој табели је приказан распоред становништва по окрузима по пописима из периода од 1984. до 2010. године.

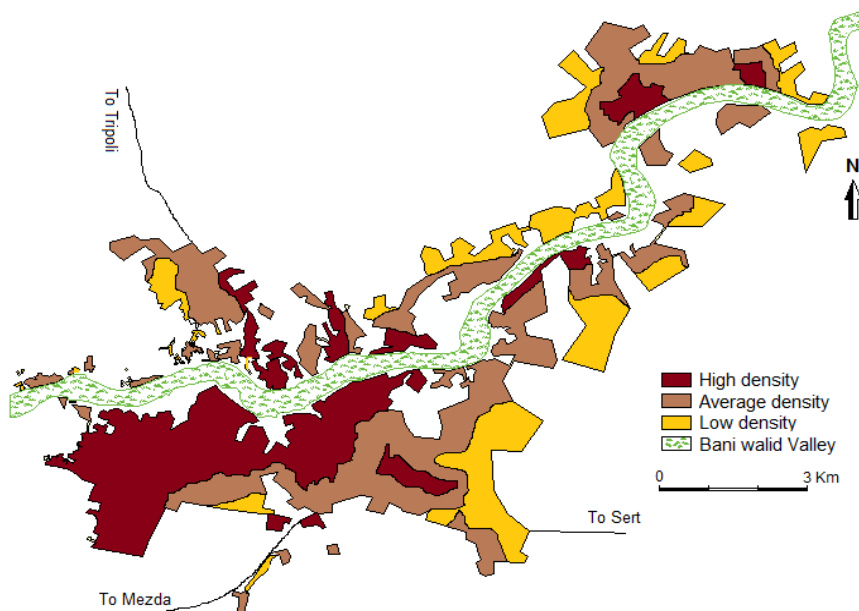
Табела 11. – Становништво Бани Валида по окрузима по пописима из 1984., 2001. и 2010. године

Округ	1984			2001			2010		
	Жене	Мушк.	Укупно	Жене	Мушк.	Укупно	Жене	Мушк.	Укупно
Almarboa	875	805	1680	1608	1569	3177	2112	2015	4627
Aborawi	1658	1173	2831	2711	2690	5401	3259	3140	6390
Wahda	985	941	1926	1965	1890	3855	2620	2500	6120
Aboamud	1054	787	1841	1800	1749	3549	2214	2112	4326
Sanad	659	586	1245	1956	1965	3921	2451	2311	4762
Maimun	882	686	1568	1764	1758	3552	2311	2117	4428
Khermany	1625	1521	3154	3251	3238	6489	4296	4212	8508
Abunajra	2575	1830	4405	2787	2809	5401	3311	3305	6516
Aburas	821	742	1563	554	606	1160	1112	1050	2162
Sufalgeen	764	717	1481	1445	1436	2908	2113	2012	4125
Albaladia	3029	2332	4361	2793	2195	4988	2978	2813	5791
Shmekh	1495	1299	2794	2307	2105	4412	3001	2811	5812
Alt-Albaida	2194	1937	4131	4003	4001	8004	4988	5030	10018
Dahra	2451	2168	4619	3340	2440	6780	4015	3110	7125
Tininai	1551	1455	3006	2870	2707	5667	3252	3120	6372

(Извор: Secretariat of Planning and Department of Statistics and Census, and the preliminary results of the General Census of Population)

Окрузи који се налазе западно од градског центра у области Алдхра (Aldhra) сматрају се популационо највећим, а највећа густина насељености је у Алтениа Албаиди (Althenia Albaida) и Дахри (Dahra). У табели 11 су дате стамбене зоне Бани Валида које се налазе унутар, али и оне ван територије обухваћене генералним планом Бани Валида. Предмет ове студије су само области које су обухваћене генералним планом, тако да ту осим Дахра области на истоку, и североисточне области припадају и још неке области града чији су само поједини делови унутар проучаване области.

Карта 23. – Густине насељености у Бани Валиду

Развојна политика је у Либији била на завидном нивоу у односу на друге земље у развоју све до 2000. године када је дошло до одлагања реализације појединих планова што је довело до промена у начину коришћења градског земљишта и неконтролисаног ширења градских подручја. Ефекти убрзаног раста популације у Бани Валиду су очигледни. Како се урбана зона шири, највеће последице тог ширења се осећају у приградским реонима и управо се становници ових области суочавају са новим проблемима и потешкоћама у задовољавању својих основних потреба. Иако је Бани Валид носилац развоја у региону који пружа могућности за запошљавање, образовање и представља велико тржиште за индустријске и пољопривредне производе, повећање градског становништва исцрпљује природне ресурсе и оставља последице на еколошку слику региона. Пораст броја становника доводи до ширења субрегиона што за последицу има промене у начину коришћења земљишта јер градско становништво купује земљиште (ван територије обухваћене генералним планом) за потребе становања у Бани Валиду (у околини територије која је обухваћена генералним планом). Претварање фарми, неплодног и мочварног земљишта у полу дивља насеља има лоше последице на животну средину, снабдевање водом, инфраструктуру, образовање, здравство, итд. Такође, планери би требало да размисле како да укључе и друге услуге на регионалном нивоу као што су школе, болнице и инфраструктура јер се све ово мора обезбедити како на државном тако и на локалном нивоу.

10. ФАЗЕ, ТРЕНДОВИ И ФОРМЕ УРБАНОГ РАЗВОЈА БАНИ ВАЛИДА

Раст и развој градова у будућности је чињеница која се не може занемарити с обзиром на то да ће се по тренутним стопама раста светска популација удвостручити за 40 година, а градско становништво за свега 20 година (Lara, 2009). Овакав раст ће се одразити и на животну средину и људске животе уколико не постоје механизми за његово регулисање и контролисање (Clark, 2009). Неадекватно планирање и употреба и коришћење градског земљишта мора се сматрати непотребним уништавањем природних ресурса од којих ће зависити будуће генерације (Harris, 1943). Урбанизација мора бити праћена и одговарајућим планирањем како би овакав развој градова био прикладан, а не насумичан и неплански (Bernstein, 1994).

Бани Валид је један од градова који је у свом развоју имао бројне проблеме и препреке, нарочито у области планирања ширења града. Међу најзначајније проблеме у том процесу спада и одлагање спровођења у дело Треће генерације планова што је имало негативне утицаје на форме и моделе ширења града које у многим областима постало непланско и насумично. То се нарочито односи на области које се налазе на маргинама територија обухваћеним Другом генерацијом планова која више није била у стању да испрати убрзани раст и ширење града. У наставку рада биће изложене фазе, правци и форме развоја градског подручја.

10.1. Фазе урбаног развоја Бани Валида

Када се говори о фазама развоја града, немогуће је вратити се у прошлост даље од друге половине XIX и почетка XX века. Овај период се може поделити на пет фаза које се међусобно разликују.

10.1.1. Фаза Другог Отоманског царства

Овај период који обухвата раздобље од 1853. до 1911. године у Либији је познат као време када су Отоманском империјом поново почели да владају турски владари (Canavery, 1924). Када су турске власти почеле да организују управе мањих територијалних јединица

у густо насељеним областима, пре свега у Триполију и Бенгазију, Али Паша (Ali Pasha) је у периоду 1838-1842. године изградио тврђаву у Бани Валиду која је постала центар административне управе. Ово је било праћено и изградњом додатне инфраструктуре и путева, па се може сматрати и врло важном фазом развоја у управљању овим крајем (Ali, 2004). Међутим, рад ове управе није се бавио проблемима организације и праваца развоја града и издавањем грађевинских дозвола. Чак су градске мапе сматране војном тајном.

Слика 9. – Центар Бани Валида у Другом Отоманском периоду 1853-1911. године
(Извор: Archaeological museum, City of Bani Walid)

10.1.2. Фаза италијанске колонизације и британске управе

Овај период је започео картирањем центра града и истраживањима начина коришћења градског грађевинског земљишта са акцентом на естетске и техничке карактеристике градског подручја. У том периоду је у Бани Валиду отворено неколико пословних и управних центара ван Турске тврђаве, као и више путева у градском центру који су га повезали са северним путем за Триполи (Khalifa Altlesy, 1983).

Слика 10. – Центар Бани Валида у периоду италијанске колонизације и британске управе
(Извор: Archaeological museum City of Bani Walid)

10.1.3. Фаза појаве урбаног развоја

Ова фаза је трајала од 1953. до краја 1960-их година и сматра се почетком развоја многих Либијских градова. Овај период се завршио усвајањем урбанистичких планова за већину градова и села. Тада је и Бани Валид доживео велики развој, нарочито после открића нафтних лежишта и побољшањем економске ситуације у држави, упркос томе што су се у том периоду почела јављати и дивља насеља услед великог увећања популације и ширења градског подручја.

10.1.4. Фаза развоја и ширења града

Ова фаза је почела са првим петогодишњим економским развојним планом. У периоду од 1968. до 1988. године фокус је био на две врсте урбанистичких планова градских насеља. Први планови су били детаљни планови великих градова, названих свеобухватни планови, и друга врста планова која се односила на мање заједнице које су представљале локалне центре (Ministry of Municipalities, Libya, 1976).

10.1.5. Фаза даљег развоја и примена планова развоја града

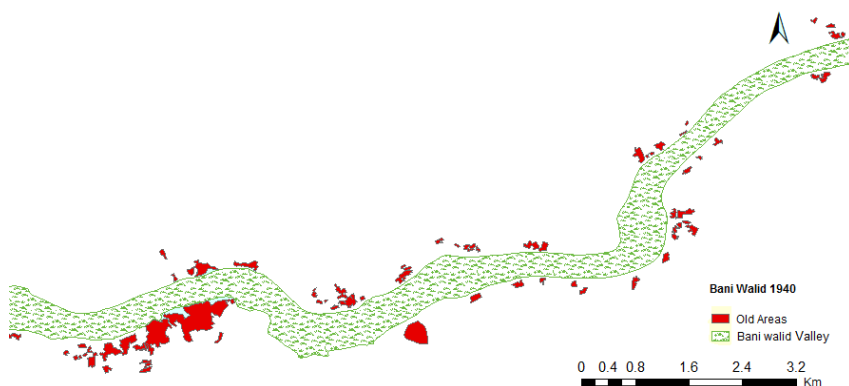
Када су се појавиле грешке, нарочито оне у вези процене раста броја становника, одлучено је да се развој планира на основу нових података на бази којих је донесен национални план 1980. године који је уједно био и основа за локалне планове.

Слика 11. – Центар Бани Валида 2005. године
(Извор: Hadoud Abosa Photo, 2012)

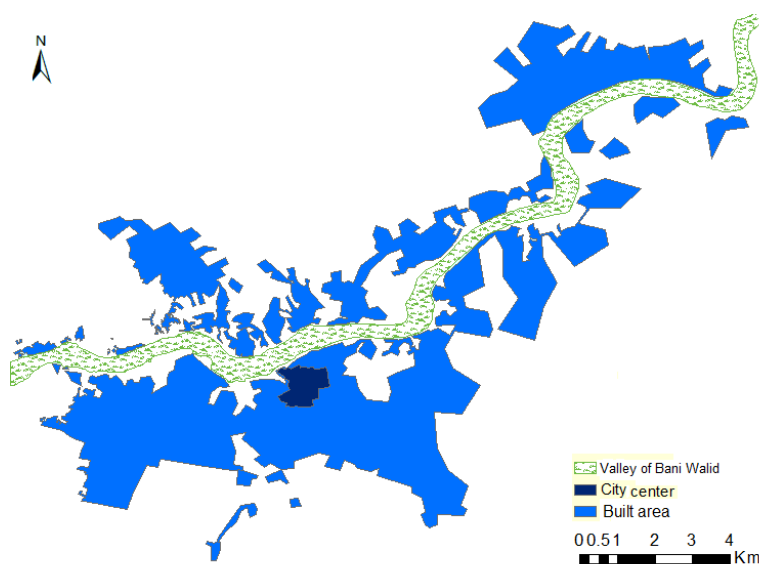
10.2. Трендови урбаног развоја Бани Валида

Као што је већ истакнуто у делу рада о настанку и развоју града, увећање популације на самом почетку развоја насеља било је уједначено у областима северно и јужно долине, што се види и на карти 24.

Карта 24. – Просторни распоред становништва у Бани Валиду 1940. године

Ширење града на равном терену северно и јужно од суве долине нарочито је било интензивно у периоду после 1970. године. Примећује се да актуелни тренд ширења града поприма издужену форму дуж долине од области Алнуре (Alnouga) на крајњем западу, до области Алзара (Alzaara) на североистоку.

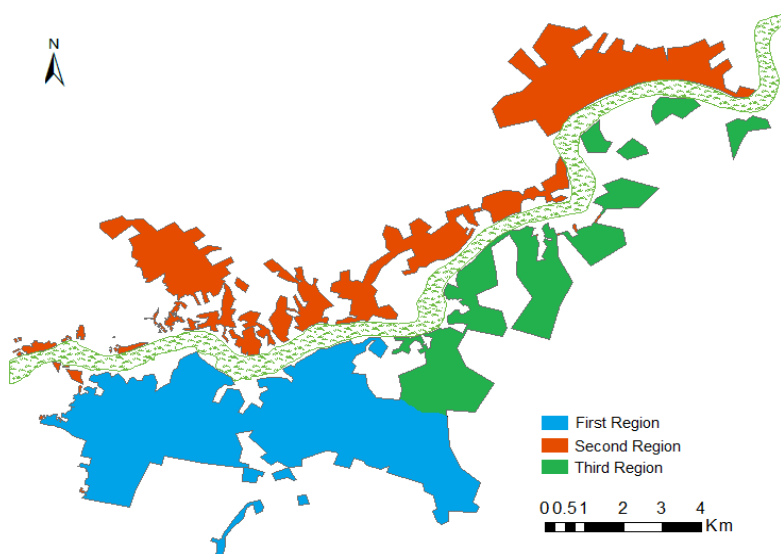

Карта 25. – Просторни распоред становништва Бани Валида 2013. године

Бани Валид спада међу градове где се велики и свеобухватан развој десио услед многобројних економских и друштвених фактора, што је довело и до такозваних ревер-сних (повратних) миграција јер су многи становници који су напустили град у претходном периоду почели да се враћају. У периоду од 1957. до 1969. године, многе породице из Бани Валида су се преселиле у оближње Триполи и Бенгази у потрази за послом и бољим образовањем, да би се у каснијем периоду те породице вратиле у Бани Валид. Област Алдахара (Aldahara), која се простире од градског центра до области Алсуида (Alsouyda), се сматра најурбанизованијим делом Бани Валида у ком живи 45% од укупног броја становника града (Office of Planning and Information of Bani Walid Municipality, 2012).

Трендови развоја града могу се поделити на неколико целина:

1. *Прва зона:* Обухвата југозападне падине долине Бани Валид и протеже се од центра града до аеродрома. Градске области са највећом концентрацијом становништва на овом простору су Althanya Albayda, Aldahra, Eshmaikh и Thenenaye.
2. *Друга зона:* Протеже се од северне стране долине и области Alkhermani и Jeser Elfatāh до градске области Almanasla, која представља крај са највећом концентрацијом становништва у северном делу долине.
3. *Трећа зона:* Обухвата делове града јужно и источно од долине, од области у близини “Велике вештачке реке” до области Alzaara. Ова област се шири у облику издуженог појаса дуж долине где то морфолошки услови терена дозвољавају и у равничарском терену јужно од долине.

Карта 26. – Градске зоне и трендови ширења града 2013. године

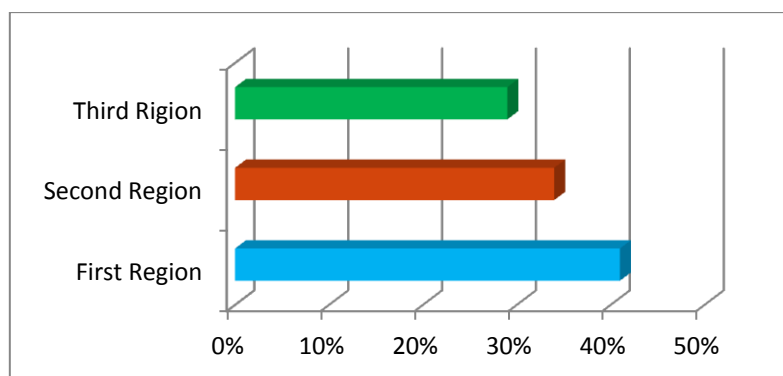

График 8. – Површина зона у односу на укупну површину градског подручја

10.3. Форме урбаног развоја Бани Валида

Проучавајући урбанизацију Бани Валида, закључује се да се овај процес може поделити на две различите форме:

- планирани урбани развој,
- непланирано, насумично ширење града ван планираних граница.

10.3.1. Планирани урбани развој

Бани Валид је у свом развоју прошао кроз неколико фаза планирања:

А. Мастер план из 1968. године

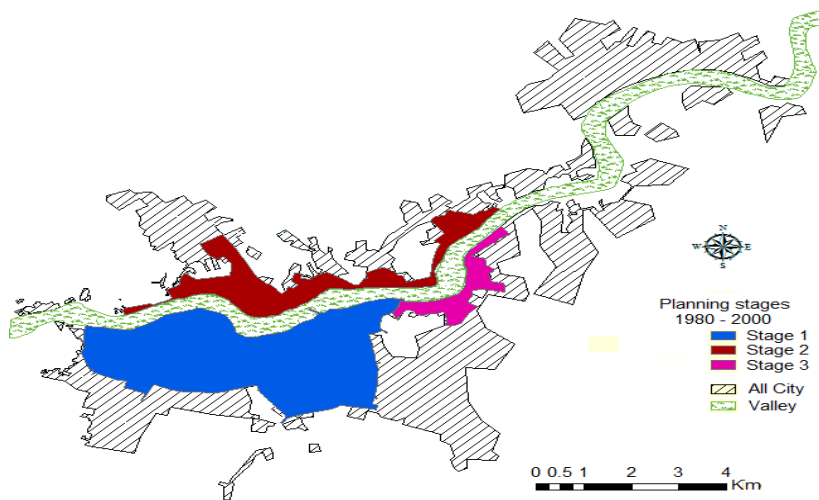
Први свеобухватни и детаљан урбанистички план Бани Валида је развила италијанска компанија (McGee Marshall, McMillan Lucas) који се односио на период од 1968. до 1988. године (Ministry of Municipalities in collaboration with the Ministry of Planning report 1981-2000, Tripoli). Овај план је био ограничен само на уређење градског центра, са претпоставком да ће број становника овог дела града 1988. године достићи 3.000 становника. Најзначајнији задатак ове фазе била је изградња градског административног центра и још неколико мањих инфраструктурних објеката у близини старе тврђаве у центру града.

Б. Мастер план из 1977. године

Овај план је представљао алтернативу плану из 1968. године који је спроведен само у централној градској области, затим у погледу изградње неких путева који су повезивали град са суседним областима и оснивању мањих образовних установа. Урбанизација је била много интензивнија него што се очекивало. Било је и много кршења планских одредби око старе тврђаве у градском центру и у густо насељеним областима дуж саме долине, што је довело до тога да нису постигнути очекивани резултати и јавила се потреба за алтернативним планом који ће бити у складу са брзином ширења града.

В. Мастер план за период 1980-2000. година

Двадесетосмог августа 1978. године потписан је споразум са компанијом Paul Service Fadico који је подразумевао израду неколико урбанистичких студија за регион Триполија, као и ревизију постојећих услова до 2000. године. Задатак је био проналажење алтернатива за развој града који ће бити у складу са зацртаним циљевима развоја. После неколико студија, дискусија и процена, детаљни план за Бани Валид је усвојен 9. јануара 1984. године, одлуком број 22/84. Компанија Paul Service Fadico је предвидела и потребу за усвајањем неких модификација претходних планова како би се уклопили у тренутни развој града. Ова компанија је спровела и истраживање становништва и постојећих начина коришћења градског грађевинског земљишта да би добила тачне развојне претпоставке за период до 2000. године што је приказано на карти број 27.

Карта 27. – Етапе развоја Бани Валида по Мастер плану за период 1980-2000. година

Табела 12. - Начин коришћења градског грађевинског земљишта у Бани Валиду по Мастер плану за период 1980-2000. година

Сврха коришћења земљишта	%
Становање	68.2
Образовање	4.9
Здравствене и социјалне установе	0.6
Религија и култура	4.4
Маркетинг и бизнис	1.6
Спорт и рекреација	0.4
Администрација и јавне установе	0.4
Индустрија и складишта	5.1
Транспорт и комуникације	13.9
Комуналне услуге	0.5
Укупно	100.0

(Извор: Utilities Ministry, Bani Walid master plan 2000, Final report No. 57)

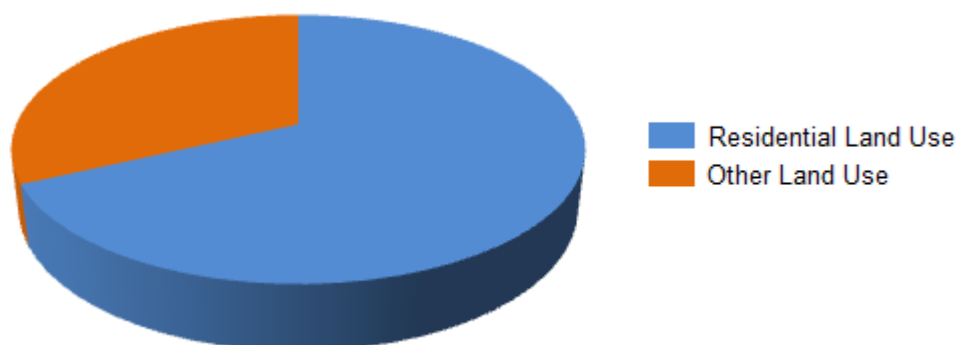

График 9. – Однос начина коришћења грађевинског земљишта у Бани Валиду

Планови прве (1968-1977. година) и друге генерације (1980-2000. година) су доживели неке критике које су се односиле на:

- непоузданост карата које су предвиђале могућности ширења неких градова;
- период за који су рађене одређене карте био је предугачак (1980-2000. година);
- није узето у обзир прилагођавање културној средини и арапско-исламском архитектонском наслеђу;
- недостатак учешћа широке јавности у планирању;
- немогућност планова да се прилагоде урбаном расту који је последица миграција из унутрашњости у градове;

- после 1969. године промењени су приоритети повећањем интереса за индустријски сектор што је неминовно захтевало обезбеђивање веће површине земљишта за те сврхе (Hadoud Abosa, 2004);

Примећени су и бројни проблеми и потешкоће током примене Друге генерације планова:

- велика густина насељености у неким областима;
- непостојање планираних објеката и комуналне инфраструктуре који морају пратити развој града;
- слабо поштовање планова и закона уз доста злоупотреба (Hadoud Abosa, 2006);

Уз све претходно наведено, циљна година као што је већ истакнуто била је 2000., али је због неких околности и неразумевања важности које имају планови у целом процесу развоја од стране појединих званичника, дошло до одлагања уговарања треће генерације планова за период 2000-2025. година, што је приморало органе државне власти да пронађу привремена алтернативна решења из следећих разлога:

- прилагођавање порасту броја становника;
- искорењивање непланске изградње;
- припрема детаљних планова за неке градове који у будућности могу бити укључени у јавне планове;
- измештање свих садржаја са земљишта које је намењено за друге сврхе по постојећим плановима.

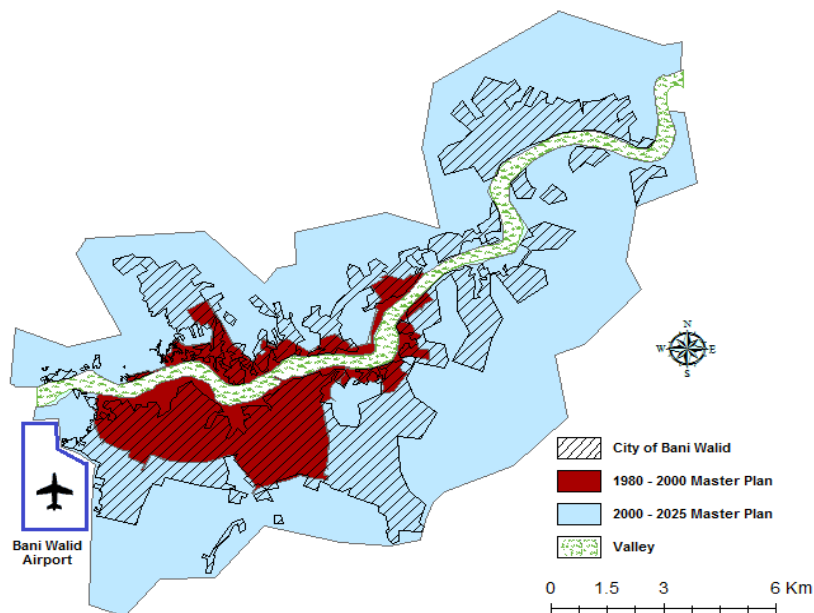
Очекивало се да ће планови треће генерације бити готови до 2008. године, али ни до половине 2014. године ти планови нису завршени.

Г. Мастер план за период 2000-2025. година

Трећа генерација планова, која је у изради, требало би да се бави односом демографског раста и социјалне и економске димензије у циљу дугорочног планирања. Уговор о изради планова треће генерације за период 2000-2025. године за град Бани Валид са Националним бироом у Триполију је потписан 19.12.2004. године. Циљ ових планова је

остваривање следећих циљева (Secretariat of Planning, National Physical Perspective Plan 2000-2025, Tripoli, 2004):

- анализа социо-економских услова за одређивање индикатора развоја за циљану годину;
- одређивање трендова развоја на основу анализе социо-економских услова;
- одређивање величине радног контингента становништва и начина његове употребе заједно са планираним циљевима образовања ради задовољавања потреба друштва;
- доступност земљишта потребног за становање и услуге у складу са најновијим и најнапреднијим планерским методама и техникама;
- одређивање стопе раста популације и будућег састава градског становништва, као и одређивање њихових захтева у погледу простора у складу са одрживим просторним плановима;
- примена обједињене мреже комуналних услуга кроз примену најсавременијих техника;
- заштита пољопривредног земљишта од нелегалног ширења урбаних средина;
- развијање метода контролисања концентрације становништва у градовима у приморским областима, нарочито у Триполију и Бенгазију;
- заштита животне средине.

Карта 28. – Циљане области треће генерације планова за период 2000-2025. године за Бани Валид

10.3.2. Неплански развој града

Важно је напоменути да густина насељености има велики утицај на развој градова, било хоризонталан или вертикалан (Qasim, 2012). Повећање густине насељености може бити изазвано природним повећањем броја становника тог града или досељавањем становништва са стране. Настанак градова је био повезан са економским, друштвеним, политичким и религиозним условима, а најзначајнија карактеристика феномена града је концентрација и централизација који могу бити са циљем обезбеђивања сигурности, близине послу или коришћење услуга доступних у граду (Abdullah, 2001). Ови фактори, било да привлаче становништво у градове због могућност које им они пружају, смањења транспортних трошкова, близине саобраћајним средствима, могућности налажења посла, као и снижавања цена земље у предграђима, су водили ка хоризонталном ширењу градова.

Дивља насеља се јављају на периферији градова и земљиште на коме су она изграђена је често ниже вредности од земље која се налази у деловима града који су обухваћени просторним плановима. У тим областима становници у највећем броју случајева улажу индивидуалне напоре да саграде себи куће без контроле, надзора или законске регулативе о подели земљишта или распореду зграда. Трговци земљиштем деле парцеле које су купили на мале делове и продају их заинтересованим становницима. Ту се граде куће које не испуњавају основне здравствене захтеве, као што су природно проветравање и осунчаност, а не испуњавају ни основне грађевинске прописе. Не поштују се ни прописи о подели земљишта по којима је неопходно оставити места за путеве и јавне грађевине на које отпада до 30% од укупне површине, а свега 60% земљишта може бити искоришћено за грађење, док остатак простора треба бити искоришћен за вентилацију и природно осветљење.

Осим овога, постоји и феномен илегалног заузимања државне имовине у близини градских стамбених блокова. Ово земљиште је просторним плановима првобитно било намењено за проширење и изградњу градске инфраструктуре, паркинга или зелених појасева. Такође, земљиште у околини градова ван просторних планова где досељеници у градове граде своје куће, одликује се многим неправилностима. То се односи на уске кривудава улице које онемогућавају организовање јавног саобраћаја, непостојање комуналних објеката и пружања основних услуга. Врло често надлежни органи региструју кршење бројних прописа о начину изградње и поделе земљишта и доносе пресуде о рушењу и

уклањању оваквих насеља, али под притиском јавности и политичке ситуације влада сто-пира извршење оваквих пресуда.

И Бани Валид, као и други либијски градови, трпи последице хаотичне урбанизаци-је упркос чињеници да се овај феномен разликује од града до града услед различитих гео-графских услова, нарочито у погледу природних и људских ресурса.

10.3.2.1. Разлози и мотиви непланског ширења Бани Валида

У циљу препознавања, разумевања и одређивања проблема непланског ширења града, морамо прво идентификовати кључне факторе који су довели до појаве овог фено-мена, а то су:

1. Економски развој повезан са открићем нафте и инвестицијама и запошљавањима у тој области.

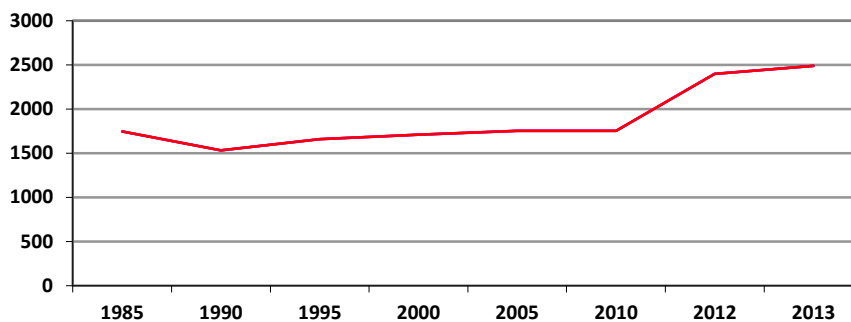

График 10. – Просечан приход по глави становника БДП-а у Либији у америчким доларима

(Извор: Annual Report 2013 Central Bank of Libya)

2. Повећање стопе раста броја становника нарочито од средине седамдесетих година XX века услед поправљања квалитета здравствене заштите, што је довело до повећане сто-пе рађања и смањења стопе морталитета.

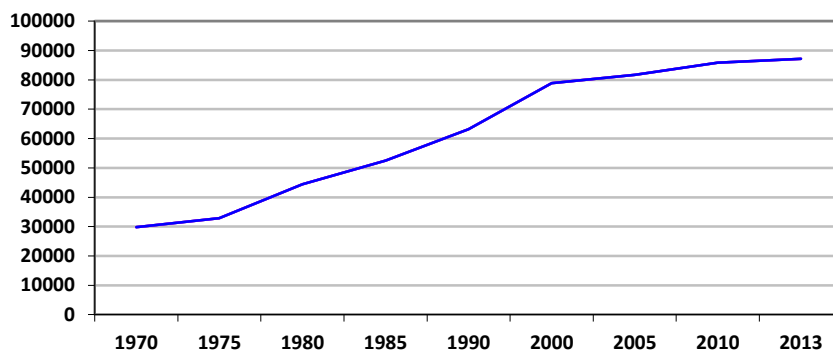

График 11. – Кретање броја становника у Бани Валиду
(Извор: Civil registry office Bani Walid, statistical records from 1970- 2013)

3. Досељавање из унутрашњости и из околине Бани Валида у град ради већих могућности проналажења посла и бољих услова живота. Почев од 2011. године, због рата у Либији и лоше безбедносне ситуације у Триполију, Сирту и Себхи, многе породице су се доселиле у Бани Валид.

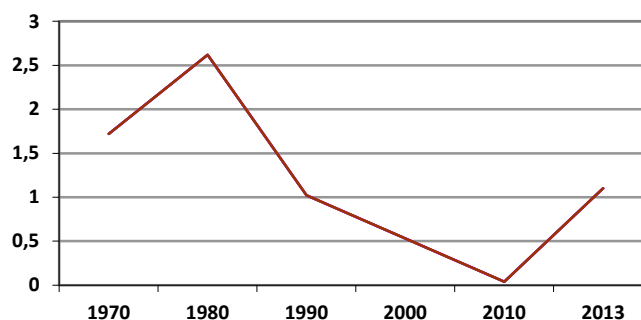

График 12. – Стопе досељавања у Бани Валид у периоду 1970-2013. година у %
(Извор: Civil registry office Bani Walid, statistical records from 1970-2013)

4. Развој саобраћаја и комуникација што је боље повезало град са околином.
5. Дељење породица, природа друштвених односа у граду и тежња ка формирању мањих породица довело је до већих захтева за одвојеним становањем.
6. Сталне промене у државној управи и нестабилност у њеном функционисању.
7. Слабости управних органа, непридржавање неких становника урбанистичких прописа и лоше планирање развоја града довело је до непоштовања основних урбанистичких планова града.

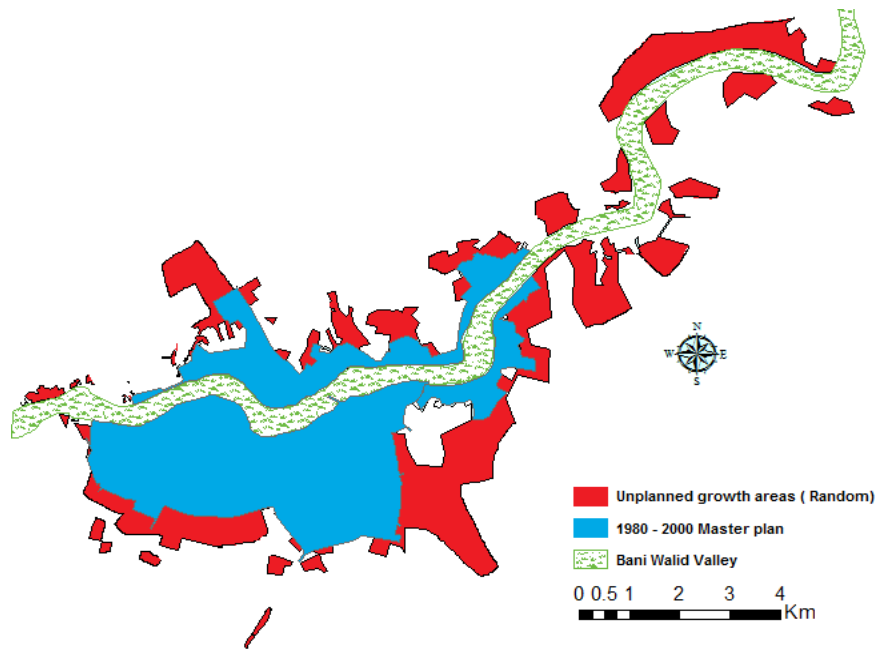
8. Лака промена намене земљишта од пољопривредног у грађевинско.
9. Повећање цене земљишта у граду и пад цене ван градске територије.
10. Непостојање ефикасног планирања што је охрабрило дивљу градњу по ободу града и нарушило изглед градова.
11. Социјални фактори који утичу да појединци више воле да живе у свом крају и у оквиру територије свог племена него на другим локацијама.
12. Заједничко власништво над земљом племенских заједница.
13. Стамбене области са обе стране долине отежавају повезивање улицама и основном комуналном инфраструктуром.

Главни разлог за овакав неорганизован и нерегулисан развој града је генерални урбанистички план града који не обезбеђује више градских објеката, и недостатак алтернативног плана који може решити овакве проблеме настале због повећања броја становника и ширења града.

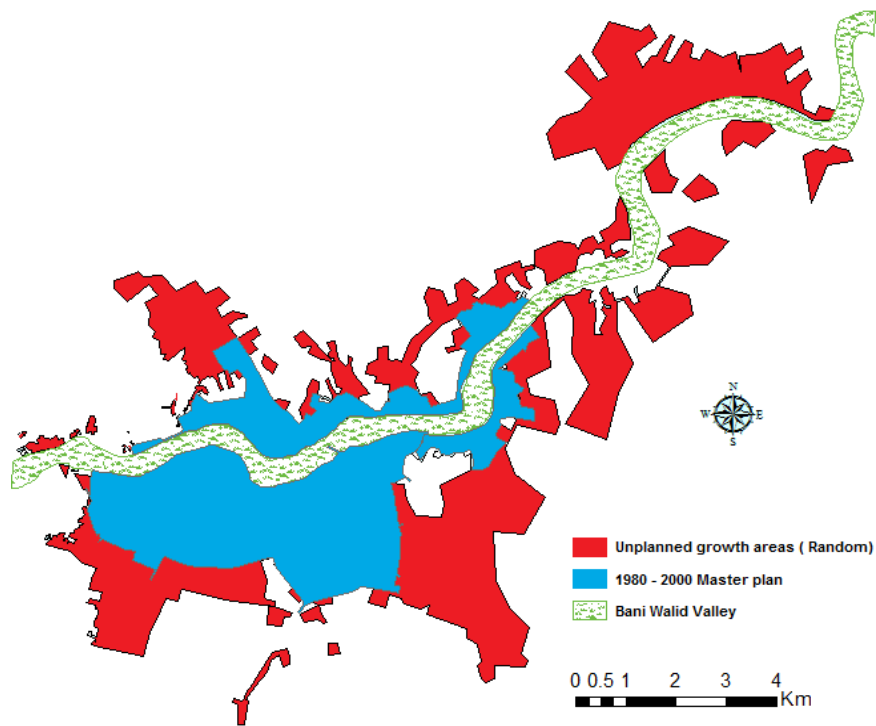
10.3.2.2. Развој дивљих насеља у Бани Валиду

Теренским истраживањима је примећено да су главне области непланског ширења града концентрисане уз територије обухваћене мастер плановима града, посебно у оним густо насељеним као у случају Алдахра области. Највеће области дивље градње и непланског ширења града се налазе:

1. На западној страни града свега 6.800 m од центра, близу аеродрома и уз територију обухваћену мастер планом. У крају Арезга становници су тражили помоћ од локалног пројектног бироа за уређење и планирање овог краја, међутим биро је превидео многе ствари и фокусирао се само на изградњу стамбених четврти, без узимања у обзир других потреба становништва као што су широке саобраћајнице, простор за унапређење инфраструктурних објеката и подизање зелених појасева. Оваква ситуација је настала јер је ова земља у власништву племенске заједнице која није пристала на изградњу било каквих објеката на тој земљи који ће користити и другим становницима краја.

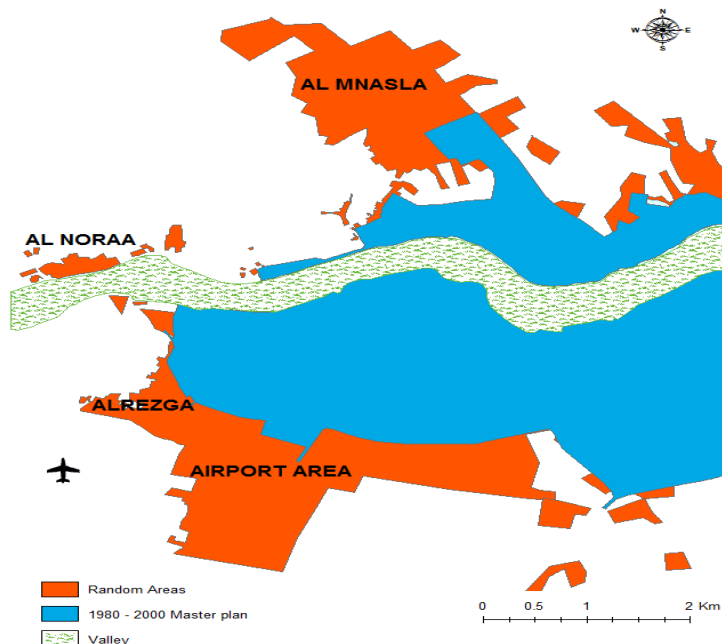
Карта 29. – Непланско ширење Бани Валида 1998. године

Карта 30. – Непланско ширење Бани Валида 2012. године

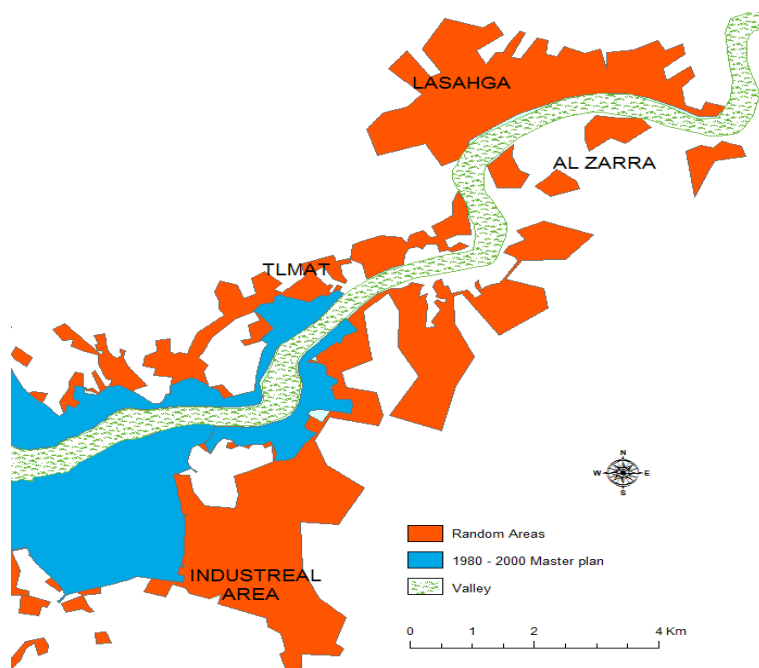
2. Друга област интензивног раста дивљих насеља је 5.300m североисточно од градског центра. Ова насеља почињу дуж области обухваћених мастер планом на ободу долине и око пута код “Велике вештачке реке” где дивља насеља попримају издужен облик да би била близу главне саобраћајнице која иде паралелно са долином. Компанија за снабдевање електричном енергијом је изјавила да је немогуће оваква насеља прикључити на електричну мрежу због распореда изграђених објеката и њихове небезбедности.

Карта 31. – Дивља насеља на западу, југозападу и северу територије Бани Валида

3. Дивља насеља у северозападном делу града 6.000m од центра града дуж државног пута “Бани Валид Тархуна” (Bani Walid Tarhuna National Road).
4. Злоупотребе и дивља градња у градском центру су представљене зградама које се користе као продавнице. Осим што су овакви објекти нелегално изграђени, они се налазе и на местима предвиђеним за инфраструктурне и друге јавне објекте.

5. Нелегалних насеља има и југоисточно од територије града обухваћене мастер планом, у области познатој као индустријска зона, свега 3.000m од центра града. Овде се стамбене четврти преклапају са територијом намењеном индустрији, а ширење дивљих насеља је из године у годину све веће али са све мање основних комуналних услуга у тим новонасталим насељима.

Карта 32. – Дивља насеља на истоку и североистоку територије Бани Валида

11. ПРОБЛЕМИ У ПЛАНИРАЊУ УРБАНОГ РАЗВОЈА БАНИ ВАЛИДА

Урбанистичко планирање подразумева координирање праваца, структура и образаца развоја, ширења и управљања градским насељима са циљем да буде обезбеђено коришћење земљишта за све потребе (економске, друштвене, културне, рекреативне итд.) и за све социо-економске групе у друштву. Различитим категоријама дозвољених активности у оквиру урбане средине, урбанистичко планирање обезбеђује простор за сваку ваљану активност и чува стамбене области штетних активности, истовремено штитећи и чувајући јавно здравље. ”Урбанистичко планирање је скуп активности јавних власти у уређењу градова, или делова градова у циљу обезбеђивања њиховог ефикасног функционисања као економских и друштвених јединица и стварања естетски пријатног окружења”. Процес урбанистичког планирања, како је овде предвиђено, обухвата и посматра град као макро целину и искључује активности планирања на микро нивоу, тј. на нивоу блокова зграда и слично, које могу бити део тј., само фаза у реализацији планова на ширем градском нивоу.

Пракса урбаног планирања у Либији је врло променљива и велики део правних прописа је настао из планерских прописа Европских градова и њихових ревизија током XX века. Ранији планерски прописи у Либијским градовима имали су за циљ “контролу урбаног ширења и сузбијање настајања нехигијенских насеља” и усвајани су у великим градовима где су потенцијално могли да изазову племенске конфликте. Оваква ситуација је била и у Бани Валиду.

Фактори који утичу на планирање, природни или људски, мењају се током времена и простора и њихов утицај може бити заједнички или засебан (Cities-Alliance, 2006). Најзначајнији природни фактори су представљени географским положајем, рељефом, климом и земљиштем, док су најзначајнији антропогени фактори демографски раст, просторни распоред становништва, ниво економске развијености, начин ширења града, путна мрежа, стратегија планирања и важења политика на градском или државном нивоу (Angel, 2000).

Истраживање начина коришћења градског грађевинског земљишта мора се сматрати једним од начина вредновања развоја града и као један врло прецизан метод који дефинише урбану, демографску, економску и културну ситуацију. Овако прецизна дефиниција треба да открије потребе и захтеве града у погледу градских сервиса, јавних установа, инфраструктуре и економских институција и да одреди тачан тип потребних јавних објекта-

та, као и њихов број који би требао да задовољи све потребе и захтеве одређеног дела града (Kessides and Christine, 2006). Начин коришћења градског грађевинског земљишта се сматра важним показатељем за одређивање потенцијалних развојних могућности тако што се детектују све активности у оквиру једне области града и на основу тога се развије најбоља политика која ће на најбољи начин искористити постојеће могућности. Шта више, истраживање начина коришћења градског земљишта је важан начин за одређивање будућности града и дефинисање његових карактеристика за предстојећи период (Starkey and others, 2002).

Најзначајнији проблеми са којима се суочавају градска подручја између осталих су:

- Висока стопа раста популације.
- Непланско и нерегулисано ширење градских подручја.
- Племенска традиција и обичаји у погледу власништва над земљом.
- Немогућност градске управе да обезбеди пружање основних градских услуга.

Један од најважнијих проблема у урбанистичком планирању је што се урбанисти у процесу планирања превише посвећују физичком изгледу градова и организацији просторних елемената. Међутим, прави проблем у планирању се односи на унутрашњу форму, структуру и функције градских подручја. Физички објекти као што су зграде, путеви, земљиште и слично, имају важну улогу у просторном планирању градске средине, али у исто време морају се разматрати и социјални, економски и технолошки аспекти како би се створила здрава и функционална средина у градовима. Осим ових проблема постоји још много фактора који отежавају планирање развоја градова.

Феномен ширења градова се разматра као потенцијална претња урбанистичком планирању и постизању развоја. Због тога је врло важно разумети овај феномен, нарочито из перспективе земаља у развоју. Ово би могло да помогне у креирању политике и механизма за тачно одређивање проблема урбаног ширења. Даље, проблем ширења градова се сматра и последицом неподесног планирања и неадекватног политичког управљања. Сталну претњу представља немогућност урбаниста да уоче и предвиде потенцијалне области ширења града услед непостојања потребних информација и индикатора који би могли да указују на то. На ово се надовезује и немогућност планера и административних органа да добијају повратне информације о резултатима спровођења различитих одлука. Лоше поли-

тичке одлуке убрзавају ширење градских подручја јер не постоји никакав механизам који би могао да предвиди ефекте тих одлука. Тренутна ситуација, са све већим проблемом ширења урбаних средина, захтева усмеравање будућих истраживања на успостављање интегрисаног система просторног планирања који ће моћи да процењује ваљаност донетих политичких одлука и прати динамику промена које се дешавају.

Закључна одредба која се односи на урбано ширење је да допринос истраживања путем система подршке просторном планирању може бити само краткорочно решење овог проблема. Важан покретач ширења градова у земљама у развоју је миграција становништва из сеоских средина у градове. Због тога, дугорочно решење овог проблема може бити постигнуто само свеукупним економским развојем у свим регионима, повећавањем запослености и обезбеђивањем бољег стандарда живота у сеоским срединама што ће смањити миграције ка градовима.

Разумевање степена урбанизације у земљама у развоју је отежано и због разлика у дефиницији “урбаног” и самим тим недостатака неопходних података. Процес урбанизације није хомоген, шта више врло се разликује од региона до региона који су потпуно различити у економском смислу и политичкој ситуацији. Постоје градови који су по броју становника и величини територије праве метрополе. Са друге стране, на многим местима је присутан мањак финансијских средстава и стручног кадра који су неопходни за одређивање урбаних проблема. Са сличним ограничењима се срећу и бројне невладине организације које раде на локалном нивоу у сиромашним градским крајевима. Због тога постоји проблем да се изнесу локални проблеми, захтеви и потребе сиромашних градских четврти, нарочито дивљих и нехигијенских насеља, јер они немају законских могућности да то ураде пред градским и државним властима. Градови су због тога постали центри где се велика већина људи бори за остваривање основних животних потреба: за проналажење смештаја у близини радног места са прихватљивом ценом изнајмљивања, за парче слободне земље где се може саградити дом без страха од исељења, за место у школама, за медицинску помоћ или смештај у болници, за приступ пијаћој води, за место на улици и тргу где се може продати неки производ, све то сасвим независно од огромне конкуренције за радна места. У већини случајева држава има могућности и средстава да обезбеди неке од ових потреба. Сигурно је да постојање нехигијенских насеља није неопходно у градовима као што су Триполи и Бенгази.

Следећи део рада се односи на везе које су успостављене између планираног економског развоја, урбанизације и становања, а које су условиле настанак дивљих насеља у овим градовима.

А. Проблеми изазвани људским фактором

Људски фактори се непрестано мењају у складу са развојем цивилизације и делују у оквиру постојећих природних ресурса. Човек је планер, извођач, потрошач и дистрибутер (Bhatta, 2010). Један од најважнијих људских фактора које планери узимају у обзир је фактор становништва, а затим следе економски аспект, цене грађевинског земљишта и начин његовог коришћења. Циљ је створити урбану средину прилагођену садашњем тренутку, али крајњи циљ и сврха урбанистичког планирања је да уштеди време, новац и напоре и да омогући друштвени просперитет нарочито после појаве многобројних економских, друштвених и еколошких проблема у градовима широм света (Holdren and Ehrlich, 1974).

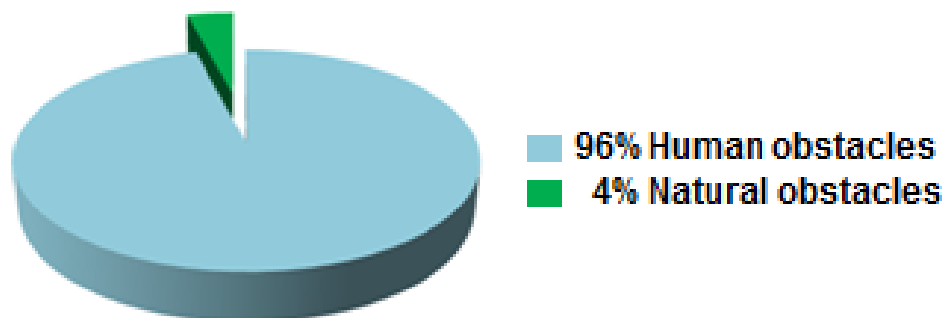

График 13. – Развој и проблеми урбанистичког планирања у Бани Валиду

Б. Природни, географски фактори

Географски фактори имају директан ефекат (позитиван или негативан), али човек уз помоћ технологије може да извуче корист од неких природних препрека које се јављају и максимално искористи могућности које пружа географски простор. Према томе, може се рећи да природни фактори који утичу на планирање омогућавају људима живот на просторима са различитим карактеристикама и погодностима. Човек за своја насеља бира локације према својој вољи и потребама, а природни услови понекад постају значајан фактор који

захтева од људи да им се прилагоде. Природни фактори се узимају у обзир приликом изградње објеката, читавог града или конкретних планова за сваки објекат јер је њихово дејство јако и могу да имају позитиван али и негативан ефекат.

11.1. Људски фактори који утичу на урбанизацију Бани Валида

11.1.1. Обичаји, традиција и племенски закони о власништву над земљом

Племенски идентитет се мора се сматра једним од најкомпликованијих питања и препрека приликом развоја града и процеса урбанизације. Становништво Бани Валида води порекло од пет различитих племена и свако од њих има своје области које се сматрају племенским наслеђем и власништвом у које нико не сме да задире.

График 14. – Племенске заједнице у Бани Валиду

На територији града углавном су заступљене мале парцеле грађевинског земљишта које су и у приватном и државном власништву. Индивидуални посед је врло уситњен међутим, када се све мале парцеле у приватном власништву заједно рачунају, оне чине више од половине укупне површине грађевинског земљишта у Бани Валиду. Приватна лица могу поседовати земљу на којој су изграђене куће, продавнице, фабрике, тржни центри, али то могу бити и празне парцеле. Држава поседује остатак земљишта на коме су изграђене улице, паркови, дечја игралишта, школе, државне институције, комерцијални садржаји, а има нешто и неискоришћеног земљишта.

Приватно власништво над малим парцелама градског земљишта некад може лоше да утиче на ефикасно управљање градским простором из следећих разлога:

- ако приватни власник има неограничено право да користи своју земљу како жели, он може изградити продавницу или фабрику у стамбеном делу града, тиме умањујући цену оближњих кућа.

- У стамбеним четвртима где две куће имају заједнички зид, проблем може да настане кад један од власника пожели да реновира кућу, а други не.
- Ако приватно лице жели да реновира објекат, може да се суочи са два проблема. Први, можда ће морати више да плати власнику постојеће куће, и други, можда ће имати проблема са суседима.

Овакви примери указују на то да је постојање неких прописа корисно у смислу контроле нежељених последица које приватно власништво над малим парцелама грађевинског земљишта може да изазове. Због свега овога, државне власти наилазе на много потешкоћа у вези са експропријацијом земљишта. Ти проблеми настају приликом преговарања са власницима о откупу те земље да би она била искоришћена у јавне сврхе уз финансијску надокнаду, или замену за неку другу парцелу.

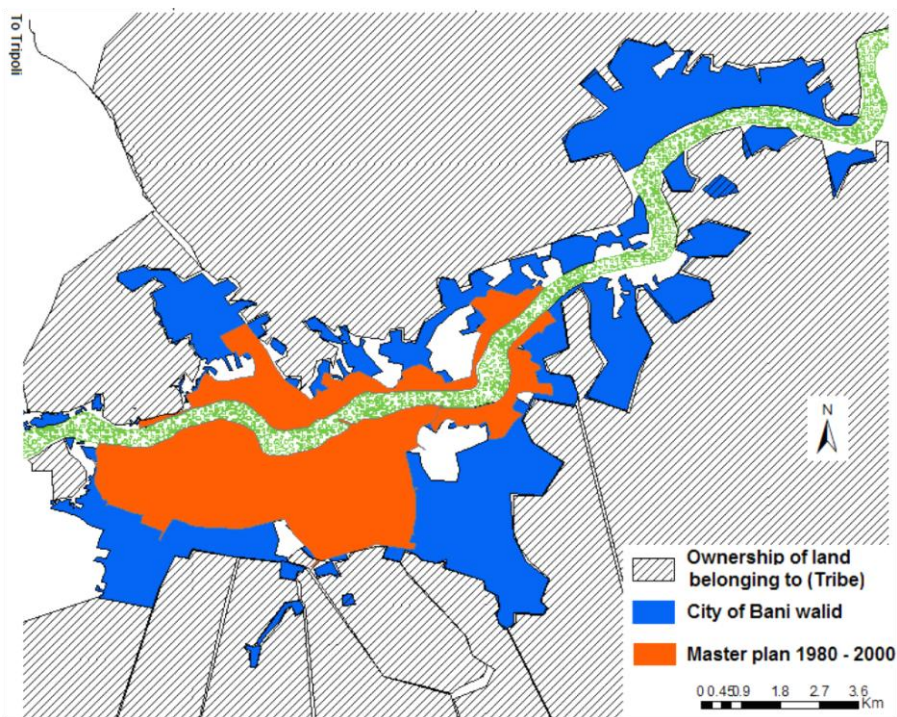
Припреме за почетну фазу реализација треће генерације планова су почеле 2006. године, али су сталне промене влада представљале проблем за завршетак ове фазе пројекта (Ministry facilities, Third-generation schemes project 2005, Tripoli). Почетком 2011. године почео је рат у Либији и сви уговорени послови су стали јер су стране компаније које су биле ангазоване на пословима урбанистичког планирања евакуисале своје раднике. Неки становници градова су присвојили велике површине земље која је била обухваћена плановима, затим је почела дивља градња на зеленим површинама и јавном земљишту, а у појединим областима дошло је и до оружаних конфликта међу племенима. Услед малог броја припадника полиције и војске и непостојања савести међу грађанима Бани Валида, овакви проблеми су се проширили целом територијом града и градска средина је деградирана.

Град Бани Валид је прошао кроз неколико фаза планирања, али до данас се није почело са реализацијом Треће генерације планова која је требало да траје од 2000. до 2025. године. Приликом посете градској урбанистичкој канцеларији и градској служби за Комуналне и инфраструктурне послове, од службеника задужених за процесе урбанистичког планирања, добијен је следећи одговор: “Постоји много разлога који су утицали на заустављање процеса реализације планова као што су друштвене норме, племенско власништво над земљиштем и племенски конфликти. Они су избили у области одређеној за пројектовање дуж пута за аеродром на јужном крају града, када су увидели да ће и део њихове земље бити обухваћен планираним радовима и да ће ту земљу користити и други становници”. Увидом у архиву тужилаштва, полицијске станице и притужби грађана општин-

ским чуварима, може се схватити колико су комплексни проблеми повезани са власничким односима земљишних парцела.

Број становника у градском центру се повећао услед прилива становништва из руралних области. Младе генерације имају модерна схватања и знања. Многи млади људи говоре више страних језика као резултат њихових контаката и одржавања веза са страним држављанима. Ова повезаност води и ка променама и унапређењу Либијског услужног сектора, а на тај начин и ка сличностима са тим сектором у Европским државама. То је за резултат имало промену са традиционалног у модерни начин живота. Промене су се највише одразиле на сектор пружања услуга где су здравствене и образовне услуге у државном сектору бесплатне, док су друге услуге по врло субвенционисаним ценама што је допринело урбаној трансформацији Бани Валида. Глобални технолошки напредак је довео до промена у култури и ставу према модерном начину живота у ком важну улогу има трговина, посао и индустрија.

Карта 33. – Земљиште у поседу племенских заједница

4.1.2. Честе промене влада, државна политика и лоше планирање

Управљање градовима, посебно оним који се брзо развијају је комплексан задатак, али он мора бити испуњен уколико се желе задовољити потребе становништва, садашњих или оних будућих. Да би се то остварило неопходно је ефективно, ефикасно, правично и економично управљање. Локалне власти, било да се ради о малим или великим градовима или метрополитанским регијама, морају испунити основне захтеве у управљању шест међусобно повезаних градских сектора: градско грађевинско земљиште, природна средина, инфраструктура, јавни и стамбени објекти, социјалне службе (укључујући и смањење сиромаштва) и економски развој.

Руковођење градом се односи на проактивне процесе достизања приоритетних циљева. Развој града ће бити појачан или ослабљен у зависности од институционалног оквира, финансирања града, просторног планирања и реализације планираног развоја. Градски менаџмент се бави политиком, планирањем, програмирањем и практичним деловањем са циљем да постојећа инфраструктура, стамбени објекти и радна места могу да задовоље повећање броја становника. Док решавање неких проблема зависи од иницијативе појединца, задовољење ових захтева искључиво зависи од функционисања јавног сектора које само влада може да подржи (Davey, 1993).

Деловање владе је врло важно за ефикасно управљање развојем градова, а ефикасност градских управа је у великој мери зависна од низа фактора: политичке и економске стабилности и друштвене кохезије. Управљање градом зависи и од способности и мотивисаности људи на најважнијим функцијама и њихових сарадника. Институционалне карактеристике градских власти играју важну улогу у одређивању њене ефикасности, заједно са људима који је предводе и средином у којој се све то одвија. Управљање градом је активност која треба да мобилише различите ресурсе који ће заједнички радити на пољу планирања, програмирања, буџетирања и спровођења у дело развојних планова у циљу постизања зацртаних циљева развоја града (Davidson, 1996). Leman (1994) са друге стране, посматра управљање градом као управљање са шест међусобно повезаних градских сектора: градско грађевинско земљиште, природна средина, инфраструктура, јавни и стамбени објекти, социјалне службе (укључујући и смањење сиромаштва) и економски развој. Davey (1993) верује да руковођење градом има везе са политиком, планирањем, програмирањем и

практичним деловањем са циљем да постојећа инфраструктура, стамбени објекти и радна места могу да задовоље повећање броја становника. Из свих ових дефиниција градског менаџмента произилази да достизање циљева развоја града захтева препознавање градских проблема и одређивање стратегија за њихово решавање у дужем временском периоду. Због тога градски менаџмент мора да сугерише активности, стратегије и да практично делује у правцу обезбеђивања приступа основној инфраструктури, стамбеним објектима и радним местима.

Слабости урбанистичког планирања и управних институција. Вероватно највећи изазов са којим се суочавају урбане области, нарочито је то случај у Бани Валиду, је погубна слабост институција које се баве планирањем и руковођењем урбаног развоја. Градске власти обично не располажу довољном количином финансијских средстава за испуњавање свих обавеза. Финансијска ситуација и мањак средстава су сваким даном све израженији. Институционална основа и инфраструктура за ефикасно урбанистичко планирање и управљање градским развојем још увек нису на задовољавајућем нивоу. Са државне тачке гледишта, градске локалне власти са неодрживом базом прихода и неадекватним техничким и административним знањима и подређеним положајем у односу на више нивое власти, нису у стању да самостално функционишу.

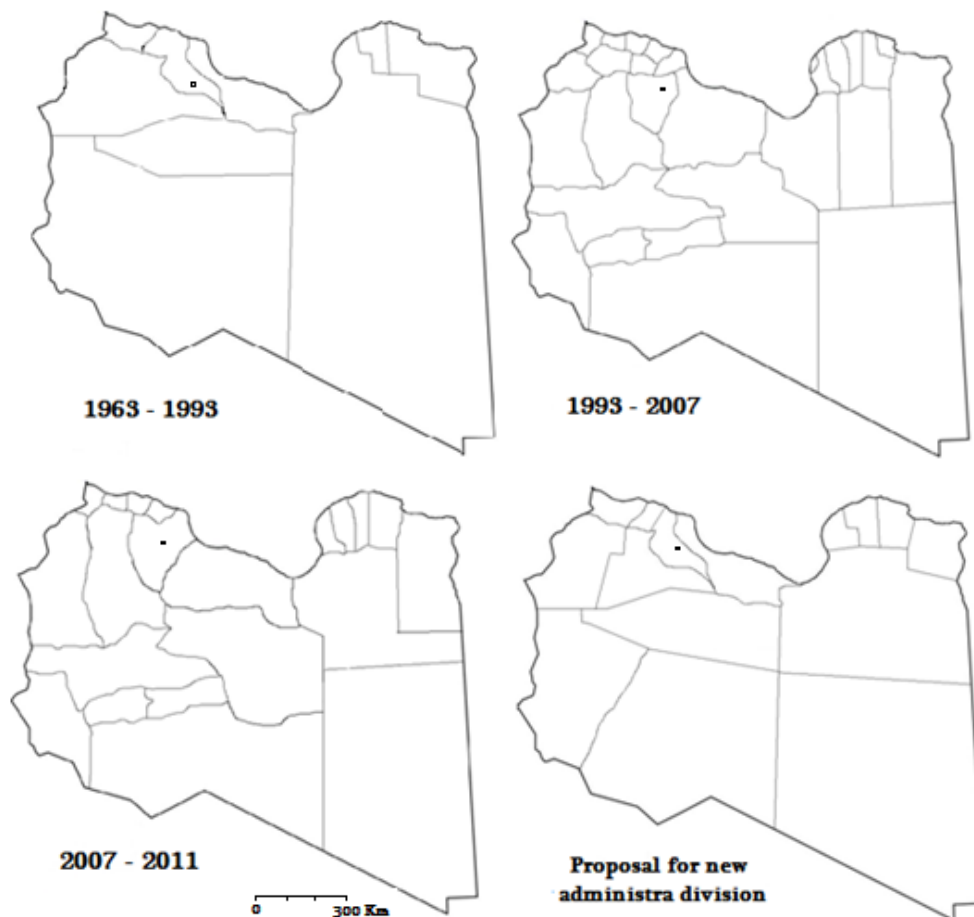
На крају остаје чињеница да “утицај програма усмерених на стамбене објекте, услуге и инфраструктуру зависе од квалитета институција одговорних за њихово планирање и спровођење. Институционална машинерија представља канал кроз који су захтеви и приоритети урбаног сектора артикулисани, а пројекти испланирани и имплементирани. Институције служе као најкритичнији интервентни фактор кроз који су економски ресурси и вештине, између осталог искоришћени и за промоцију одрживог развоја”.

Закон о планирању је неефикасан када се ради о планирању и руковођењу градским грађевинским земљиштем. Тим законом доминирају одредбе које су унете у форми уредби и закон функционише у виду више засебних законских одредби. Рад градске власти и управљање грађевинским земљиштем је углавном симболично и планирање се спроводи од стране представника државне власти без правог учешћа локалних званичника. На овај начин, законски прописи доводе до надметања институција у јавном сектору уместо да подстичу кооперативни рад у области планирања. Значај и утицај закона о планирању на постојеће проблеме у руковођењу градова је доста мали, како у Бани Валиду тако и у оста-

лим Либијским градовима. Локалне заједнице осећају да спровођење одредби закона о планирању неће утицати на побољшање квалитета њиховог живота. У проучаваној области се у довољној мери не спроводе законске одредбе овог закона и занемарује се уређење и планирање еколошки осетљивих подручја и отворених простора намењених за рекреацију. Приватни власници грађевинског земљишта и пројектанти немају јасне смернице у процесу планирања. Теренско истраживање је показало да тренутне активности на пољу урбанистичког планирања неминовно воде ка још већем погоршању животних услова градског становништва. Истраживањем је такође закључено да се занемарује планирање које спроводе локалне институције, а да планови са виших нивоа власти не узимају у обзир иницијативе компанија, кооперативност, јавно-приватну сарадњу и иницијативе појединаца у планирању и развоју слободних парцела градског земљишта. Ово је довело до слабљења локалне економске базе и неадекватног управљања градском средином. Постојећи закон о планирању, који постоји у облику прописа и законских одредби, требао би бити замењен новим законом.

С обзиром да је Либија прошла кроз многе промене у организацији административних јединица, неодређена државна политика и сталне административне промене лоше утичу на процес планирања урбаног развоја. Лош рад институција које се баве урбанистичким планирањем се сматра главним разлогом у кашњењу процеса урбаног развоја. Непοштовање законских одредби из сфере урбанистичког планирања је довело до непланског ширења градова, деградације јавних површина, сукоба и проблема изазваних племенским наслеђем и проблема са приватним власништвом над грађевинским земљиштем. На све ово се надовезује и немогућност државних институција да спроводе закон што додатно охрабрује и омогућава грађанима да иду још даље са кршењем тих прописа.

Почетком 1979. године град Бани Валид је припојен губернији Ал-Комос (Al-Khoms), а већ почетком 1980. године припојен је округу Souf Al-Jeen. Почетком 1989. године дошло је до нове промене и област је сврстана у регион залива Сидра, да би 1995. године била установљена општина Бани Валид. Од 2007. до 2011. године град је припадао округу Мисурата.

Карта 34. – Промене административне поделе у Либији

Са избијањем рата у Либији са радом су престале многе институције, а функционирање градске власти је било отежано што је зауставило све програме планирања и развоја градова.

Предвиђање будућности значи бити припремљен у садашњости. Ако градски челници буду корак испред промена које се дешавају, биће спремни да искористе могућности које ће се указати. Са поузданим информацијама о тренутном стању они ће бити у могућности да успоставе везу између дугорочних визија и тренутног деловања. Са друге стране, градови који не планирају своју будућност вероватно ће заостајати у свом развоју (Carruthers and Ulfarsson, 2002). Локални лидери су изабрани и постављени на та места да би унапредили градове и градски живот. Узимајући у обзир величину изазова са којима се суочавају градови, тешко је очекивати да се жељени напредак може одмах остварити. Успешни градови у правом моменту решавају приоритетне пројекте који су у складу са општом

визијом развоја. Планирањем се идентификују горући проблеми и расположиви ресурси и осигурава се да иницијативе за решавање тих проблема иду у правом смеру (Nadkarni, 2008). Становање, посао, доступности и сигурност су главни приоритети градских становника. Правилна политика у погледу густине насељености, градског грађевинског земљишта, јавних површина и распореда инфраструктуре може да направи разлику у обезбеђивању доброг квалитета живота по повољној цени. Планирање простора које се бави проблемима грађана је средство за стварање бољег града.

Обезбеђивање довољног броја радних места у граду је главна брига локалних руководилаца. Градови се надмећу у привлачењу инвестиција не би ли оживели економску активност. Планирање координира просторним распоредом економских активности и олакшава искоришћавање јавних инвестиција и трансформацију сеоског земљишта у градско. Ефикасно урбанистичко планирање захтева да се град посматра као интегрисана природна јединица. Добри планови се не баве само изграђеним областима града, већ и предграђима која морају бити под контролом која ће осигурати њихово планско ширење, али уједно и заштитити њихово становништво.

Током експанзије изградње, приватни власници парцела су негде кршили закон о изградњи и на пољопривредном земљишту (јужно од Бани Валида) или у предграђима (око Бани Валида) градили стамбене објекте. Уколико град не би имао план да се носи са оваквом ситуацијом, власници земљишта би на тим парцелама за десетак година могли да изграде више стамбених јединица него што ће бити потребно за неколико наредних генерација. Оваква активност може утицати на пад вредности земљишта и нарушити планирани развој града.

Људи који граде куће ван градске територије предвиђене за становање, могу се касније суочити са ситуацијом да им се кућа налази поред неког складишта или бензинске станице. Чак и ако је на таквим локацијама изграђен луксузни стамбени блок, он касније може бити окружен јефтиним, трошним кућама или фабрикама и путевима. Због тога је неопходно раздвајање зона различитих намена у циљу контролисања непланске изградње у појединим деловима града.

11.1.3. Стандарди у планирању урбаног раста

Стандарди планирања се користе за одређивање и чување земљишта за различите потребе на основу планова на свим нивоима. Они би требало да допринесу изградњи одрживог града одређујући земљиште за јавне потребе, што приватни сектор обично не ради. Правилна примена ових стандарда директно доприноси изградњи социо-економски здраве заједнице. Важна функција просторног планирања је да обезбеди адекватно земљиште (простор) за стамбене објекте за смештај садашње и будуће градске популације. Примена стандарда у планирању има добру намеру, они пре свега унапред дефинисаним прихватљивим нормама планирања олакшавају посао пројектантима и планерима. Примена застарелих и неадекватних стандарда може имати озбиљне последице на функционисање образовних и здравствених установа. Такође може имати утицај на композицију и одрживост урбаних форми које су пројектоване у складу са планерским нормама. Како се фокус професије пројектаната и планера са интегрисаног планирања мења ка имплементацији тих планова, јасно је да се тренутни стандарди у планирању у Либији морају мењати.

Многи стандарди у планирању у Либији су развијени за време Краљевине Либије у периоду од 1955-1969. године (коришћени су само у планирању Триполија и Бенгазија), а касније мењани од 1978. до 1984. године додавањем преузетих норми из других земаља које нису применљиве у Либији. Сви они се односе на густо насељене урбане области, а сада је потребно узети у обзир и стандарде за остале градове, нарочито оне са дивљим насељима и областима које се развијају. Данас постоје и нови градски садржаји који се морају разматрати као што су социјалне установе, мулти-функционални центри, велики маркети, такси станице итд.

Неселективна примена стандарда широм целе земље је такође проблематична јер се мало пажње поклања целом контексту проблема, постепеном развоју, демографским променама или промени градске средине током времена. И нови простори трпе последице. На пример, раст ексклузивних стамбених четврти обраћа мало пажње на објекте друштвеног стандарда; утицај обезбеђеног отвореног јавног простора на суседне јавне објекте се не разматра. Сличан проблем се јавио и са поделом великих парцела земљишта на мање делове без додатне могућности обезбеђивања услова јавним службама за снабдевање становништва у све гушће насељеном Бани Валиду Из перспективе крајњег корисника, стандарди

планирања морају бити свесни локалних услова и начина на који на егзистенцију утиче начин коришћења и управљања земљиштем у Бани Валиду и осталим либијским градовима. Сва ова питања и проблеми су узети у обзир приликом процене важећих стандарда.

Урбанизација и урбани развој најављују нову еру планирања базирану на комплету планерских принципа обухваћених у Акту развојних олакшица (Акт број 23 из 1981. године). Његови најважнији делови су представљени у табели број 13 и подељени су у нормативне и процедуралне принципе. Многи нормативни стандарди су садржани у општинском Просторном развојном плану кроз стратегије максималног искоришћавања простора. Међутим, многи постојећи стандарди у планирању су контрадикторни овим намерама. Због тога је неопходно да се конвенционални приступ формулисања стандарда поново размотри да би се омогућила примена нових принципа и визија.

Табела 13. – Сажетак планерских принципа

Принципи планирања	
<p>Нормативни принципи:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Заштита животне средине и економска одрживост • Једнакост у смислу потреба и задовољења • Ефикасност • Интеграција • Заштита природних ресурса • Складност у погледу коришћења земљишта • Квалитет животне средине • Сигурност 	<p>Процедурални принципи:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Праведна и добра управа • Кооперативна управа • Учешће народа • Стратешка повезаност • Олакшице, пре него контроле • Капацитет управе • Брзо доношење одлука • Коришћење “неекспертског”, локалног знања • Приступ информацијама

(Извор: <http://www.kznpsc.gov.za/LinkClick.aspx?fileticket=MuKroFohZZo=>)

У стандардима планирања у Либији постоји и институционална димензија, при чему коришћени стандарди имају директан утицај на трошкове изградње објеката и текућег одржавања. Са буџетима општина и локалних власти који морају да задовоље бројне основне потребе, и у општинама са ограниченим приходима, врло је важно да стандарди у просторном планирању обезбеде максималну исплативост, али да са друге стране обезбеде и задовољавајући ниво пружања услуга становништву. Оптимална употреба земљишта је најважнија.

Компанија Pule Service – Vadiko је добила посао урбанистичког планирања у Либији и при том формулисала све стандарде који се тичу те области. Такви стандарди који регулишу начин коришћења градског земљишта су донети од стране страних компанија. Преко пројектаната који немају много додира са реалном ситуацијом (не познају локална правила и традиције), стране компаније су донеле западњачки модел пројектовања у Либијске градове који се потпуно разликују у погледу карактеристика и раста градова, типова јавних услуга итд. На пример, стране компаније нису узеле у обзир просечну величину Либијске породице која је прилично велика и броји 6 чланова. То се примећује приликом одређивања величине парцела за изградњу кућа, а и приликом пројектовања самих кућа. Ови стандарди су више посвећени вертикалној изградњи, тј. изградњи стамбених објеката у висину, што је било неприхватљиво за становништво које је навикло на живот у приземним кућама. Грешке у планирању које су настале због неселективног прихватања европских стандарда, министарство инфраструктуре је покушало да исправи изменом неких стандарда 1989. године, али се то никад није десило због сталних промена у пројектантским дирекцијама.

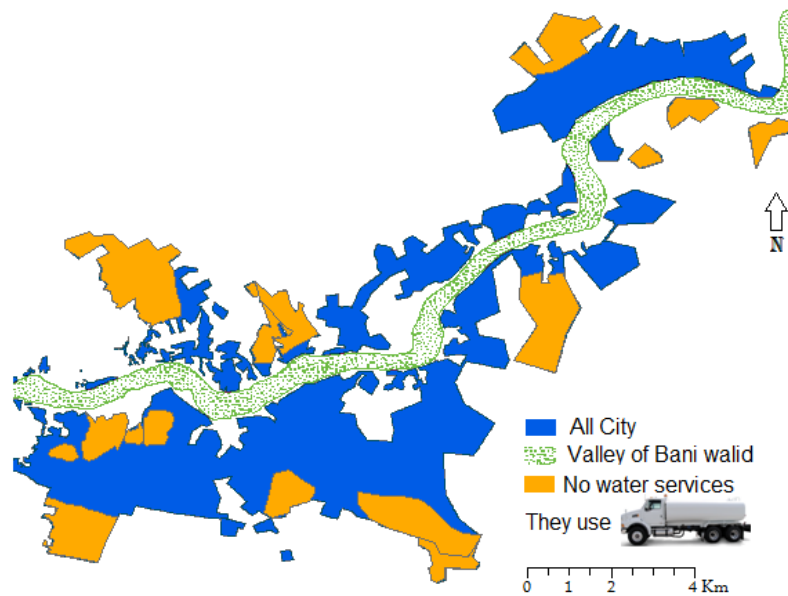
Слика 12. – Део плана (8А-51-15-83с) Друге генерације планова Бани Валида. Стамбена област у Ал Дахри; паркинг места, зелене површине и социјалне службе нису предвиђене планом.

11.1.3.1. Технолошке (техничке) препреке

Лоша инфраструктура је главна препрека за развој Бани Валида. Инфраструктура је врло битна у достизању жељеног развоја, али и смањењу проблема изазваних лошим функционисањем јавних комуналних служби.

Овај део рада ће се фокусирати на инфраструктуру под којом се подразумева транспорт, снабдевање енергијом, информационе и комуникационе технологије, наводњавање, снабдевање водом и канализациона мрежа. У даљем тексту све ове делатности биће означаване појмом инфраструктура. Слаба ефикасност и финансијски проблеми изазвани лошим функционисањем инфраструктуре је велики проблем свих Либијских градова. Непостојање адекватних инфраструктурних објеката је велика препрека за развој града. Квалитетна инфраструктура је сама по себи велика вредност, али је и покретач даљег развоја који омогућава достизање социјалних, економских и политичких циљева. Док је циљ планирања инфраструктурних система стварање опипљивих, физичких објеката и структура, лоше одлуке и процене у раној фази развоја ових система могу да имају значајне финансијске последице. У Бани Валиду, правила, системи и стратегије које користи власт у развоју инфраструктуре су слаби што значи да стратегије за развој нису продуктивне или су превише компликоване и спречавају њен даљи развој.

Инфраструктура је синоним за развој, и недостатак инфраструктурних сервиса наговештава баријеру за даљи раст и свеукупни развој. Инфраструктура игра важну улогу у друштву и економији пружајући услуге домаћинствима и индустрији. Транспорт, електрична енергија, пијаћа вода и канализација и остале основне услуге, за домаћинства представљају значајан фактор у побољшању квалитета живота. Ово је врло важно посебно за сиромашнија домаћинства. За индустрију, инфраструктурне услуге значе повећање производње, побољшање транспорта и трговине што убрзава економски развој, што за узврат смањује сиромаштво. Развој инфраструктуре може такође помоћи економији да се боље бори са климатским променама и смањи рањивост од природних катастрофа.

Карта 35. – Делови града у којима није доступно снабдевање водом

Примећено је слабо пружање неких услуга у појединим деловима града, као што је то случај са недостатком пијаће воде у областима Алтаниа (Althanyia), Ал Бејда (Al Bayda), Ал Дахра (Al Dahra) и Тенинаи (Teninai). Непостојање канализационе мреже у овим областима приморало је становнике да копају септичке јаме за одлагање отпадних вода што има велики утицај на загађење подземних вода у неким деловима града, као што је то случај у области Сарар (Saraq) где је загађена вода у бунару који служи за водоснабдевање. Неки делови града (Ал Дахра) имају проблема са снабдевањем електричном енергијом. Овакви проблеми су додатно увећани повећањем популације. Градови нису у могућности да испуњавају све веће захтеве популације, нарочито у областима које се брзо шире, а недостају им готово сви инфраструктурни сервиси.

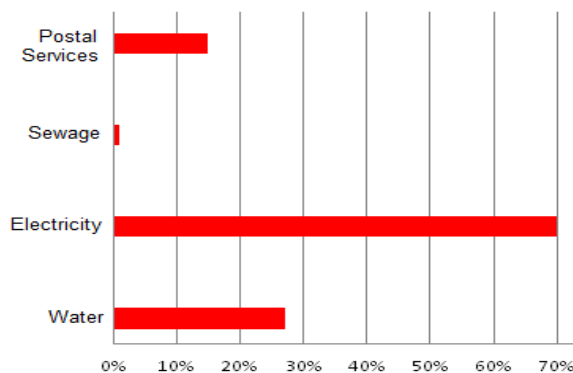

График 15. – Степен обухваћености инфраструктурним услугама

11.1.3.2. Структурне препреке (старе ненасељене градске области)

Урбано и регионално планирање је процес којим заједница покушава да контролише и креира промене и напредак у својој средини. Оно је познато под више назива: урбанистичко планирање, просторно планирање, планирање локалних заједница, планирање коришћења градског грађевинског земљишта и планирање урбане животне средине. Предмет планирања је “урбана средина”, која се односи на земљиште и све облике њеног коришћења заједно са свим што постоји испод или на површини земље.

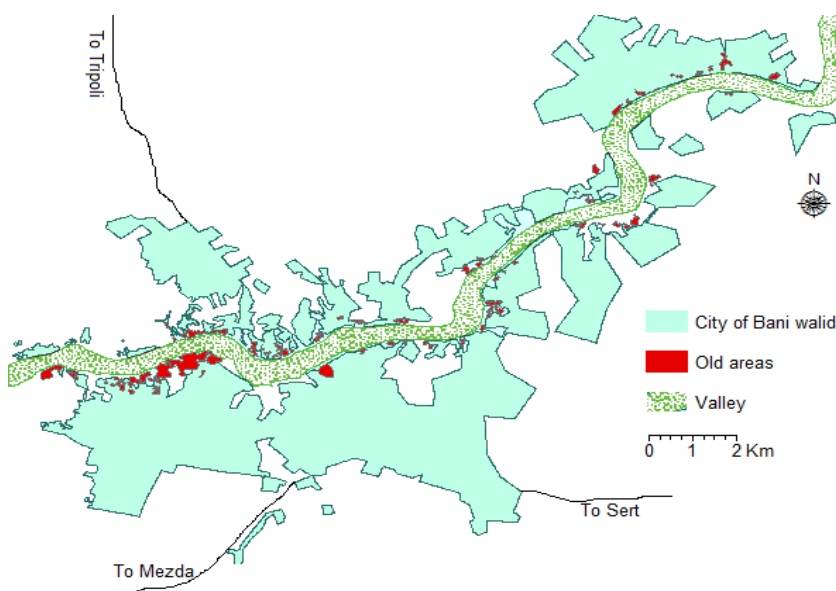
Постоје две основне врсте проблема урбанистичког планирања. Први је потреба размишљања унапред и прилагођавања развоју града. То се постиже правилним одлучивањем на ком земљишту треба градити и кад треба градити, као и за коју намену треба одредити то земљиште, да ли за становање, индустрију или неке друге делатности као што су тржни центри или дечја игралишта. Чак, код детаљнијих планова се захтева и одређивање коначног изгледа сваког дела земљишта. Улична мрежа мора бити пројектована, морају бити предвиђене локације за школе, паркове, продавнице, јавне и религијске објекте. Такође се мора обезбедити простор за транзитне и комуналне услуге. Стандарди развоја морају бити тако постављени, а развојне идеје испитане тако да могу да обезбеде жељени квалитет урбаног живота.

Друга група питања се тиче оног већ развијеног дела заједнице. Пројектанти морају правити разлику између области где промене нису пожељне и потребне, и области где су оне неизбежне и преко потребне. У овом случају је проблем како унапредити градску средину на постојећим основама упркос притисцима за променама. Ово се посебно односи на централне градске области и старе градске четврти које се суочавају са притисцима за реконструкцијом стамбених објеката и проширивањем улица да би се осавременио саобраћај. У овом случају је проблем како изабрати најподобнија решења. У једној ситуацији то може значити надоградњу и реконструкцију постојећих оштећених и запуштених објеката, а у другој њихово рушење и ослобађање простора који ће имати другачију намену (Слика 13). Проблемима брзог мењања градских језгара, од напуштених индустријских и складишних области до старих градских квартова који су доживели значајне друштвене промене, треба да се баве планери, пројектанти и градске власти.

Слика 15. – Старе области Бани Валида

У Бани Валиду се ово дешава због постојања старих градских области посебно у центру града и у пренасељеној Ал Дахра области. Оваква ситуација је постала препрека за ширење града у будућности, и почела је да омета реализацију планова нарочито у градском центру који је окружен објектима различитих намена, а ширење града би захтевало њихово уклањање за шта је потребно одобрење власти. Такав процес би захтевао додатне финансијске трошкове, или као алтернативу, изградњу нових градских централних области на другим локацијама.

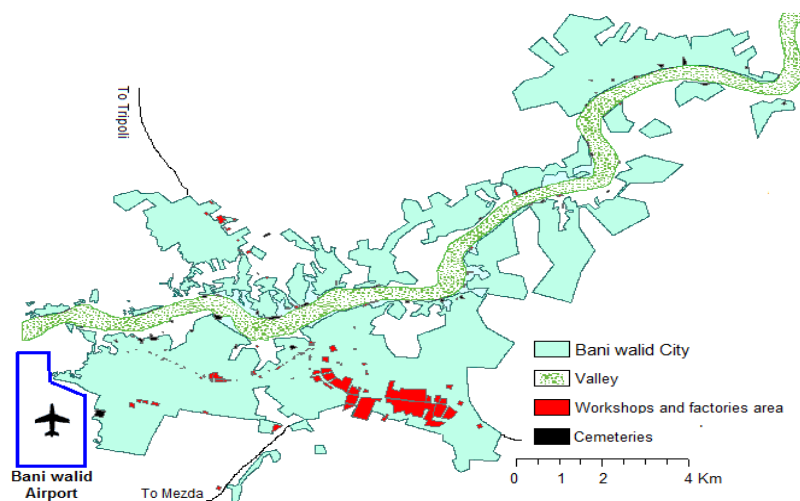
Карта 36. – Стари ненасељени крајеви око долине Бани Валид спречавају урбанизацију

11.1.4. Функционалне препреке (тренутни начин коришћења градског грађевинског земљишта)

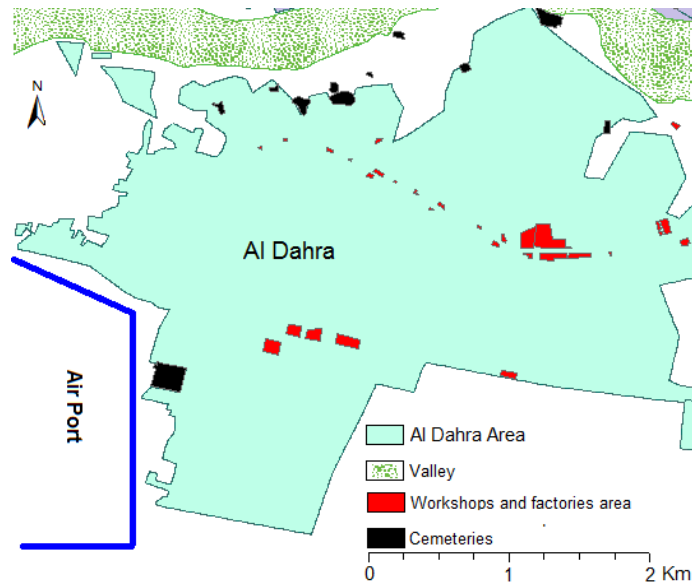
Начин коришћења земљишта у неким деловима града, централним или оним на периферији, утиче на ширење градског подручја из следећих разлога:

11.1.4.1. Индустијске зоне

Области на крајевима градских подручја и на локацијама далеко од стамбених подручја су обично опредељена за индустријске зоне (Živanović-Miljković, Crnčević i Marić, 2012). Континуирани развој градова и потреба за задовољавањем све већих захтева градске популације условљава ширење градских подручја ка простору који се налази између градског центра и индустријских области. Ова подручја су изложена ризику од загађења и генерално, ометају развој и ширење градског подручја посебно ако су те области великог пространства као у случају територије између центра града и области вунарске индустрије. Урбанизација се проширила на ову област која је врло угрожена загађењем из фабрика што је нарочито изражено у току летњих месеци када југоисточни ветар доноси загађујуће материје из индустријских постројења. Ово, заједно са индустријским регионом који се протеже дуж пута на југоисточном улазу у град (Al-Sadada) где је смештена већина индустријских радионица и малих фабрика, представља главну препреку за ширење града у овом региону.

Карта 37. – Коришћење градског земљишта за индустријске активности и произвољан распоред гробаља

Карта 38. – Ширење употребе земљишта у индустријске сврхе и распоред гробља у области Ал Дахра

11.1.4.2. Гробља

Гробља су углавном распоређена на више локација у насељеним деловима града. Са повећањем броја становника у граду, повећава се и број умрлих тако да су у време када су пројектовани градови за гробља одређивана места која су била лако доступна становништву. Гробља заузимају велике површине и нека од њих постају препреке за ширење града у тим областима. Примећено је да је највише гробља у граду смештено унутар стамбених области, као што је то случај и у области Ал Дахра.

11.1.4.3. Области специјалних намена

Оне обухватају војне објекте, електране и објекте других намена који спречавају ширење градског подручја. Такав је случај западног дела Бани Валида где је смештен градски аеродром који је од стамбеног блока одвојен само жичаном оградом. На северном улазу у град се налази електрична централа број 66, док је на јужном улазу у град станица високог напона које представљају сметњу експанзији стамбених објеката у тим областима.

11.1.4.4. Археолошки локалитети

У Бани Валиду има доста објеката са историјским значајем. Ове зграде се налазе уз саму долину и захватају прилично велике површине са којих се пружа леп поглед на долину и које су погодне за изградњу стамбених објеката или простора за одмор. Неки од ових објеката су у надлежности археолошке службе и њихово пресељење или рушење је забрањено. Тренутно, то су углавном рушевине и безвредно камење које ће представљати препреку за урбано ширење у областима око саме долине.

11.1.4.5. Сметлишта и депоније

Представљају једну од највећих препрека, а најбољи пример је депонија у области јужно од аеродрома.

11.1.5. Проблеми изазвани лошим јавним услугама

Што се тиче образовних, здравствених и забавних установа које су креиране на основу потреба градског становништва, када дође до повећања броја становника, а капацитети ових установа се не повећају, доћи ће до повећаног притиска на ове установе и услуге које пружају. У крају Ал Дахра и деловима града око градског центра десила се управо таква ситуација.

11.1.6. Остале препреке

11.1.6.1. Приватно власништво над малим парцелама земљишта

На територији града постоје парцеле како у државном, тако и у приватном власништву. Однос између ова два вида власништва варира од града до града. Приватна лица појединачно поседују мале површине градског земљишта, међутим кад се парцеле у власништву приватних лица рачунају заједно оне чине више од половине укупне површине градског грађевинског земљишта. Приватна лица могу да поседују земљиште на ком су

изграђене куће, продавнице, фабрике, тржни или рекреативни центри, или то може бити и празно земљиште. Држава обично поседује остатак земљишта у облику јавног добра. То могу бити улице, паркинзи, дечја игралишта, школе, зграде јавних установа, железница, комерцијални и рекреативни објекти, као и неизграђено земљиште.

Приватно власништво малих парцела грађевинског земљишта може да утиче на ефикасну контролу градског простора из следећих разлога:

- ако приватни власник има неограничено право да користи земљу како жели, он може изградити продавницу или фабрику у стамбеном делу града, тиме умањујући цену оближњих кућа.
- У стамбеним четвртима где две куће имају заједнички зид, проблем може да настане кад један од власника пожели да реновира кућу, а други не.
- Ако приватно лице жели да реновира објекат може да се суочи са два проблема. Први, можда ће морати више да плати власнику постојеће куће, и други, можда ће имати проблема са суседима.

Овакви проблеми сугеришу да нека врста прописа градских власти може бити корисно средство у контролисању нежељених последица приватног власништва над земљом.

11.1.6.2. Локалне границе унутар градског подручја

Током експанзије изградње, приватни власници парцела су негде кршили закон о изградњи и на пољопривредном земљишту (јужно од Бани Валида) или у предграђима (око Бани Валида) градили стамбене објекте. Уколико град не би имао план да се носи са оваквом ситуацијом, власници земљишта би на тим парцелама за десетак година могли да изграде више стамбених јединица него што ће бити потребно за неколико наредних генерација. Оваква активност може утицати на пад вредности земљишта и нарушити планирани развој града.

Људи који граде куће ван градске територије предвиђене за становање, могу се касније суочити са ситуацијом да им се кућа налази поред неког складишта или бензинске станице. Чак и ако је на таквим локацијама изграђен луксузни стамбени блок, он касније може бити окружен јефтним, трошним кућама или фабрикама и путевима. Због тога је

неопходно раздвајање зона различитих намена у циљу контролисања непланске изградње у појединим деловима града.

11.1.6.3. Утицај природне средине

Сваки град обухвата јединствени природни простор. Брда, долине, реке, водопади или неки други географски облици чине да се градови међусобно разликују. Добри урбанистички планови све ово морају да имају у виду, и конкретан план сваког града мора да се разликује од свих осталих планова других градова.

Природне одлике средине утичу на просторни изглед града на следеће начине:

- различити делови града имају другачије услове на градилиштима у погледу подлоге, подземних камених формација које утичу на ваљаност темеља и дренаже терена што све утиче на цену изградње. Истовремено, тежак терен има својих предности и мана приликом изградње различитих типова објеката.
- Топографски услови утичу на правац пружања саобраћајница. Изградња железничке линије захтева раван терен, али ако се град не налази на таквом терену град ће бити хендикепиран у погледу саобраћајне повезаности. Саобраћајна приступачност утиче на локацију фабрика, тржних центара и стамбених блокова.
- Промене врсте транспорта од воденог у грумски, или од друмског у железнички може имати предности код неких производних или економских активности. Места промена врста транспорта највише зависе од физичких карактеристика природне средине.
- Неки делови града обезбеђују веће погодности од других. Те погодности могу на пример бити у виду бољег приступа тржишту. Градски пројектанти морају водити рачуна о овоме, али и о другим карактеристикама приликом пројектовања најпозреснијих просторних планова било ког града.

11.1.6.4. Наслеђе историјских објеката

Уз неколико изузетака, градови су се у почетку развијали без постојања планова. Они који су се развијали на основу планова, временом су превазишли те планове. Због тога већина урбанистичких пројектаната има проблема са шематски утврђеним распоре-

дом улица и зграда. Због тога је њихов рад умногоме ограничен огромним наслеђем старих грађевина. То наслеђе се на жалост не подудара са тренутним потребама градског језгра. На пример, уске улице из прошлих времена можда нису у стању да задовоље потребе данашњег саобраћаја, или фабрике које су некад биле лоциране на периферији града, сада се налазе готово у градском центру. Наслеђе прошлости не задовољава данашње потребе становништва, и стога представља велики проблем пројектантима и планерима.

11.1.6.5. Предвиђање будућих промена

Урбанисти не могу са великом сигурношћу да предвиде које ће се промене дешавати у градским срединама, али могу за неке од њих да обезбеде одговарајући план. Међутим, може се испоставити да су ти планови неодговарајући на дуже временске периоде. Због тога, планери покушавају да предвиде будуће потребе које зависе од просторне организације града која се може суочити са изузетним потешкоћама јер планери не могу увек предвидети нове изуме и њихове ефекте. На пример, за разлику од прошлих времена, људи сада користе различите типове аутомобила што урбанистички планери нису могли да предвиде пре 50 година. Слично томе, планер није у могућности да предвиди цену грађевинског земљишта, или број становника града у блиској будућности. Уколико би то могли да предвиде, они би могли да предложе резервисање одређених парцела земљишта за паркове, дечја игралишта, рекреационе центре и слично, што ће бити потребно све већој градској популацији. Пројектанти се само могу коцкати са предвиђањем будућег раста и предлагањем мера које ће можда моћи да задовоље потребе људи у дужем временском периоду.

Приватно власништво градског грађевинског земљишта се сматра једном од препрека за ширење Бани Валида. Финализација треће генерације планова је била отежана управо услед приватног власништва и проблема са племенским наслеђем. Ствар која још више компликује ову ситуацију је начин коришћења овог земљишта у појединим деловима града који је контрадикторан и међусобно изазива штету.

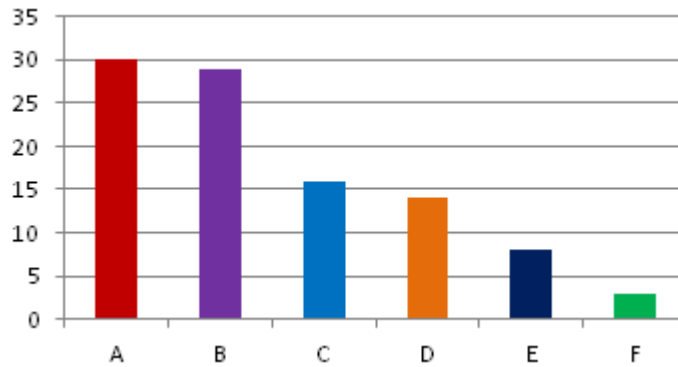

График 16. – Препреке за урбанизацију Бани Валида (у %)

A - Обичаји, традиција и племенски закони о власништву над земљом

Б - Промена власти, државна политика и лоше планирање

В – Функционалне препреке (тренутни начин коришћења градског грађевинског земљишта)

Г - Стандарди за планирање урбаног раста

Д – Остале препреке као штосу депоније, археолошки локалитети, војне касарне

Ђ – Природне препреке

4.1.7. Рат и политички проблеми у Либији

Почетком револуције 17. фебруара 2011. године, сви развојни програми, активности и планови су заустављени у свим Либијским градовима. Већина страних компанија и инжењерских бироа евакуисано је из Либије (Municipality of Bani Walid, 2014). Последњих година, све до 17. фебруара Либијски градови, нарочито они највећи су доживели велику активност на пољу обнове, изградње и одржавања инфраструктурних објеката. И у Бани Валиду је у том периоду почео посао на изградњи 1.000 станова у одређеним деловима града по програму Треће генерације планова. Истовремено је почела и реконструкција и уређење области обухваћених Другом генерацијом планова. Нажалост сви ови радови су прекинути и до данашњег дана нису настављени.

Рат је захватио и Бани Валид у октобру 2011. године што је довело до рушења много кућа, државних и градских објеката. Приликом рушења канцеларије за урбанистичко планирање, уништене су и све карте, планови и документи. Истовремено су опустошене и Канцеларија регистра непокретности, полицијска станица, главна пошта и суд. Због слабије безбедности и недостатка безбедносних снага, неки грађани су узурпирали јавне просторе и објекте које су касније користили чак и за становање или их преправљали у продавни-

це. Шта се све дешавало у центру града најбоље описује податак да се ту десио 91 напад укључујући и илегално преузимање државне земље и многобројни напади на јавне објекте. Као резултат нанете штете на јавним инфраструктурним објектима град је доживео проблеме у снабдевању водом, одношењу смећа и гужвама у саобраћају услед градње објеката на тротоарима и заузимања паркиралишта.

Ратни сукоби су захватили и околину Бани Валида и многи становници из тих области, пре свега из градова Таурегха (Tauergha), Вершефана (Wershefana), Триполија и неких планинских места, су избегли у Бани Валид. Процењује се да више од 39.000 људи из околине дошло у Бани Валид (Peace Association of Charity, 2015). У граду су се јавили проблеми са канализацијом, снабдевањем водом и електричном енергијом, као и недостатком смештајних капацитета у школама и центрима за привремени смештај. Ситуација се почела погоршавати кад је велики број избеглица почео да тражи боравишну дозволу и да се насељава у граду што је изазвало прекид реализације свих развојних програма и планова који су се односили на организацију урбаног раста и развоја.

11.2. Природни фактори који утичу на урбанизацију Бани Валида

Развојем технологије и цивилног инжењерства многи природни фактори постају све мања препрека процесу урбанизације и развоју града. У Бани Валиду постоји једна сува долина која дели град на два дела. Са развојем метода планирања и архитектуре ни ова долина више не представља велику препреку развоју града с обзиром да су изграђени многи мостови који повезују јужне и северне делове града, али ипак на неки начин и даље представља сметњу ширењу града. Закони који се односе на планирање и ширење градског подручја забрањују било какву градњу или ширење урбаног подручја на пољопривредно земљиште или зелене површине, док градња у самој долини или одвијање било какве активности које су у супротности са природним окружењем долине, која се сматра важном регијом гајења маслина, је забрањена. Ипак, неки становници града користе делове долине за узгајање поврћа на малим површинама. Велики део становништва, заједно са неким пројектантима који имају интереса за изградњу стамбених блокова близу долине, ову суву долину сматрају препреком у развоју и ширењу града.

Долина Бани Валид представља једино место у граду погодно за одмор где многи грађани проводе своје слободно време и одморе у хладу маслина. Град би требало да посвети више пажње долини и маслињацима због њиховог економског и излетничког значаја и да ради на спречавању свих активности које могу да нанесу штету природној средини.

12. РЕЗУЛТАТИ СТУДИЈЕ

Урбанистичко планирање и развој Бани Валида се суочавају са многим проблемима који су карактеристични и за друге либијске градове. Ови проблеми се морају решавати заједно да би се на тај начин добила свеобухватна представа о проблемима и препрекама које ограничавају развој града. Та решења морају бити тако прилагођена да служе свим становницима града и околине. Овим истраживањем се дошло до следећих закључака:

- *Демографска статистика и планерске студије*

Непоуздани статистички подаци на основу којих су пројектанти заснивали своје хипотезе о повећању броја становника, које је надмашило сва очекивања, и на основу којих су 1968. године израђени планови за период 1968-1988. године, нису могли да испрате раст популације и економски развој у Либији који се десио седамдесетих година прошлог века. Откриће резерви нафте и почетак експлоатације исте је условио брз економски напредак, док је стопа раста становништва достигла 4,2% у периоду између 1973. и 1984. године. Такође, повратак исељеника који су живели ван граница Либије и досељавање становништва из унутрашњости у градове је утицало на то да израђени планови нису могли да испрате неочекивано велики економски и демографски раст који је учинио планове неадекватним у погледу задовољавања свих потреба брзорастуће популације. Недостајала је координација у простору и времену између урбанистичких студија и планова, пописа становништва и константних промена у владајућим структурама.

Пописи становништва се у Либији спроводе сваких 10 година. Први је спроведен 1954. године, а затим су следиле пописи 1964., 1973., 1984. и 1995. године. Из резултата ових пописа се могу видети подаци о броју становника, величини породице и још неких карактеристика, али је проблем што су ови подаци објављивани са доста закашњења и нису узимани у обзир приликом израда урбанистичких студија. Проблем је такође и што те студије нису синхронизоване са одржавањем пописа. На пример, рад на изради Друге генерације планова је почео 1978. године, пет година након пописа одржаног 1973. године, а реализација ових планова се односила на период 1980-2000. година. Следећи попис је одржан 1984. године, четири године после доношења ових планова, што значи да су се они

ослањали на податке из 1973. године којим нису обухваћене многе велике промене које су се десиле седамдесетих година. Попис који је одржан 1973. године заснивао се на административној подели Либије на 44 округа и она се разликовала од административне поделе на којој су базирани урбанистички планови (25 округа). Попис 1984. године је спроведен на територији која је била подељена на 25, а 1994. године на 24 округа. Многе окрузи су укидани, а њихове територије су прикључене другим окрузима, што је уз још неке административне промене довело до много потешкоћа у спровођењу просторних и урбанистичких планова и постизању одређених циљева.

- *Проблеми просторне експанзије и власништва над земљом*

Карактеристике локације на којој се налази насеље, тј. град имају веома важну улогу у његовом развоју и напредовању. Бани Валид се налази на доброј локацији, али временом и повећањем популације, експанзијом коришћења земљишта, појавом различитих делатности, променом функција и планова, повећањем броја аутомобила и технолошког развоја појавиле су се препреке за просторни развој града.

Ограничења за ширење Бани Валида могу бити изазвана природним условима, као што је сува долина која дели град на два дела и побрђе северно од града, али и условима који су настали деловањем човека. Ту спадају аутопут, фабрике, аеродром, приватни поседи итд. На људске факторе отпада чак 96% од укупних препрека које утичу на развој града, а приватно, односно племенско власништво над градским земљиштем је један од највећих проблема. Сви Либијски градови имају овакав проблем јер је већи део земљишта у приватном поседу било да се ради о земљишту у граду или у околини града. Када је почела примена пројеката чији је циљ био да унапреде услове живота градског становништва, приватно власништво је могло да представља проблем као што је било у Бани Валиду. Власници земљишта су могли да га користе у сврху која није била у складу са окружењем или која је противна генералном плану града. Делење великих парцела земље на много мањих делова који су у власништву више лица само погоршава овај проблем. Како било, систем власништва у Либији је постављен на лажним основама и неопходна је његова ревизија да би служио јавним интересима.

Власништво над земљиштем треба да буде ограничено, а не апсолутно. Власник треба да има право да прода своју парцелу земљишта, али да то буде регулисано уговором који држава може да одбаци уколико то сматра неприхватљивим. Држава би такође могла да ограничи апсолутно власништво над земљом на само једну парцелу на којој се налази кућа власника те парцеле. Овакав пропис би се могао примењивати и на земљиште око града, ван територије обухваћене урбанистичким плановима, где би власник имао право да прода земљу, али не и да је дели на много мањих делова пре продаје што се тренутно дешава у Бани Валиду. Овакво подељене и мале парцеле земљишта чак и не могу да задовоље потребе једне породице у погледу потребног простора. Оваква ситуација је довела до непланског ширења града ван граница урбанистичких планова између 1980. и 2000. године, што је резултирало настанком дивљих насеља без основних комуналних услуга и услова за живот.

- *Административни проблеми и неусклађеност циљева*

Државе са делотворном и успешном администрацијом и плановима који су усмерени ка развоју и који су доследни у задовољавању основних људских потреба уз помоћ употребе најсавременијих технологија у управљању и подизању квалитета пружених услуга, су прави критеријум за одређивање ваљаности управљања градом.

Нивои управе у Либији су били следећи: локална управа (локална администрација), општинска администрација и државна администрација. Чест је случај да се реализација развојних планова изводи на само једном нивоу власти, при чему су разлике у величини и обиму пројеката велике. Исто тако, приметне су разлике и у приоритетима имплементације пројеката. На пример, врши се реализација пројекта стамбене изградње али без истовременог обезбеђивања здравствених, образовних или социјалних услуга у том крају.

Званичници и племенски поглавари често доприносе изменама пројеката и планова зарад личне користи или обезбеђивања сигурности свог земљишта. Бани Валид најалост трпи велике последице због наслеђених административних проблема што резултира нагомилавањем трошкова које на крају плаћају становници града. Све направљене грешке и последице које из тога произилазе се осликавају на квалитет пружања основних градских услуга. Важно је напоменути да то нема везе са тим да ли је држава богата или сиромашна,

јер има и сиромашних земаља чији становници имају боље основне услуге од становника неких богатих земаља.

- *Проблеми у планирању*

Планирање представља основу развоја, јер без планирања нема ни развоја. Изглед града у сваком периоду његовог постојања говори о култури генерација које су живеле у том периоду. Због непостојања праксе планирања у готово свим Либијским градовима јављају се нагомилани проблеми чију ће високу цену морати да плаћају грађани. Велики део тих проблема је повезан са недостатком стручног кадра у области планирања, непостојању разумевања о важности планирања код органа власти и одговорности која је наметнута планерима и пројектантима. Најчешће је одговорност у том задатку пребачена на инжењере јер се не прави разлика између планирања и пројектовања. Међутим, истина је да пројектовање почиње тамо где се завршава планирање. У плановима Либијских градова је приметан недостатак стандарда који приликом планирања узимају у обзир људске и природне услове. Израда градских планова не може бити поверена једном човеку, већ тиму који се састоји од стручњака различитих специјалности који мора креирати најподеснији план за сваки град у зависности од локалних услова. Већи део времена особе које се баве планирањем и пројектовањем проводе у израђивању планова у складу са својим искуством и знањем, али то обично није довољно јер ти планови нису засновани на одговарајућим стандардима и основама. Одлагања у изради планова треће генерације и не узимање у обзир препорука наведених у плановима, води до појава многих проблема као што је ширење града ван предвиђених граница, као и легалне и нелегалне измене и прилагођавања одобрених планова. Све ово захтева убрзање законских процедура за припремање планова треће генерације за период 2000-2025. година.

Ова студија је дошла до следећих закључка:

- нема доследности у имплементацији циљева наведених у плановима.
- Нема придржавања наведеним основама у плановима, на пример око коришћења земљишта, путне мреже и локација јавних објеката.

- Нема разматрања и праћења развоја и упоређивања са очекивањима изнетим у плановима као и регистрација напретка или кашњења у овим процесима.
- Недостаје потписивање уговорених послова, реализација пројеката и наношење свега овога на карте (мапе) генералног плана.
- Слабо се врше потребне измене планова.
- Нема изрицања законских казни предвиђених законом о планирању.

Законске санкције предвиђене законима о планирању. Приметно је да је држава у свим јавним пројектима у врху листа оних који одступају од планова, било кроз овлашћења додељених законом или због немарности разних институција. Због тога имамо зграде различитих висина, одступања од прописаних начина коришћења земљишта и раст популације. Такође примећујемо да грађани врше промене и подешавања у току извођења радова што је у супротности са дозволом за извођење радова коју су добили. Они користе сва средства принуде и притиска да наметну своју вољу чак и по цену плаћања казне. Те казне нису велике, и грађани могу без већих проблема да их плате и оне их неће одвратити од њихове замисли с обзиром да се мере рушења илегалних објеката не извршавају. Ово пре свега захтева од државе да се придржава планова, изриче теже казне јер непридржавање планова је врста финансијског криминала и мора се применити принцип уклањања узрока одступања од планова, а не бављење последицама.

- *Друштвени проблеми*

Друштвена култура је један од стубова развоја града. Она се манифестује на два начина. Први је у виду интелигенције друштва (заједнице) која не би требало да дозволи да лош управљачки апарат користи њихово ограничено знање. У оваквим случајевима органи власти би требали да реагују и дају препоруке које треба да спрече било какве грешке и штетне поступке. Други аспект се огледа у прилагођавању развојним трендовима које држава жели да спроведе у граду и у поштовању закона и прописа донетих од стране компетентних органа. У неким градовима постоје друштвене организације које дају ефикасан допринос у унапређењу услова живота и ангажују све доступне снаге у ту сврху. Грађани морају да чувају своје јавна добра и да не дозволе манипулацију њима.

Супротно овоме, Бани Валидом доминира варварство и корупција која је распрострањена у свим порам друштва, и због тога град има проблема са нагомиланим грешкама које захтевају друштвене и административне реформе, као и реформе у услужним и планерским делатностима. Овакве реформе захтевају велике количине новца и доношење закона и прописа који ће организовати живот друштва.

Треба се обратити пажња и на разлику између образованости и културе, јер није свака образована особа и културна, и обрнуто. Култура произилази из многих аспеката, тако да се културна особа на mudar и логичан начин суочава са различитим ситуацијама и односи се према друштву на интеллигентан и уравнотежен начин. Са друге стране, некултурна особа се односи према животним чињеницама на емоционалан и нереалан начин, она нема способности да сарађује са различитим слојевима друштва и нема мудрости и интелигенције да служи другима. Има много високообразованих људи са врло некултурним понашањем. Они се називају “полуобразованим” и они су најопаснији део друштва.

Држава тежи развоју, али не зна одакле треба да крене. Власти се обично фокусирају на урбани и економски развој без узимања у обзир људског развоја. За изграђивање и развој друштва потребни су квалитетни кадрови у образовању, здравству, планирању, пројектовању, управљању, безбедности и економији, што значи да развој почиње од људи који су кључан фактор за развој и на осталим пољима.

- *Проблеми у пројектовању*

Припремљени градски планови су обухватили и пројектну документацију која је базирана на прописима који су важиви у том времену. Град је био сведок хаоса у планирању и пројектовању у протеклим годинама. Неке улице су уске, кривудавае или су слепе. Величина парцела земљишта је врло неуједначена, неке су веома велике и достижу хиљаде квадратних метара, док су друге мање од 500 km². Када је држава интервенисала и градила куће по истоветном пројекту, неке куће касније нису биле у власништву људи који су у њима живели и оне су биле изложене немару и небризи. Никакве поправке и одржавање нису предузимане ни од стране станара, ни од градских власти, тако да оне изгледају ороуно и запуштено, што одудара од жеља за модерним изгледом града. Због тога стари

делови града захтевају преиспитивање изгледа да би постали доследни урбаном и технолошком развоју.

- *Проблеми коришћења градског грађевинског земљишта*

Класификација начина коришћења градског грађевинског земљишта мора бити усклађена што зависи од искуства пројектаната и градских прописа. Нажалост то није случај у Бани Валиду. У систему стамбених области које представљају основу организације коришћења земљишта, стамбене четврти би требале да буду лоциране на одређеним местима, а у складу са тим распоређене и здравствене, образовне и друге услуге, док око њих треба да буду индустријски и комерцијални објекти. Али ситуација у Бани Валиду није таква. Прехрамбене и продавнице осталих намена су смештене између кућа, индустријски објекти су на локацијама које нису предвиђене за ту сврху, а зграде државних установа су концентрисане на једном месту у центру града што изазива велике гужве нарочито у току радног времена. Градом доминира хаос. Аутомеханичарске радионице и ковачнице су смештене између стамбених кућа и прехрамбених радњи у времену када систем планирања то забрањује. Овакве делатности би требало да буду смештене у индустријским зонама, нарочито оне које захтевају велике просторе које је тешко наћи у другим деловима града па изазивају проблеме и пометњу око њих.

- *Економски проблеми*

Недовољно финансијских средстава и слаб систем организације, уз распрострањену корупцију чини управљање градом врло лошим. Амбиција људи је да задовоље своје потребе, па тако и становници градова теже остваривању различитих услуга које ће задовољити њихове потребе и учинити град угодним местом за живот. Међутим, у стварности се дешавају потпуно супротне ствари. Град је постао небезбедно и неодговарајуће место за живот. Због тога, много људи тражи боље место у предграђима и ван града. Приоритет би требало дати најважнијим развојним пројектима и доношењу планова развоја који ће подићи ефикасност пружања услуга становницима града и околине.

- *Технолошки проблеми*

Остварени технолошки и технички напредак у свим сферама друштва у целом свету, укључујући ту и урбанизацију, планирање, пројектовање и управљање, игра важну улогу у побољшавању ефикасности разних градских услуга, послова и активности. Међутим, градске власти либијских градова не могу постићи тај ниво примене технолошких иновација јер не поседују довољно компетентних кадрова који могу радити са њима и због неодговарајуће опремљености. Такви градови, у које спада и Бани Валид, не могу развити своју инфраструктуру и повећати ефикасност својих служби, упркос повременом постојању довољно финансијских средстава за тако нешто. Градови теже употреби нових технологија јер знају да су оне важан елемент у развоју града. Ове технологије би требало да буду употребљене за побољшања у области снабдевања водом, снабдевања електричном енергијом, одлагања отпадних вода и отпада итд.

- *Погрешне политичке одлуке*

Погрешне политичке одлуке либијског државног врха имају веома важну улогу у развоју или назадовању градова. Непостојање неких закона и прописа који се тичу организације свакодневног функционисања града, или који се брину о људима и обезбеђују пружање бољих услуга утичу на ширење хаоса и нереди у градовима. Понашање неких моћника још више отежава ствари. На пример, када неко од водећих људи у земљи жели да поклони земљиште у граду неким градским чиновницима, иако они већ имају куће или парцеле земљишта, то приморава планере да траже одговарајуће парцеле које некад чак и нису предвиђене за становање да би задовољили жеље будућих власника. У неким крајевима Бани Валида неки људи имају и по више од три парцеле земљишта, док други немају ниједну. Они који имају више земље обично користе само једну парцелу док су остале неискоришћене и временом постају обичне ливаде, али их они ипак чувају са надом да ће њихова цена са временом расти. Да постоје ефикасни закони, сваком човеку који има породицу би било дозвољено да поседује само једну парцелу земљишта на којој би могао да има кућу, а не по неколико. Овакве интервенције моћних људи су довеле до тога да су добре локације које су служиле за одмор и разоноду грађана постале њихово власништво и постале недоступне осталим људима.

- *Проблеми стандарда планирања*

Либија је била под утицајем разних страних освајача и владара. Сваки од њих се трудио да примени сопствене идеје у планирању и пројектовању и примени их према својим жељама и потребама. Због овакве ситуације, органи државних власти који су се бавили планирањем и становањем су морале да донесу нове либијске стандарде. Ови стандарди су мењани неколико пута. Закон о изградњи и урбанистичком планирању из 1969. године се углавном бавио контролом дивље градње и нелегалног ширења насеља, минималном величином парцела земљишта, минималном шириним улица итд. Последњи стандарди у планирању су усвојени у 22. новембра, 1982. године и били су прилично уопштени и односили су се на целу територију државе. Међутим, проблем је што у Либији, чак и у истом региону планирања постоје врло различити локални услови. У већини Либијских градова, нарочито оних мањих, присутан је дефицит планера, пројектаната и других стручњака који могу прилагодити ове стандарде локалним условима. Уз све ово, ни стране компаније које су радиле на изради студија и припреми регионалних и градских планова и других пројеката, нису могле најбоље да примене ове стандарде на локалном нивоу. Одобрени стандарди који се односе на становање и планирање јавних комуналних система за Бани Валид, Сирт, Гадамис (Ghadamis), Гат (Ghat) су скоро исти као и за остатак земље.

Што се тиче стандарда посвећених становању, Мастер план Бани Валида из 2000. године је углавном усмерен на креирање средњих и малих густина насељености, тј. становања. Заштита од опасности природне средине (радијација Сунца, врели ветрови, пешчане олује) је врло скупа и тешко изводљива. Као и код стандарда становања, и стандарди друштвене инфраструктуре код нових градова имају исти распоред локација предвиђених за изградњу објеката и исте планове који су примењивани и у другим крајевима.

Пројектовање великих отворених простора са мало зеленила и широких непокривених улица, допринело је стварању сиромашног простора који врло ретко користе пешаци, нарочито током дана када су температуре изузетно високе. На оваквим улицама ни безбедност пешака није на високом нивоу, а управо су такве широке улице постале главно обележје нових градова.

Стандарди у просторном планирању и архитектури морају бити прилагођени сваком региону, или чак граду у којима се разликују услови у односу на друге регионе и гра-

дове. Они морају да се уклапају у локалне социо-економске услове, као и да одговарају географским и климатским приликама области. Временом, из различитих искустава широм света добијени су просторни стандарди који обезбеђују људске потребе у погледу разних услуга што води ка развоју градске средине и чини је привлачном људима из унутрашњости. Они градови који су успели да се изборе са повећањем броја становника, услед миграција или природног прираштаја, наставили су свој развој. За разлику од њих, Бани Валид није успео да примени нове стандарде и сада има много проблема у пружању основних услуга и сервиса, па чак и кад обезбеди задовољење тих потреба, њихов квалитет је врло лош.

- *Проблеми животне средине*

Животна средина је важан елемент развоја градова. Човек се може прилагодити животу у месту у ком је рођен упркос различитим природним условима у смислу рељефа и климе. Свака природна средина има своје карактеристике које позитивно или негативно утичу на развој градова. Услови природне средине имају важну улогу у одређивању правца развоја и градови не могу да игноришу вредност коју има њихова локација, да ли због природе терена или типа климе. Ово резултује повећаним могућностима развоја неких градова, док се истовремено други градови суочавају са различитим природним проблемима који успоравају њихов напредак.

- *Проблем катастрофа*

Рат који је почео у Либији је највећи проблем Бани Валида јер је доживео уништавање градских институција, спаљивање хиљада кућа и крах виталних функција. До времена писања овог рада, многе градске институције нису почеле са радом као што су Канцеларија за урбанистичко планирање и канцеларија Министарства инфраструктуре. То води до нелегалног запоседања јавних површина и кршења прописа урбанистичког градског плана нарочито у центру града.

13. ПРЕПОРУКЕ

Проучавајући проблеме развоја и урбанистичког планирања, теренско истраживање се усредредило на аспекте који се односе на становништво, податке о друштву, индикаторе планирања и непланирани развој. Закључено је да је Бани Валид доживео изненадан и брзи раст, у неким деловима организован и плански, у другим насумичан и неплански. У светлу онога о чему се говорило у овом раду, показало се да неке препоруке и сугестије треба забележити са надом да ће оне моћи да помогну у решавању неких градских проблема. Ове препоруке су изнете у даљем делу рада.

1. Неопходност спровођења флексибилне, стабилне и свеобухватне политике планирања у склопу дугорочне стратегије. Важно је повезивање развојних програма који се односе на становање са развојним програмима у свим другим областима. Морају се примењивати свеобухватни развојни планови укључујући и урбанистичке развојне планове, као и њихово повезивање са локалним и регионалним плановима.
2. У циљу реализације урбанистичких планова потребно је применити флексибилније процедуре и донети стратегије социо-економског, културног, еколошког и регионалног развоја. Због тога је неопходно извршити законодавне и процедуралне реформе. Ове реформе треба да буду унапређене мерама као што су повећање јавне свести, изградња капацитета и техничка и финансијска подршка.

О стандардима планирања:

- Потребно је документовати стандарде планирања који се користе у Либији.
- Треба установити трендове у стандардима планирања и на националном и на локалном нивоу.
- Проценити примену коришћених стандарда и претпоставке које их подупиру.
- Одредити који су стандарди још увек применљиви, којима је потребна ревизија и где је потребно доношење нових стандарда.
- Предложити начин ревизије и усавршавања стандарда по принципу приоритетних потреба.

Квалитет планирања и процеси имплементације.

Квалитет живота је одређен квалитетом планирања, пројектовања и процеса имплементације, као и задовољавањем људских потреба за насељавањем у складу са локалним условима. Тренутно, због брзих промена и развоја у свим аспектима живота, настају многи проблеми због примене нових урбанистичких планова из многих разлога. Они се могу сажети у следеће проблеме:

- Дефицит професија из области урбанистичког планирања и пројектовања на локалном нивоу.
- Већину урбанистичких планова су израдили странци који имају ограничено знање о либијском друштву и локалним условима.
- Неквалификована локална администрација.
- Велика временска разлика између доношења планова и њихове примене.
- Непостојање директног учешћа јавности у припреми развојних планова.

Због свега овога је широко распрострањена такозвана нелегална, или дивља градња. Процес планирања би требало да буде са људима и за њих. Да би се створила успешна планерска решења, урбанистичко планирање мора да буде добро прилагођено постојећим условима у циљу охрабривања људи да се насељавају у различитим деловима земље.

3. Смањити интерне миграције из сеоских средина и околине у град. Повећање броја становника у граду је главни разлог за просторно ширење града. Миграције становништва из оближњих села су један од главних фактора за повећање популације. Оне се не могу зауставити забраном долазака миграната, већ стварањем бољих услова живота, становања и отварањем нових радних места у сеоским областима у околини града, чиме ће се смањити разлике између градских и сеоских средина. Примећено је да је долазак у град повезан са племенском припадношћу и жељом да се живи у окружењу свог племена.
4. Спречити ширење града по његовом ободу, нарочито на истоку код улаза у град и на западном крају близу аеродрома, и не дозволити изградњу у зеленим појасевима са појачавањем регулације за заустављање непланског ширења.

5. Ограничити гомилање јавне администрације и јавних сервиса у центру града и преместити неке од служби на друге локације у граду кад је то могуће.
6. Текуће одржавање јавних комуналних система који се суочавају са бројним злоупотребама. Истраживањем на терену је закључено да су многи од ових проблема повезани са пропустима у раду.
7. Обезбеђивање паркова и зелених појасева унутар стамбених области и уклањање старих квартава и њихово поновно планирање да би се прилагодили популационом расту.
8. Становништво источних и западних крајева града имају примедбе на непостојање јавног транспорта. Тиме су највише погођени студенти Електронског факултета и још неких високошколских установа, али и сви грађани ових крајева. Проблем лошег јавног саобраћаја учинио је крајеве око градског центра врло атрактивним управо због постојања јавног превоза, постојања бројних продавница и осталих услуга.
9. Резултати овог истраживања су показали да је град унутар своје територије доживео многа кршења и мењања начина коришћења земљишта. Требало би да постоји строги надзор који би могао да контролише трендове раста и развоја унутар града. То би требало бити праћено применом валидних прописа и закона без икаквих изузетака. Све ово захтева контролу одговорних службеника из сектора планирања, комуналне полиције и осталих институција.
10. Требало би да постоји поштовање онога што је наведено у класификацији коришћења земљишта за различите сврхе унутар територије града, без дозвољавања мешања територија намењених становању са земљиштем опредељеним за индустријске и управне сврхе. Због тога, требају бити одређене локације за сваку од ових намена.
11. За ужурбани центар града који је пренатрпан канцеларијама и пословним објектима, препоручује се примена вертикалне изградње која би искористила сав доступан простор за изградњу паркинга и осталих објеката.
12. На свим путевима недостаје основна опрема као што су знакови, тротоари и стајалишта. Додатни проблем су разни радови и интервенције углавном на водоводној мрежи, па услови вожње понекад постају немогући. Због тога је предложена орга-

низација путних праваца и проширење пре свега Алдахра (Aldhahra) пута који води до градског центра, поплочавање путева који повезују Алдахра пут са аеродромом, постављање расвете у главним улицама, као и ангажовање полиције у смислу откривања узрока саобраћајних незгода на фреквентним местима и смањење њиховог броја. Такође важно је и прилагодити се препорукама из градског плана о ширини и изгледу улица.

13. Од предузећа за водоснабдевање и одлагање отпадних вода се захтева сарадња са агенцијама за урбанистичко планирање и локалних планерских бироа у проналажењу решења за водоснабдевање у граду, нарочито у стамбеној области Алдахра (Aldhahra) и њеним крајевима Албеида (Albaida), Алдахра (Aldhahra) и Ашмек (Ashmekh). Неопходно је поставити нову мрежу водоводних цеви јер је стара дотрајала и размотрити проблем загађења подземних вода отпадним водама из септичких јама. Ово захтева проналажење решења за одлагање отпадних вода у стамбеним крајевима који су у изградњи, као што је случај у јужном крају Алтаниа Албаиде (Althania Albaida) и Хаи Ашмека (Hai Ashmekh).
14. Недовољне социјалне услуге, лоше снабдевање електричном енергијом и непостојање телефонске мреже у многим крајевима града захтева ангажовање одговорних институција у успостављању и побољшању пружања ових услуга.
15. Стручњаци у планирању и локалне градске службе као што су Одељење за урбанистичко планирање, Одељење локалних послова и остале, треба да спроведу различита истраживања, свака у својој специјалности, и да дођу до заједничке студије, много боље од сличних студија које су донеле стране компаније. Приоритет би требало да буде израда општег урбанистичког плана од стране државне инжењерске канцеларије, која познаје локалне друштвене вредности и климатске услове. Требало би и ојачати везе између универзитета и разних административних служби, тако да би локалне управе могле да имају користи од искустава са факултета.
16. Планери, пројектанти и водећи људи ових служби би требало да буду висококвалификовани из области архитектуре, просторног и урбанистичког планирања и пројектовања.

Коначно, важно је детаљно се упознати се са свим препрекама и проблемима који постоје код развоја и урбанистичког и просторног планирања и радити на избегавању њихових негативних последица, али не само теоријски, већ у стварности израдом иницијалних планова градова од стране државних квалификованих кадрова.

Са жељом реализације циљева урбанистичког планирања неопходно је применити флексибилније процедуре и донети стратегије социо-економског, културног, еколошког и регионалног развоја. Због тога је неопходно спровести законодавне и процедуралне реформе.

14. ЗАКЉУЧАК

Анализе и оцене нових урбанистичких планова многих либијских градова су као резултат деловања многих фактора, не само из сфере урбанизма и планирања, изнеле на светло многе предности и недостатке. Традиционални обрасци планирања су у Либији спојени употребом разних планерских солуција и различитих техника. Они се разликују од места до места у зависности од постојећих друштвених, економских и еколошких услова. Игнорисање ових поставки, што је углавном условљено традиционалним схватањем изградње створило је много проблема новим плановима развоја. Тренутно, многи планови не функционишу ваљано углавном зато што нису добро размотрили локалне услове и потребе. Ако урбану средину посматрамо као одраз културе, онда је неопходно да сваки планер и архитекта разуме културу људи за које планира и пројектује, као и различитост локалних услова.

Либијско искуство. Либијска пракса у урбанистичком планирању је остала врло неразвијена упркос великом напретку на овом пољу последњих деценија. Наслеђене грешке традиционалног приступа планирању, као што је доношење одлука од стране централне власти, главна улога планера и погрешно разматрање планова, као и неефикасне економске реформе и контрадикторни прописи, водили су ка стварању неефикасних образаца коришћена земљишта и незадовољавајуће урбане средине. Урбанистичко планирање у случају Бани Валида представља имагинарну слику града у будућности коју приказује државни мастер план. Та слика не представља оно што локална заједница жели, или оно што је реално могуће остварити. Урбанистичко планирање покушава да функционише независно од политике и административних процеса. Због тога урбанистичко планирање није могло да одигра своју улогу у суочавању са градским проблемима као што су недостатак грађевинског земљишта, проблеми становања, низак ниво приступа комуналној инфраструктури и уништавање градске средине.

Ово истраживање је спроведено да би се обратила пажња на препреке које се јављају у процесу развоја и урбанистичког планирања и лоше праксе у овим областима у Бани Валиду. То је покушај бољег разумевања резултата урбанистичког планирања у земљи и прилика које су удаљиле институције које се баве планирањем од бављења овим послом. Такође тежи и да донесе стратегије планирања које би унапредиле процес планирања који

би био ефикаснији и погоднији и базиран на бољем разумевању локалних капацитета и међународног искуства. Учињен је и покушај да се одреди која побољшања захтева систем урбанистичког планирања у Либији да би могао да има важну улогу у креирању добрих градских средина.

Бани Валид је један од најважнијих градских центара у северозападној Либији јер повезује северне области са јужним регионима Либије. Сува долина је предео по коме се град препознаје, а уједно је и одредила да се град развија дуж ње у облику појаса. Због тока се овој природној ситуацији која представља препреку урбаном развоју града у његовим различитим крајевима мора приступити пажљиво. Постоји такође и велики број препрека људског карактера које обично врло негативно утичу на раст и развој града. Оне се морају решавати кроз друштвене студије које представљају почетну тачку за почињање дијалога и кроз развијање свести код грађана о јавном интересу. Генерално, урбани развој града се суочава са многим проблемима који се негативно одражавају на услове живота. Неки од тих проблема који ограничавају и спречавају урбани раст Бани Валида су проблематична форма просторног ширења града јер превазилази границе градског подручја, затим непланско ширење града које се одвија око постојеће градске територије и низак функционални капацитет пружања услуга.

15. ЛІТЕРАТУРА

- Abdullah Atoui, 2001, Urban Geography, Dar Al Arab renaissance, Beirut, vol. 1
- Abdul Rahim Mansour Saad, 1988, Bani Walid on the road to development, Tripoli, Africa House Publishing and Printing.
- Ahmed Ali 2003, Urban development problems in Libyan cities, report , Ministry of facilities, Tripoli
- AL-Buainain F. 1999, Urbanisation in Qatar: A Study of the Residential and Commercial land Development in Doha City, 1970- 1997, PhD thesis, University of Salford, Salford.
- Amro Ali Melody, 1998, Libya, evolution of cities, urban planning, House Dar Almultaqa of Printing and Publishing, Beirut, edition.
- Ahmed Hamdan, 1985 Libyan Arab Republic study in political geography, University of Garyounis Publications.
- Angel S. ,2000. Housing Policy Matters. A Global Analysis. New York: Oxford University
- Ali Miloudi Amoura , Libya , Development of Cities & Urban Planning , Almoltaga House for Printing and Publishing ,2004, Beirut, 1st edition
- Alla Alsadii, Uses of urban land in the New Baghdad, Unpublished MA Thesis, University of Baghdad. Baghdad. 2006.
- Allam Ahmed Khalid, 1998, city planning, Cairo Egyptian Anglo library 1998.
- Allen L. Clark, 2009, Environmental Challenges to Urban Planning, Workshop, Ho Chi Minh City, Vietnam. <http://www.eastwestcenter.org> 25/12/2014.
- Alhadi Mustafa Aboalghemah, Saad Aelkeziry, Libya, a study in geography, Aljamahiriya Publishing House for distribution and advertising, Tripoli, 1995
- Al Sabah, S, 1993. Food security in Jamahiriya, the journal of the first geographical conference, University of Zawia.
- Asiamah, J. 1983, Rural Land Economy in Ghana – The Issues and the Opportunities, Publisher Barghouti Hamad 0.1972 - the history of Libya from the Islamic conquest until the beginning of the Ottoman era, the first edition, Tripoli.
- Bauass. Rolf, 2006, Urban planning and Architectural design , German University of Technology in Muscat , Oman .

- Benninger C. 2001. "Principles of Intelligent Urbanism," in *Ekistics*, Volume 69, Number 412, Athens.
- Bernstein, J. (1994). "Land Use Considerations in Urban Environmental Management", UNDP/UNCHS/World Bank Urban Management Programme. Vol. 12. No. 3
- Bernstein, J. D., 1994, *Land Use Considerations in Urban Environmental Management*, Urban Management Programme (UNDP, World Bank, UNCHS), Washington, D.C.
- B. Bhatta, 2010 *Analysis of Urban Growth and Sprawl from Remote Sensing Data*, 17 *Advances in Geographic Information Science*, DOI 10.1007/978-3-642-05299-6_2, C Springer-Verlag Berlin Heidelberg
- Bonine, M. E. 1983. *Cities of the Middle East and North Africa*. In: S. D. Brunn and J. F. Williams, eds., *Cities of the World*. Harper& Row, New York,
- Boukham Ebric Abdul Aziz, *Libyan soils*, a report submitted by the Faculty of Arts, University of Garyounis.
- Bulugma H, 1988, *the urban geography in Benghazi*, Unpublished ph D. thesis, University of Durham, England
- Canavery T. *La Tripolitania*. 1924.
- Carruthers, J, Ulfarsson, G. 2002. *Urban sprawl and the cost of public services*. *Environment and Planning B: Planning and Design* 2003, vol. 30.
- Cities-Alliance (2006) *Guide to City Development Strategies*. Washington DC Press.
- Chazan, N., R. Mortimer, J. Ravenhill, and D. Rothchild. 1988. *Politics and Society in Contemporary Africa*. Macmillan, London.
- Clarke, J.I., (1993), "Polarisation and Depolarisation in Africa", in L.M. Schell, M.T. Smith & A.Bilsborough (eds), *Urban Ecology and Health in the Third World*, (Cambridge University Press)
- Crook, R. 2005, *State courts and the regulation of land disputes in Ghana: The litigants' perspective*. IDS Working Paper 241. Institute of Development Studies, Brighton, UK.
- Davey, K (1993), *Urban Management Programme Series: 11. Elements of urban management*. Washington D.C: The World Bank.
- Davidson, F (1996), *Planning for Performance: Requirements for Sustainable Development*, *Habitat International*, Vol. 20(3), Elsevier, UK

- Duany, A., Plater-Zyberk, E. and Speck, J. (2000) *Suburban Nation: the rise of sprawl and the decline of the American dream*, North Point Press, New York.
- Ehsan Kalil (2010), *Future of the African Union*, Dar Alfateh Publications , Tripoli Libya.
- Elian. S. *Geological Map of Libya*. Esselte Map Service. Stockholm. 1985
- Elkin, T., McLaren, D. and Hillman, M. (1991) *Reviving the City: towards sustainable urban development*, Friends of the Earth, London
- Ellis, F. and H.A. Freeman, 2004, 'Rural Livelihoods and Poverty Reduction Strategies in Four African Countries', *The Journal of Development Studies*, Vol.40, No.4, April
- Frhat Mbark ,1999. *Water Resources in Libya*, , Tripoli, Africa House Publishing and Printing.
- Fouad Mohammed Alsagar , *regional planning*, Alma'aref House , Alexandria , 3rd Edition.
- Gerrit Knaap and Emily Talen, 2005, *New urbanism and smart growth: A few words from the Academy*. Sage Journals, *International regional science review* 28,2: 107- 118 (April 2005)
- Gugler, J. and W. G. Flanagan. 1978. *Urbanization and Social Change in West Africa*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Hadoud Abosa, 2004, *Evaluation scheme city of Bani Walid 0.1980 to 2000*. Unpublished MA Thesis. Al Mirgb University, Faculty of Arts and Sciences, Libya.
- Hadoud Abosa, 2006, *Local Planning Council for the city of Bani Walid. (re-planning and organization of the center of Bani Walid city, report)*
- Hadoud Abosa, 2008, *Planning and squatter growth in Libyan Cities, report*, Urban Planning Bureau, Tripoli, Libya
- Harris, M *Functional Classification of American Cities in the United States,*" *Geographical Review*, Vol. 33, 1943.
- Hmali Hussein ,2010, *Rapid urbanization in the Arab countries*, Al Zahf for Printing and Publishing, Benghazi Libya
- Horst Rutsch 2001 "Sustainable Cities in Tanzania", *United Nations Chronicle*, (On-Line Edition, vol. xxxviii , No 1, 2001, U.N. Department of Information
- H. Shokouei, 2006 "New Horizons in Urban Geography," SAMT Publications, Tehran.
- Ichimura, M., 2003. *Urbanization, Urban Environment and Land Use: Challenges and Opportunities*. in *Asia-pacific forum for environment and development expert meeting*

- Ituri Rossi, Tripoli under the rule of the Spaniards and the Knights of Malta, translation and presentation Khalifa Mohammed Altlesy, the Libyan Cultural Foundation for authoring, translation and publishing, Tripoli, Libya, First Edition, 1969
- Jacobs, J. 1961. The Death and Life of Great American Cities. New York: Random House
- Jade Ramiz, 2005, The Climate System: an Overview, Damascus, Damascus University Press.
- Jelena Živanović Miljković, Tijana Crnčević, Igor Marić, Land use planning for sustainable development of peri - urban zone, , Journal of Versita, Warsaw , 2012
- J.P. Holdren and P.R. Ehrlich,1974 "Human Population and the Global Environment," American Scientist, vol. 62 .
- Kachidan, A., 1993. The theory of housing movement within the urban area. The first event of geographical; science geographical and environmental, Alzawya, Libya
- Kasanga, K. (1999) The Existing Law. The New National Land Policy and National Development in the 21st Century. Paper Presented at the 1998/1999 Annual General Meeting of the Ghana Bar Association. City Hotel. Kumasi. Ghana.
- Kent, T. J. 1964, The urban general plan , San Francisco.
- Khalifa Altlesy, Lexicon of Libyan Jihad battles in Libya 1983.
- Kessides, Christine, 2006, The Urban Transition in Sub-Saharan Africa, Cities Alliance, Washington DC
- Leke Oduwaye, 2009, Challenges of Sustainable Physical Planning and Development in Metropolitan Lagos, Journal of Sustainable Development, Vol. 2, No. 1.
- Ling, A. 1988. Gambia. In: A. Ling (ed.), Urban and Regional Planning and Development in the Commonwealth. Howell: Howell Publications
- Mabogunje, A. L. 1991. A new paradigm for urban development. In: Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics. Washington, D.C.: World Bank
- Mahmod Al- Malol 1982, History of Warfalla , Dar Al-Jihad Libyans. Tripoli.
- Marcia Lara , City Planning and Environment, Environmental Monitoring Institute , Valletta, Malta , 2009 .
- Matar, Khalil I. and Robert W. Thabit. Lockerbie and Libya: A Study in International Relations. Jefferson, N.C.: McFarland, 2004.
- Mohamed Hmad. 1996, City planning , Cairo.

- Mohamed Marzouki, Abdul Nabi Belkhere, politics shrewd and knight of al-Jihad, Arab Book Publishers, Tunisia 1978.
- Mohsen Abdul Ali , urban planning in addressing the problems of random indiscriminate expansion and achieving urban and environmental development in Libyan cities , 2001 research publication
- Musa Ali Musa, brief in Applied climate, review and provide Abdul Rahman Hmeda, Damascus, Damascus University Press, 1981.
- Nadkarni, N. (2008). *Between Earth and Sky: Our Intimate Connections to Trees*. Los Angeles: University of California Press.
- Newman, P. (1992) 'The Compact City: an Australian perspective' *Built Environment*, 18(4).
- Obudho, R. A. and Juma, P. 2002. The Role of Urbanisation and Sub-urbanisation Processes in Urban Land Management Practice in East Africa. In: *Urban Land Management in Africa*. Kreibich, V. and Olima, W.H.A. (eds.). SPRING Research Series No. 40. Dortmund
- Omar Mohammed Majdoub al-Zubaidi, the occupation of the pool area of the Mujahideen Bani Walid and its environs 1923, publications of Libyan Jihad Centre against the Italian invasion, 1988.
- Osama Gadour , 2004, the contemporary development of cities - Geographical Sciences and Environmental Protection , 6th geographical Gathering , April 7 University publications.
- Potts, D. 2012, *Challenging the Myths of Urban Dynamics in Sub-Saharan Africa: The Evidence from Nigeria*, *World Development* .
- Potts, D, James Currey. 2010 *Circular Migration in Zimbabwe and Contemporary Sub-Saharan Africa*.
- Qasim Rabdawi .2012, problem of slums in major Arab cities, *Damascus University Journal - Volume 28*, the first issue. Damascus, Syria.
- Rakodi, C. 1986. State and class in Africa: A case for extending analyses of the form and functions of the national state to the urban local state. *Society and Space* 4: 419-446
- Relph, E. (1987) *The Modern Urban Landscape*, Croom Helm, London.
- Revised Draft, 2014, Urban growth report , Investing in our communities 2015 – 2035, Metro.
- SACTRA, 1995. *Trunk roads and the generation of traffic*. Standing Advisory Committee on Trunk Road Assessment). HMSO, London.
- Salem Juma, 2005, *Small Towns*, University of Garyounis Publications.

- Simon K.g 1941, Areas south of Tripoli. Beirut Publishing.
- S.R Harrison, migration in the city of Tripoli, the Geographic Review 1970.
- Starkey, P., S. Ellis, J. Hine, and A. Ternell. 2002. Improving Rural Mobility—Options for Developing Motorised and Nonmotorised Transport in Rural Areas. World Bank Technical Paper, Washington, DC: The World Bank.
- Stren, R. E. 1989a. Urban local government in Africa. In: R. E. Stren and R. R. White, eds., African Cities in Crisis: Managing Rapid Urban Growth. Westview, Boulder, Colo
- St. John, Ronald Bruce. Historical Dictionary of Libya. 3rd ed. Lanham, Md.: Scarecrow Press, 1991.
- Taylor, Nigel .2007 . Urban Planning Theory since 1945, London, Sage.
- Todaro, M 2000 Economic Development . Essex: Pearson Education Limited.
- William-L. Pereira , 1981, New District of Doha Development Plan , Doha
- Wheeler, S. (2000) ‘Planning for Metropolitan Sustainability’ Journal of Planning Education and Research, 20.
- Wunsch, J. S. and D. Olowu. 1990. The Failure of the Centralized State: Institutions and Self-Governance in Africa. Westview, Boulder, Colo.
- Yousry Abdel Razzaq al-jawhary,” North Africa” study in historical regional geography, Beirut, Youth University Foundation.
- Yusuf, Shahid, Simon J. Evenett, and Weiping Wu. 2001. Facets of Globalization: International and Local Dimensions of Development. Washington, DC: World Bank
- Zeilig, Leo and David Seddon. A 2005, Political and Economic Dictionary of Africa. Philadelphia: Routledge / Taylor and Francis.
- Ministry of facilities in cooperation with Bolcirvs Company Consulting Engineers and Project Office municipal Vadiko, Warsaw - Poland, “ Bani Walid, comprehensive plan destruction”, 2000 Final Report, Report No. 57.
- Ministry of utilities, Tripoli, 1989. planning stages in Libya, planning standards guide. Report.
- Ministry of Utilities, in collaboration with (Paul Service Vadiko) Consulting Engineering and the Office of municipal projects , Warsaw - Poland, Bani Walid master plan .2000 Final Report No. 57.
- Ministry facilities, third-generation schemes Project 2005, report. Tripoli,
- Ministry of Infrastructure & Utilities, the comprehensive plan , City Aero chart of Bani Walid.

Ministry of Municipalities, Libya. Conference of Spatial Development & Planning in Libya 1976, Tripoli.

Ministry of Municipalities in collaboration with the Ministry of Planning , a report on Long Term Natural Plan 1981 - 2000 Tripoli

Municipality of Bani Walid .2014

Municipal Museum, Bani Walid City 2010

Museum of Bani Walid, 2011, Bani Walid in the Italian colonial period,1927.

UN-Habitat. (United Nations Human Settlements Programme) 2013, Urban planning for City leaders, 2nd Edition, HS Number: HS/090/12E, UNON, Publishing Services Section, Nairobi.

United Nations Population Fund 2007, State of World Population 2007: Unleashing the Potential of Urban Growth , accessed online at www.unfpa.org , on 3 January, 2013.

UN-HABITAT 2003 Global Report on Human Settlement. Nairobi, Kenya: UN-HABITAT.

UN-HABITAT, (1996), An Urbanizing World: Global Report on Human Settlements, United Nations Centre for Human Settlements (HABITAT), Oxford University Press.

World Bank 2002 World Development Report 2002: Building Institutions for Markets . Oxford: Oxford University Press.

World Bank 2011 Report on Zimbabwe. Washington, DC: The World Bank.

FAO. 2005a. AQUASTAT country profile: Libyan Arab Jamahiriya. Land and Water Division. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Rome. (available at <http://www.fao.org/ag/agl/aglw/aquastat/countries/libya/print1.stm>).

FAO. 2005. AQUASTAT country profile: Libyan Arab Jamahiriya. Land and Water Division. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Rome.

World Bank Indicators - Libya - Density & urbanization report 2013.

World Bank, 2011, Population in Libya (data.worldbank.org/indicator/EN.POP.DNST)

African Development Bank Group (AfDB) 2005: Integrated Urban Development Policy and Urban Development Strategy Paper: Revision of the Bank Group's Urban Development Policy and Preparation of an Urban Development Strategy Paper. (Draft Report, December 2005).

European Commission, 2006. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Thematic Strategy on the Urban Environment. COM(2005) 718 final.

Austrian EU Presidency, 2006. Improving the quality of life in urban areas – Investments in awareness raising and environmental technologies. Discussion paper, Informal meeting of EU Environment Ministers, 19–21 May. Eisenstat/Rust.

Statistical handbook, National Authority for authentication and information, 2009.

Bani Walid Airport, meteorological station in the city of Bani Walid, monitoring records. 2011.

Department of the Civil Registry in the city of Bani Walid. Statistical records 2010.

Public Authority for Water Tripoli, a report submitted by the Committee on Water Resources about water policy in Great Jamahiriya in 1991.

Libya's National Atlas, prepared by the Ministry of Planning, Department of Survey, 1977.

Climatic archives, Climate Department, Libyan National Meteorological Centre (LNMC).

Handbook of Vital Statistics Systems and Methods 1991, Volume 1: Legal, Organisational and Technical Aspects, United Nations Studies in Methods, Glossary, Series F, No. 35, United Nations, New York .

Secretariat of, Planning National Physical Perspective Plan, 2000-2025, Trpoli, 2004.

Office of Planning and Information of Bani Walid Municipality 2011,

PolSERVICE Consulting Office . 1980, 2nd Generation plan 1980-2000, Tripoli Region Development Plans.

General Authority for documentation and information Tripoli 2011.

Peace Association of Charity, City of Bani Walid, January 2015

<http://www.unhapatat.org/stats>

БИОГРАФСКИ ПОДАЦИ

Кандидат Абоса Хадуд је у складу са својим интересовањима и претходним научним искуством извео истраживање из научне области урбанистичког и просторног планирања које је представљено у овом раду. Одбраном мастер рада испунио је услове за упис на докторске студије. Даље препоруке за добијање докторског звања кандидата чини његова биографија, листа објављених радова, његове радне, научне и стручне активности које ће овде бити представљене у кратким цртама.

Кандидат Абоса Хадуд, мастер географије, рођен је у Бани Валиду у Либији 9. септембра 1974. године. По завршетку основне и средње школе у Триполију и Бани Валиду, уписао је школске 1993/94 године Одсек за географију на Универзитету 7. октобар у Мисурати. Дипломирао је у року са веома добром оценом 81,55. Уписао је постдипломске студије 2001/02 године на Одсеку за географију Универзитета Al-Merghp у Алкумсу (Alkums). Положио је све испите који су били предвиђени програмом. Одбранио је 2004. године мастер рад на тему “Евалуација урбанистичког планирања (Генерални план) у граду Бани Валиду у периоду 1980-2000. година”.

Од 2005. до 2008. године радио је као асистент на Одсеку за географију Универзитета 7. октобар у Бани Валиду. Говори енглески језик.

Учешћа у истраживачким пројектима

Кандидат је учествовао у многим активностима и поверено му је чланство у многим одборима, од којих су најважнији били одбор за Реорганизацију и планирање у Бани Валиду и Одбор за заштиту животне средине и заштиту природних ресурса. Учествовао је и у раду многобројних форума и конгреса на Универзитету и ван њега. Био је и учесник прелиминарне фазе израде Треће генерације планова за период 2000-2025. година. Од 2005. до 2008. године био је задужен за теренска истраживања на одсеку за географију Универзитета 7. октобар у Мисурати и Универзитета Al-Merghp у Алкумсу.

Учешћа на научним скуповима

1. Семинар Географског друштва из Триполија 2000. године, *са радом: Планирање за бољу животну средину.*
2. Семинар о планирању и развоју градова, 2003. година, *са радом: Начини коришћења градског грађевинског земљишта у Бани Валиду.*
3. Трећа скупштина Географског друштва Бани Валид, 2004. године, *са радом: Утицај комплекса вунарске индустрије Бани Валида на загађење животне средине.*
4. Конференција о развоју и планирању Универзитета у Триполију 2005. године, *са радом: Непланирани раст и деградација животне средине у Бани Валиду.*
5. Прва конференција о заштити дрвећа маслина, Бани Валид 2005. година.
6. Четврта конференција у Себхи 2006. године, *са радом: Развој пустињских заједница.*
7. Седма конференција о развоју у Сусу, Тунис, 2007. године, *са радом: Одрживи развој градова Магреба.*
8. Арапска конференција о становништву, Каиро, 2008. године.

Усавршавање страних језика

- Курс енглеског језика, Британски савет, 2008. године.
- Школа енглеског језика, Универзитет у Отави, Канада, 2009. године.

Професионална ангажовања

- Наставник у средњој школи у школској 1997/98. години.
- Асистент предавач на Одсеку за географију Факултета образовања у Ал Хомсу (Al-Khoms) у току 2005-2006. године.
- Асистент предавач на одсеку за географију Универзитета 7. октобар у Бани Валиду од 2005. до 2008. године.
- Асистент предавач на Универзитету у Триполију више година.
- Члан либијског географског друштва.
- Један од оснивача географског друштва Бани Валида.

- Члан удружења експерата (програм урбаног развоја и планирања) општине Бани Валид 2007/2008. године.

Предавачко искуство

Држао је предавања из следећих предмета:

- Регионално планирање, 2005/2006, 2006/2007 и 2007/2008. школске године.
- Географски информациони системи 2007/2008. школске године.
- Туристичка географија 2006/2007. школске године.
- Медицинска географија 2007/2008. школске године.
- Географске истраживачке методе 2005/2006 школске године.
- Градско планирање 2005/2006 школске године.
- Загађивање животне средине 2005/2006 школске године.

Кандидат је био ментор више дипломских радова у периоду од 2005. до 2008. године. Руководио је пројектима теренског истраживања од 2005. до 2008. године у разним деловима Либије.

Листа објављених научних радова:

1. Hadoud Abosa, Human development and planning of cities Jamahiriya, a study of the social effects of development and planning. University's Magazine, Volume VII, 2007, Misrata Libya.
2. Hadoud Abosa, Wastewater and groundwater pollution in the city of Bani Walid. A study of the environmental impacts resulting from lack of infrastructure services, University magazine Volume 112, Tripoli Libya 2008.